Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Ottawa

http://www.archive.org/details/vorfruessangefra00stei

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
Toronto, Canada

VOR FRUES SANGE

FRA DANMARKS MIDDELALDER

Af samme Forfatter
er tidligere udgivet:

Jacobus Dacianus. En dansk Prins som Franciskanerhelgen. (Varden V, 16.) 1907.

Othinia catholica. Et Festalbum. 1907.

Officium et Missa St. Kanuti regis et martyris. 1908.

St. Albans Helgenskrin. 1908.

Knud den Hellige. Danmarks Værnehelgen. 1917.

Til Foraaret 1919 udkommer:

Rosenkrans-Bønnen i den danske Middelalder, c. 350 Sider.

P. D. STEIDL:

VOR FRUES SANGE

I DANMARKS MIDDELALDER.

KØBENHAVN
KATHOLSK FORLAG
1918

ANTEMENSALE FRA GYRSTINGE
(PAA NATIONALMUSEET)
Den vilde Enhjørning haver du gjort tam,
baade lydig og taalig som et Lam.
Jomfru foruden Møde.
Peder Rørff Lille.

P. D. STEIDL:

VOR FRUES SANGE

FRA

DANMARKS MIDDELALDER.

Iocundare Dacia,
mater Redemptoris
firmet te in gratia
divini favoris!
(Laurentius Olai 1498.)

KØBENHAVN
KATHOLSK FORLAG
1918

Imprimatur.

Havniae 4. VIII. 18.

†JOHANNES,
Episcopus.

Imprimatur.

ALOIS KLAMETH,
Superior Provincialis C. Ss. R.

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
Toronto, Ontario

FREMMEDSPROG-TRYKKERIET „ATHENE"

FORORD.

Mariadyrkelsens Historie i Danmark er langtfra kendt og tilstrækkeligt undersøgt. Naar efter 20 Aars Beskæftigelse med Studiet af Mariadyrkelsen i Danmark ved nærværende Arbejde »Vor Frues Sange fra Danmarks Middelalder« fremdrages for Offentligheden, skal det nærmest være et Forsøg paa at vække Interessen for denne Side af Tidens aandelige Rørelser i vort Land, og saafremt Arbejdet finder Paaskønnelse, vil det snart blive efterfulgt af andre Monografier til Belysning af Mariadyrkelsen, dens Udvikling og aandelige Indflydelse.

Med »Vor Frues Sange« menes hverken Dagstiderne eller Messen til hendes Ære, — disse skal blive behandlede i et senere Værk — men kun de danske Sange og Viser, der blev læst eller sunget »i Huset og for Døre« saavel ved festlige som ved søgne Lejligheder, og som ogsaa nu og da lød i Kirken; der menes endvidere de latinske Sange, der blev sunget uden for den liturgiske Gudstjenestes Rammer, eller som var knyttet til den.

Om Bogen kunde bidrage noget til at udbrede Kendskab til og Interesse for Mariadyrkelsens Historie — baade i katolske og andre Kredse —, vilde Forfatterens Hensigt være naaet.

Paa dette Sted vil jeg ogsaa takke den afdøde Hymnolog, Dr. G. M. Dreves og den tidligere Historiker i Rom, Biskop Thomas Esser, O. Pr., for de Vink, de har givet mig.

København S., d. 8. September 1918.

P. D. Steidl,
C. Ss. R.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

Side

Forord V

I. DANSKE SANGE.

1. Indledning 3
2. Peter Ræff Litle 9
3. Majvisen 20
4. Julesange 25
5. Den smertefulde Moder 37
6. Paulus Heliae 46
7. »Kristelig forvendte« Marieviser 52
8. Maribo Haandskrifter 59
9. Hr. Michael Nicolai 67

II. LATINSKE SANGE.

1. Indledning 83
2. Antifonstiftelsernes Historie 99
3. Salve regina 113
4. Ave Maria 132
5. Gaude Maria 143
6. Inviolata 147
7. O florens rosa 148
8. Regina coeli 152
9. Ave regina coelorum 155
10. Missus Gabriel de coelis 158
11. Ave praeclara maris stella 161

Side

12. Ave maris stella 163
13. Vor Frues Drøvelse 167
14. De te, virgo, nasciturum 170
15. Ave beatissima civitas 172
16. Ora pro populo 173
17. Felix namque 174
18. Ave stella matutina 174
19. Alma redemptoris mater 175
20. Mundi domina, coeli regina 176
21. Slutning 177
Epilog 187

Noter og Henvisninger 189

I. DEL.

DANSKE SANGE.

1. INDLEDNING.

»Ave, hilset og lovet være du Jomfru Maria, du al ærligste, du al hæderligste, du al barmhjertigste, du al sødeste, du al ydmygste, du al sødeligste, du al reneste, du al klareste, du al skønneste, du al saligste, du al skæreste, du al viseste, du al fagreste, du al væneste, du al lykkeligste, du udvalgte Moder, Jomfru Maria og Guds Hus, Datter og Skrin og Moder!« Saaledes begynder en begejstret Bøn i en af vor Middelalders Bønnebøger[1]).

Forfatteren kan i sin Begejstring ikke finde Ord nok for sin Hyldest. I en anden Bøn lovpriser han med lige saa flammende Ord hendes Legeme og Sjæl.

Middelalderens Begejstring og Lovprisning af Guds Moder fandt sit Udtryk paa mangfoldig Maade i Tidens forskelligartede Digtning: Vore herlige gamle Folkeviser og de religiøse Viser og Sange, der enten blev digtet selvstændigt eller oversat fra Latin.

Vor Middelalders største poetiske Skat er de gamle folkelige Sange, som vi sammenfatter under Navnet Folkeviser. Opstaaet i selve Folket, Forfatternes Navne kendes jo aldrig, har de bredt

sig over hele Landet og er blevet hele Folkets Fælleseje. Elsket og sunget af Folket fra Slægtled til Slægtled har disse jævne kunstløse Sange bragt det sikreste Bud gennem Tiden om Kulturen fra hine Dage, da de opstod og begyndte deres Vandring gennem Middelalderens Sekler.

Folkevisen var det danske Folks eneste Maade at udtrykke sig paa i en Tid, da al aandelig Udvikling hæmmedes og prægedes af Latinen i Gejstlighedens Mund. Folkets gamle Forestillinger kom til Orde i disse Sange, da den nye kristne Tid paa alle Maader søgte at kvæle Minderne fra det svundne Hedenskab. Og i Kampen mellem Folkets oprindelige Forestillingsliv og den nye sydlandske Tros Kultur maatte dets Digtning forme sig til en mærkelig og barok Sammensætning af det mørke, vilde og storslaaede fra den hedenske Fortid og de lyse, milde og kvægende Tanker i Kristendommen. Det er den menneskelige Aands Særpræg, at den sejgt holder fast ved det nedarvede, ved de gennem Overleveringen vundne Ideer, og kun langsomt vænner sig til det ny; dette ses ogsaa tydeligt i Folkevisen og dens Udvikling.

Medens de ældre Aarhundreders Viser er præget af hedenske Tanker og Udtryk, viger disse langsomt i senere Tider eller omformes efter Kristendommens Principper. Hedenskabets overnaturlige Væsner giver lidt efter lidt Plads for den kristne Engle- og Helgenskare, og hvor de første endnu nævnes, opfattes de i den Kultur, der hviler paa den nye Tro, som onde og menneskeforførende Magter. Ofte sker det endog, at de hedenske Tanker ligefrem overføres paa det kristne Forestillingsliv, som f. Eks. de tre Haner i Visen om »Ridder Aage og Jomfru Else«.

Folkevisen er den Kilde, vi øser af, naar vi skal belyse vort Lands middelalderlige Aandsliv og Kultur. — Gennem disse Sange har Folket fundet Udtryk for alle sine sjælelige Rørelser; igennem dem har det jublet sin Glæde og Elskovslykke; det har klaget sin Smerte og tolket sin Kærligheds Haab og Længsel; det har sunget om sin Manddoms Stolthed og Kraft, om sin Troskab mod Fædreland og Konge, men ogsaa om sit bitre Had til den, der skændede dets ridderlige Ære og voldte dets Arne og Lykke Fortræd. Det er derfor intet Under, at ogsaa Tidens religiøse Ideer fandt sit Udtryk gennem Folkets Sange og lyder frem fra alle de forskellige Strenge, indtil der til sidst dannes et helt Kulturbillede paa Baggrund af Tidens rige Klosterbygninger med deres Munke- og Nonneliv. At Ridderjomfruen har lovet sig bort til Christ og den milde Frue af Himmerig, eller at hun med alle sine Møer gives i Kloster af sin strenge Fader og med Vold hentes derfra af sin trofaste Bejler, er et almindeligt Stof for mange af Ridderviserne.

Derfor lyder ogsaa den saligste Jomfrus Navn og mange af Helgenernes i de gamle egentlige Folkeviser, skønt det jo vides, at Gejstligheden ingen Lod havde i dem. Tidens Præstestand gav sig kun af med den udelukkende religiøse Digtning: Psalmer og aandelige Sange, især til Jomfru Marias og Helgenernes Pris.

Her skal enkelte af de Viser fremhæves, i hvilke Jomfruens Hyldest og Pris fandt Udtryk.

Der er saaledes f. Eks. St. Jørgens Vise:

»St. Jørgen, du est min Svend,[2])
du skalt mit Ærinde ride:

til Tabiam den store Stad,
med Dragen skalt du stride«....

»Hør I det, min stolte Jomfru,
hvi sørger I saa saare?
Hvad eder er til ødelagt,
det skal I aabenbare.«

»Det er mig til ødelagt,
jeg er en Drage given,
rid I bort fager Ungersvend,
om I lyster længer at leve.«

»Ikke saa maa jeg fra dig fly,
og ikke fra din Side:
jeg haver det Jomfru Maria lovet,
løse skal jeg eders Kvide«....

De gav dem i Staden ind,
de hellige Mennesker baade:
»Kongen og Kejseren, I lader eder kristne,
eller Landet stander i Vaade!«

»Gærne lod jeg kristne mig,
mig og alt mit Rige:
sankt Jørgen, dig vil jeg min Datter give,
om hun maa være din Lige.«

»Ingen Jomfru maa jeg love,
hverken lønlig eller aabenbare:
det haver jeg Jomfru Maria lovet,
hendes Tjener skal jeg være.«

I Visen om den helbredte Ingerlille svarer hun Hr. Biørn:[3])

Nu vil jeg mig i Kloster give,
og tjene vor Frue, mens jeg maa leve.

Ogsaa Hr. Peder fik det samme Svar af stolt Mettelille, som han spurgte:[4])

»Høre du stolten Mettelille,
vilt du være min kære:
alle de Dage, jeg leve maa,
jeg vil eder elske og ære.«
»Jeg loved det Jomfru Maria
saa stadelig paa min Tro,
at jeg skulde ikke i Jorderig
hos nogen syndige Mand bo.«

I Visen om »Engelens Budskab«[5]) synges:

Maria hun stod og klædte det Lig;
men Engelen førte Sjælen til Himmerig.

Mere og mere fremtræder i Tidens Løb det kristelige Element i Viserne, til det til sidst helt faar Herredømmet og møder os i Form af Legendedigtning, i Viser om Jesu Barndom, Juleviser, Mariaviser og Majviser.

Og som de verdslige Viser er fulde af Kraft og Liv, saaledes er ogsaa de danske og latinske religiøse Digte fulde af Poesi og Lyrik, — hvor rørende skøn er ikke f. Eks. »Compassis Philomene ad passionem Domini Jesu Christi«[6]), — og dette gælder især de saakaldte Marieviser, der særlig er mærkelige ved den Elskovstone, der lyder i dem. Iblandt Peder Ræffs Marieviser findes en ligefrem Elskovsvise, hvis første Vers lyder saaledes:

»Ret Elskovens Dyd med Sang og Fryd,
det vil jeg love og prise:
et Blomster er til, jeg ej nævne vil,
som æres med denne samme Vise.
Hun er baade fager og dydelig
og vis og klog foruden al Svig
og tro foruden Galde.
Som Solen for andre smaa Stjerner er,
slig er den Jomfru baade fjern og nær,
blandt Fruer og Jomfruer alle.
Heja, heja,
vilde hun mig til sig kalde.«

Intet i denne Vise tyder paa, at den ikke er rettet til en jordisk Kvinde. Men Peder Ræff fandt det dog ikke i nogen Maade forkasteligt ifølge sin Tids Aand og Smag at hædre den allersaligste Jomfru med denne Elskovsvise. Kun saaledes kan det forklares, at han har optaget den i sin Samling.

Marievisernes Antal er ikke saa ringe, og flere af dem er hele Kunstværker. Naar man læser dem, »tror man at høre den franske Troubadours Kærlighedskvad til sit Hjertes udkaarne Dame«.

»Med en Billedpragt, laant fra Salomons Højsang, udmales Himmeldronningens Dejlighed, hendes Hoved, der lignes ved Guldet det røde, ved Karmels Bjerg det høje o. s. v.« [7])

Mariaviserne og Mariasangene blev sunget paa Land og i By. Saaledes læser vi allerede i 1266 for St. Eriks Gilde i Skanør, at der ved festlige Sammenkomster ved Siden af Frelserens og St. Eriks Skaal ogsaa skulde synges Jomfru Marias Skaal. Biskop Navno af Odense omtaler 1434 i sit Brev til Præsterne i Fugleseherred en lignende Skik.

Viserne fremmes endog fra kirkelig Side paa al mulig Maade; det beviser den i 1504 trykte Marievise, der opbevares paa Nationalmusæet. »Alle dem,« saaledes læser vi der, »som synger eller læser denne Vise med Andagt, har Bispen af Zeitz givet 40 Dages Aflad«.

Disse Sange og Viser blev kun ved enkelte Lejligheder brugt i Kirken, efter hvad Hans Thomissøn skriver, hvilket nedenfor skal anføres. De var altsaa Almuens Privateje som et Udtryk for dens andagtsfulde Hyldest af Himmeldronningen.

Det samme gælder ikke om de rimede Bønner, der findes i Bønnebøgerne fra det 15. Aarhundrede. »I hvor vid en Kreds disse har været kendt,« skriver Brandt, »er ikke nemt at afgøre, og det kan vel være, nogen af dem kom ikke langt udenfor den Celle, hvor den var bleven til«[8]). Da de fleste af disse rimede Bønner næppe har Krav paa at kaldes virkelig Poesi, skal der her kun gengives nogle af dem.

---

2. PEDER RÆFF LITLE.

A. M. 76. 8°.

Den største Samling af Marieviser findes i en gammel Papirkodeks i den Arne Magn. Samling No. 76 in 8vo, der indeholder forskellige Bønner og Sange, en Afskrift af Lucidarius o. s. v. og ogsaa gør os bekendt med Peder Ræffs Sange. I en af dem navngiver Digteren sig selv. Om hans Personlighed ved vi

intet ud over, at han var Munk og levede omkring 1490.

Da Peder Ræff ikke har forfattet hele Bogen, men kun afskrevet en stor Del deraf, f. Eks. Lucidarius, trænger det Spørgsmaal sig naturligt frem, om nu ogsaa alle Marieviserne stammer fra ham, selv om indre Grunde synes at bekræfte dette.

En af Viserne, »Mit Hjerte brænder hed som Baal«, findes ogsaa i islandsk Oversættelse[1]) i et Haandskrift, der er tidligere end Aaret 1549; men Stroferne er i en anden Rækkefølge: (Hvað skal mig þann sálugi manu; o lux et decus hominum; mitt hjartað brennur svo heit sem bál).

To islandske Mariaskjalde har i længere Tid opholdt sig i Danmark. Det er Loptur Gutturmssson riki[2]), som opholdt sig fra 1400—1402 hos Erik af Pommern, af hvem han ogsaa blev adlet, og hans Svoger Jón Pálsson Mariusskald[3]), der ifølge et Vers af Páll Vídalín har opholdt sig i Frankrig, Tyskland og Danmark. Dog kender vi for faa danske Marieviser til i dem at kunne spore de islandske Mariaskjaldes Indflydelse. Islandske Viser kunde vel udvandre til Færøerne, som vi ved om Biskop Jón Arasons herlige Ljómur[4]), men vi finder ingen af dem i Danmark, skønt mange danske Folkeviser forplantedes til Island[5]) i det 12. Aarhundrede.

Peder Ræff Litle kan med Rette kaldes Vor Frues Troubadour, og »under hans Haand bøjer Modersmaalet sig saa let og nydeligt, at det er en Lyst«[6]).

Hvor fuld af Lyrik er ikke hans Vise:

Gud Faders Magt kalder jeg paa,
at jeg maatte den Helligaands Naade faa,
at fuldkomme al min Vilje:

Jesus Guds Søn agter jeg at love,
ej vil jeg glemme den rene Jomfru,
Maria den ædele Lilie.

Der siger den af, der aldrig svo,
hvi maa jeg ej gøre saa,
jeg vil hende love og prise:
Hun er den fagerste i Himmerigs Tron,
det siges af Konning Salomon,
han er baade klog og vise.

Er det saa, som Skriften siger,
Jomfru, dit Lov jeg aldrig fortier,
Christ unde mig dertil Sinde:
Jeg vil dig prise fra Top til Taa,
og der imellem, om jeg kan faa,
du Spegl og ædele Kvinde.

Dit Haar er gult, dine Kinder er røde,
som Rosen stander i fejreste Grøde,
den ædele Kejserinde:
kom os til Hjælp udi vor Nød,
helst den Stund, der vi skal dø,
at vi det saa befinde.

Dine Øjen de brænder som to Rubin,
din Anlede haver det klareste Skin,
dertil den ædele Viol:
du maat vel kaldes et Jesseris,
fordi bærer du baade Lov og Pris,
du sidder paa Davids Stol.

Dine Hænder er hvide, dine Fingre er smaa,
al Verden dem ej fuldt prise maa,
hver Engel i Himmerigs Rige:
du skifter ud mindelig din Naade,
som Liljen spreder ud sine Blade,
ingen kan være, Jomfru, din Lige.

Du est velvoksen, smal omkring,
du lignes ved den alædleste Ting,
som Himmel og Jord kan have:
det volder, Gud Fader han haver dig kær,
du fødte hans Søn, baade ren og skær,
alt af den Helligaands Naade.

Dine Ben og dine Fødder
de maa vel lignes ved Liljerødder,
som Mesteren skriver aabenbare:
som Liljen giver fra sig sin Døn,
saa gør du med din værdige Bøn,
for Mennesker beder du saare.

Du est i Figtet*) Gideon,
du est et Tempel Konnings Salomon,
gjort uden Kalk og Stene:
du est et Skrin, som Gud i laa,
ingen maatte den Naade faa,
Jomfru uden du alt ene.

Du est en Busk baade holden og hel,
som Moses fandt alt fuld med Ild,
og stod i brennende Lue:
du ganger nu over alle Engle Skare,
Maria, lad os aldrig forfare,
hvad heller vi vaage eller sove.

Det Vildt, som ingen Jæger kunde faa,
hverken med Kunst eller Liste naa,
al Verden kunde ikke betvinge:
det haver den Jomfru foruden al Fare
gjort fuld spag med sine Snare,
som vi i Skriften finde.

---

*) = Fieth, Fedd, Fidd, Fæt, Tot Uld. Gideons Uldfæt er en af de mange bibelske Lignelser, hvormed den hl. Jomfru stadig prises.

Den vilden Enhjørning haver du gjort tam,
baade lydig og taalig som et Lam,
Jomfru foruden al Møde:
af Jøder lod han sig pine saare,
det er vordet aabenbare,
og alt for Menniskens Brøde.

Det grumme Panter haver du betvunget,
Salamander af Ilden til dig sprunget,
saa højt fra Himmeriges Rige:
saa højt fra Himmel og ned til Jord,
for han vilde Menniskens Broder vord,
og være og alles vore Lige.

Jomfru, det var en salig Stund,
der gjorde den gamle Phøniks ung,
hans Alder kunde ingen beskrive:
han varet foruden al Ende,
hans Verden kan ingen Mester at vende,
evindelige vil han blive.

Hvor alt den Ting, i Verden er,
og al den Ting, som Gud haver kær,
hver Engel i Himmeriges Rige:
og alt det Himmel og Jord kan bære,
at de vare alle samlede here,
de kunde ej være, Jomfru dine Lige.

Jomfru, kunde jeg dig fagre prise,
aldrig vilde jeg byde hverken Ro eller Lise,
før jeg det havde fuldkommet:
Jomfru, du raader vort Angest Bod,
Magten er stakket og Viljen er god,
som du haver vel befundet.

Maria, jeg beder dig om en Bøn,
du giver os aldrig anden Løn,
end Glæde i Himmeriges Rige:

at leve foruden Vaande*) og Ve,
hjælp, Jomfru Maria, at saa maatte ske,
at vi findes i Himmeriges Rige.

Peder Ræffs Gengivelse af Ave Maria var sikkert bestemt til en Bønnebog eller hentet fra en saadan:

Ave Maria, fuld med Naade,
Gud er med dig, gem os fra Vaade,
sagde Gabriel Engel, han til dig kom,
der du undfik det himmelske Lam.
Du est benedidet over alle Kvinde,
sagde Elisabeth til dig den Sinde,
der hun dig søgte med ydmyg Tugt,
velsignet vær og dit Legomes Frugt:
Jesus Christus, som nu haver frelst
al Menniskens Køn, som hannem haver helst,
og Adam og Eva, de havde fortabt,
de brudte Guds Bud, som dem havde skabt.
Eva, dit Navn haver hun omvendt
til Ave, det have vi alle kendt.
Vi ville Guds Lov med Hæder og Ære
og Mariæ synge, ihvor vi ere.

Til tre af Mariaviserne er ogsaa Melodien tilføjet i Haandskriftet. Den første af dem lyder:

O rosa in Jericho,
den Helligaand maatte inden dig bo,
den Tid du Christum fødte,
du blev en jævn Jomfru.
O Aarons ædle Ris,
vi synge dig Lov og Pris,

---

*) Vok, Vach.

o Jomfru skær og ren,
gem os fra alskens Men,
det han os hjælper, som er
trefoldig og en.

I en anden Vise, hvis Melodi ligeledes er kendt, hedder det:

Mit Hjerte brænder hed som Baal
og saa det skal
pro laudibus Mariae.
Var min Tunge gjort af Staal
og hun havde Maal*)
totamque vim sophiae,
maatte jeg saa Bog nymme**)
hanc laudare virginem,
da vilde jeg digte og rime,
reginarum, regina et domina,
hun loves i allen Time.

Hvad siger jeg den selge***) Mand,
som lidt kan,
de hac virginitate.
Alle sine Sorger hun forvandt,
som hun det fandt
sua benignitate.
Hun er vel værdig at prises,
templum dei, trinitas,
der alle Dyder af rises†),
majestatis unitas, eminentiae,
de høviske og de vise.

O lux et decus hominum,
lux luminum,

---

*) Mæle. **) lære. ***) usle. †) rejse sig, staa op, spire frem.

Maria med Dyd og Fromme,
Peperisti filium
et dominum,
Jesum, den signede Blomme.
Gud lade os aldrig at skilles,
virga Jesse florida,
Oprunden som Ros og Lilje,
da nobis solatium et gaudium
med Magt og fuldgod Vilje.

Den tredje Vise, hvortil Melodien er føjet, bærer Bogstaverne F. P. til Overskrift og røber saaledes tydeligt, at den stammer fra Frater Petrus's (Peder Ræffs) Pen. Af Visens Indhold kunde man drage forskellige Slutninger, som dog alle er af problematisk Natur. Naar der siges: »Hendes Hoved, det lignes ved Guld det røde, Karmels Bjerg det høje«, kunde man tænke sig Muligheden af, at Forfatteren har hørt til Karmeliterne. »Hun er vel klædt til Haand og Fod«, hedder det videre, »i Purpur og Jacinto, i Baldakin og Blyant, i Koko og Bistincto«. Hvem mindes her ikke »Jesu Barndomsevangelium«, hvor der staar: »Og dem fik Bispen Jacintum, Coccinum, Bistinctum og Purpur at gøre«. Det er slet ikke umuligt, at den danske Bearbejdelse af »Barndoms-Evangeliet« i den Form, som den foreligger i Gottfred af Ghemens Udgave, ogsaa hidrører fra Vor Frues Troubadour. Peder Ræff har i det mindste kendt den.

Christ unde mig den Helligaands Naade
og dertil Kunst og Sinde,
og fylde mig op, det mig er fat*),
jeg vilde gerne love en Kvinde.

---

*) hvad der fattes mig.

Hende sømmer vel baade Hæder og Ære,
al Dyd skal op af rise,
hun er vel kendt baade fjern og nær,
af hende kvæder jeg en Vise.

Ridder og Svende og Fruer og Møer,
I lader op eders Øre,
I være vel tyste, som dertil bør,
om I ville hendes Lov høre.
Jeg vil dig love, du ædle Jomfrue,
om du det ikke forkunde*),
jeg fører dit Lov af al min Mue**),
for alle dem, dig vel unde***).

Ingen haver set saa væn en Kvinde,
disse Ord maa jeg bevise,
hun er vel prøvet i Tugt og Sinde†);
der skriver af Salomon vise:
hun er meget væner end Engel i Skare,
saa er hun skøn, den rene,
Sol og Maane og Stjerner klare,
lignes ikke den Jomfru, jeg mene.

Ingen kan tænke, hvor væn hun er,
der haver man ingen Ævne,
mit Hjerte glædes, hun er mig kær,
naar jeg hendes Navn hører nævne;
hun er vel klædt til Haand og Fod,
i Purpur og Jacintho,
i Baldakin††) og Bliant†††),
in Koko§) og Bistincto§§).

---

*) forsmaa. **) Ævne. ***) elske. †) Forstand. ††) Baldakin = Stof forfærdiget af Guld og Silke. †††) Bliant = Byssus. §) Koko = Skarlagen. §§) Bistincto = to Gange farvet = Purpur.

Hendes Klæder er fodret med Pantherskind,
de have saa mange Lyde*),
og med Salamanderskind fuldvel,
med Glæde maa hun dem fuldvel nyde.
Hendes Klæder have meget sødere Døn
end Roser og Muskat baade,
som Isaak talede til sin Søn,
han laa i Dødsens Vaade.

Hendes Hoved lignes ved Guld det røde,
Karmelus Bjerg det høje,
det giver Frugt og Urter til Grøde,
giver alle sine Land til nøje**).
Øjen haver hun Turtelsyn,
og Haar som Palmekviste,
hun er den Sol os daglig skin,
vi kunne hendes Naade ej miste.

Hun er opvoksen Mø som Vaand,
som Myrrhatorn det røde,
hendes Bælte, det er et Silkebaand,
det bærer hun foruden al Møde.
Hendes Hals er hvider og væner at se
end Davids Taarn det bolde,
ihvo det ser, hannem lyster at le,
saa er det stærkt at holde.

Med Skjold og Spyd og Bisser og Blider,
og dertil fagre Tinde,
hun lever med Glæde foruden al Kvide,
den ædleste Kejserinde.
Johannes han saa en Jomfru saa fin,
man maatte hende Dronningen kalde,
hun var klædt i Solsens Skind,
og Maanen hendes Fodballe.

---

*) Farver. **) tilstrækkelig.

Johannes han skriver in Apokalipsi saa
af hendes Kaabe og Krone,
som han in Patmos insula saa
i Himmerigs høje Trone.
Sybilla hun saa det samme Syn,
hun lod en Kejsere skue;
i Romastad under Himmelsens Skind,
det havde os Glæde at byde.

Hun har en Krone baade væn og bold,
er lagd med dyre Stene,
af alle Kreaturer er hun udvalgt,
den ædleste Jomfru al ene.
Hendes Fødder de stander i en stadig Grønne,
ere skoede i Guld det røde,
dem, hende tjener, løser hun af Nød,
i Himmerig vil hun dem lønne.

Judith hun var en Kvinde fuld skøn,
og klog i alle Sinde,
hun frelste sit Folk og var fuldskøn,
Holifernem monne hun forvinde.
De ligner hende, som Vand for Vin,
den alsom ædleste Lilie.
I al vor Nød er hun fuld fin,
fra Helved kan hun os skille.

Putifar han havde en Datter saa gæv*),
han lukte hende i Taarnet inde,
han gav hende Josef til Hustru lev**),
Aseneth den skønneste Kvinde.
Endda lignes hun ved denne,
som dærves***) af at kvæde,
hun kan vel løse af allehaand Veene†),
i Himmerig haver hun Glæde.

*) ypperlig. **) kær. ***) drister sig til. †) Ve-ene = Jammer.

Hun er vel væner baade ude og inde,
for allehaande Smitte,
Alverdens Spegl med Tugt og Sinde,
Christ give os hende at hitte.
Hun er end væner end Esther Frue,
frugtsommeligere er hun end Lia,
hun hjælper os gerne af al sin Mue,
hendes Navn det kaldes Maria.

Fuld af poetisk Kraft er ogsaa Peder Ræffs Litanisang med det stadige Omkvæd: »Kyrie eleys, Christe eleys, den Helligaand hjælp os i al vor Reis«.

Og en af Viserne slutter med de Ord:

Hvo denne Vise haver gjort,
han hedder Per Ræff Lille, saa haver jeg spurgt,
han vil sit Navn ej vende.

---

3. MAJVISEN.

»Forvarer Eder, at I ikke bander og sværger og slaas ud ved hint Majtræ, at I ikke slemme eller demme! Ingen Nætter maa I vaage ved Majtræet, det er aflagt til Landsting, ikke heller St. Volborg Nat (1. Maj). Om I vil føre Sommer i By, da laan Eders Husbonds Hest og ride udi Skoven, hente Maj og komme saa hjem igen med Pibe og Tromme for Eder, at man kan se, hvor I ride udi Marken! Ak, hvad der er godt at vandre om Dagen! Da støder en sig ikke; men Tyve og Røver, Ulve og Løver, de gaar om Natter-Tid, og ikke gode Børn, hen udi andres Lo og Lade, at lokke deres Piger og Døtre; det

gør Skalke. Saa vil I nu tage vel Vare paa Eders Tjeneste og blive gode Børn, at jeg kan faa Glæde af Eder, naar Gud vil, jeg kommer til Eder igen«.

Saaledes advarer Peder Plade[1]) de unge Karle og Drenge imod de gamle fra Hedenold stammende Nattefester med Fakkelblus og Dans til Daggry, især om St. Valborg- og Midsommernat; af disse festlige Skikke har vi endnu Levninger over hele Norden. Plade vil dog ingenlunde formene Ungdommen denne Morskab, men advarer mod at bruge Natten til den.

Ogsaa andetsteds omtaler han Majtræet[2]). »Er der nogen flere unge Karle eller Drenge neder hos Eder i Taarnet, da lader dem komme hid op i Sanghuset til disse andre! Der maa ingen blive tilbage; jeg vil se Eders unge Kirke og hvad I have for Børn, hvilken der staar og trykker sig og vil ikke op, dem skulle I banke ved Majtræet paa Søndag« *).

Ogsaa en anden Forfatter fra Midten af det 16. Aarhundrede advarer mod de Uskikke, der paa hin Tid forefaldt ved saadanne Fester; særlig raader han, at man ikke lader en ung Hustru

»at fare i Ringe eller til Majgrevegilde,
det lønner sig ellers paa det sidste ilde«[3]).

Den katolske Kirke søgte paa to Maader at modarbejde disse hedenske Uskikke ved Majfesten. Fremfor alt ved at forbyde alle Udskejelser; vi kender saadanne Forordninger fra England (1244), Frankrig (1448), Tyskland (15. Aarh.) o. s. v.[4]). Men en langt mere praktisk

*) »dem skulle I støtte til Majtræet paa Søndag«.

Metode var at forædle Majfesten. Man gjorde det ved at holde særlige Festligheder til Ære for de hl. Apostle Philip og Jakob, hvis Mindedag fejres paa den 1. Maj. Men Majtræet skulde ogsaa minde de troende om Korsets hl. Træ. Den hl. Karl Borromæus forbinder begge Tanker i det 5. Provincialkoncil af Milano (1579)[5]).

Allerede i den tidligste Middelalder forsøgte man i Spanien, Frankrig og Tyskland at indvi Majfesten til Ære for Gudsmoder, og denne Skik har i Tidens Løb udviklet sig til de katolske »Majandagter«[6]).

Ogsaa i Danmark kender vi en Vise, der i sin Tid er blevet brugt som Optogsvise, navnlig for Pigerne ved Majfesten[7]). Det er Visen om Jesus og Maria. Fortællingen om Jesus i Tolvaarsalderen ligger til Grund for den. Visen havde flere Varianter og forskellige Omkvæd, hvad der forklares deraf, at den — oprindelig en Julevise — først senere blev brugt som Majvise[8]).

Der lyser en Stjerne i Østerland,
— Lovet være Jesu Navn!
den lyser over Land, den lyser over Vand,
— Lovet være hun Maria Mø hin milde! —

Christus blev fød en Julenat,
da blev en Stjerne paa Himmelen sat.

Maria lagde Jesum i Vuggen sin,
hun svøbte ham i det hvide Lin.

Saa voksed han op i Ly og Løn,
den liden Guds og Marias Søn.

Jomfru Maria med Gudssønnen sin
de ginge sig til Jerusalem ind.

De ginge sig paa den Kirkegaard,
en Søvn saa sød faldt hende da paa.

Da hun vaagnede af Søvnen op,
borte var Jesus, som hos hende var*).

Maria og hun blev sorrigfuld,
hun søger efter ham i Frost og Kuld.

Maria tog Kæppen udi hendes Haand:
og saa gik hun ad Israels Land.

Maria hun gaar sig ad Vejen hen,
der møder hun Josef sin kæreste Ven.

»Hør du Josef, kær Vennen min!
saa du ikke Jesus, Gudssønnen min?«

»Jeg haver ikke set ham siden i Gaar,
da saa jeg ham i vor Urtegaard.«

Maria gik sig udi Urtegaard:
der fandt hun Jesus blandt Blomster staa.

»Hør du, Jesus, kær Sønnen min,
hvi gjorde du mig den Angst og Kvide?«

Jesus svarede Moder sin:
»Maa jeg ikke luge Blomster min!

Jeg luger de store, jeg luger de smaa,
dem Torne bær, dem kaster jeg fraa.

Dem Torne bær, kaster jeg fraa,
jeg kaster dem i den mørke Vraa.

Paa Jorden er jeg fød til at lide stor Nød,
men i Himlen hos min Fader skal jeg have
mit Brød.

---

*) laa.

Paa Jorden skal du og have Møde og Tvang,
— Lovet være Jesu Navn!
men i Himlen skal du høre paa Englenes Sang.
— Lovet være hun, Maria Mø hin milde!

Med et andet Omkvæd blev Visen sunget i det 18. Aarhundrede:

Her kommer vi vakre Piger smaa:
— Maje er velkommen. —
om vi den Vise kvæde maa.
Alt, saa vîdt som Verden er, springer i Rosens-Blommer.

Jomfru Marie og hendes Søn
de gik hen til Jerusalem.

Hun gik sig til Kirkegaard,
en Søvn saa sød faldt hende paa.

Da hun vaagnede af Søvnen op,
borte var Jesus, som hos hende laa.

Marie hun ledte i Stole,
alt som de Jomfruer stode.

Marie hun ledte bag Altertræ:
saa mange Syndere har bøjet deres Knæ.

Der hun kom til Stætte,
Halleluja*) hende mødte.

»Hør du, Halleluja, kær Vennen min,
saa du ikke Jesus, kær Sønnen min?«

»Igaar var jeg i Jerusalem:
der var Jesus, kær Sønnen din.

*) St. Johannes eller en Engel.

Jeg ham hørte og jeg ham saa:
en Tornekrone havde han paa.

De sloge ham med Svøber:
de flettede hvasse Remmer.«

Denne Vise skal nu kvædes paany:
— Maje er velkommen. —
for vi skal komme Christus ihu.
Alt, saa vidt som Verden er, springer i Rosens-Blommer.

---

4. JULESANGE.

Middelalderens Julestemning var dyb religiøs. De forskellige Julespil og de herlige Krybbefremstillinger bidrog ikke saa lidt til at forhøje og fæstne denne Stemning. Magerfremstilligen i Lund var ligefrem berømt i hele Landet, og langvejs fra strømmede Folk til Danmarks kirkelige Hovedsæde for at nyde de herlige Skuespil.

Den barnlige Tro og inderlige Enfoldighed havde ingen Vanskelighed ved levende at udmale sig den hellige Scene. Som Eksempel skal kun anføres, hvad Jærtegnspostillen fortæller derom [1]).

»Men ved Midnatstide fornam Jomfru Maria ved den Helligaands særlige Naade, at hun da skulde føde Jesus, Verdens Frelser. Da strømmede hendes Hjerte over af Glæde og Fryd, mere end hun nogen Sinde før havde følt i sit Liv, og hendes Ansigt straalede som en gylden Sol. Og Josef udbrød: »Eja, velsignede Jomfru, hvad betyder dette?« Og hun svarede med Fryd: »Ret nu skal jeg føde Guds Søn til Verden«. Men da

han derpaa hastelig vilde ile bort efter Kvinder, der kunde staa hende bi, da forbød hun det; thi ikke trængte hun til nogen Kvindes Hjælp. Og paa ny sagde hun til Josef: »Se, ligesom jeg med Lyst og Fryd undfangede ham, saaledes skal jeg nu ogsaa bringe ham til Verden med Jubel og Glæde foruden al Ve og Sorg!« Og Josef lovede hende at gøre alt, hvad hende tyktes at være det bedste. Men mange tager fejl her, naar de paastaar, at Kvinder bistod Maria i denne Stund; dette er kun idel Usandhed og Opspind, og den Bog, hvori dette fortælles, er det forbudt at skænke Tiltro eller læse efter Pave Gelasiuses Raad. Den hellige Hieronymus siger: »Ingen Kvinder var til Stede den Stund; thi ligesom Solens gyldne Skin kan trænge gennem et Glas af det klareste Vand uden at skade det, saaledes fremgik Guds Søn af Jomfruens allerreneste Skød uden al Men for hende«. Og hun tog ham straks i sine signede Hænder og tilbad paa sine Knæ ham, der var Gud og dog hendes Søn og Skaber, og saaledes bad hun til ham: »Ak, skønne, stærke Herre, vær velkommen til Jorden for at tage os Mennesker til Naade; eja, elskede Herre, som de hellige Patriarker og Profeter saa inderligen begærede at skue, jeg favner dig af mit ganske Hjerte og tilbeder dig, der som Gud er min Skaber, og som Menneske min Søn!« Og saa kyssede hun hans Fødder som et Tegn paa, at han var hendes Gud; og hun kyssede hans Hænder, fordi han var hendes Skaber, og derpaa hans Mund, fordi han var hendes Søn. Og saa raabte hun de hundrede Gange saa frydeligt til ham, som Kirkens Fædre skriver det: »Du est min Herre og Gud! Du est min Frelser, du est min Søn!«

Og Josef traadte hen til hende, mens hun græd af Fryd, og han sagde: »Eja, allerkæreste Jomfru, lad nu ogsaa mig tilbede din og Guds Søn, hvem de hellige Forfædre begærede at skue«. Og saaledes var hans Bøn: »Ak, almægtige Herre, velsignet være du i al Evighed, som har forundt mig arme syndige Menneske en saadan Naade, at jeg faar at skue dig, hvem Profeter og Konger længtes saa inderligt efter at se, men hvem det dog ej forundtes«. Og da begyndte Vor Herre at græde saa ynkeligt, thi det var bitterlig koldt, og Josef varmede de fattige Klude, som Maria havde lagt Barnet i, og siden svøbte hun det deri. Og Josef vilde atter gaa bort for at finde en Kvinde, som Barnet kunde die; men ogsaa det forbød Maria strengeligt, thi hun sagde, at Gud Fader i Himlen vilde selv tage Vare derpaa. Og hun faldt paa Knæ og bad saaledes til ham: »Ak, milde Gud i Himlen, vi har nu begge en Søn; thi gør nu det Under og giv ham at drikke, du som opholder alle Skabninger paa Jorden«. Og se, Underet skete, Jomfruen var straks i Stand til selv at ernære Barnet.

Den Nat, Vor Herre blev født, var saa klar som Dagen ved Middagstide; og Herrens Ansigt straalede som den milde Sol, naar den oprinder i Øst. Og mange løb hid fra Staden for at se, hvorfra det lysende Skær kom; men da Maria fornam den Stimmel, der nærmede sig, lagde hun Barnet i Krybben. Og da Jøderne saa, at Skæret udgik fra Barnet, da sagde nogle af dem: »Se, Profeterne har varslet, at naar den rette Messias, Verdens Frelser, bliver født, da skal Natten vorde lys som Dagen!« Andre sagde: »Mon det dog ikke skulde være ham!« Men andre igen sagde: »Ti stille med saadanne Ord,

thi faar Herodes at vide, at vi taler saaledes, da er vi om en Hals!« Og derfor turde de ikke kalde ham den rette Messias eller Guds Søn. —

Dette dybt fromme Sindelag, der saa helt kunde blive betaget af den hl. Scene, har ogsaa frembragt de mange herlige Viser og Salmer, som den danske religiøse Litteratur ejer.

Hans Thomissøn har i sin Psalmebog af 1569 taget 5 Salmer uforandret med fra den katolske Tid som »gamle Sange, der har været brugte i Pavedømmet«, deriblandt en gammel Julesang og en Oversættelse af den gamle Sekvents »Dies est laetitiae in ortu regali«.

Denne sidste regnes af Vilh. Malling til de ypperligste Fordanskninger[2]) og lyder saaledes*):

Den signede Dag er os beted,
thi maa vi frilige kvæde,
Krist er født, det er nu sket,
thi maa vi os vel glæde,
han er et Barn saa underligt,
fagert og skønt og lysteligt,
alt inden sin Manddoms Ære.
Hans Magt hun er utænkelig,
hans Kraft hun er ukrænkelig
alt inden sin Guddoms Ære.

Moder hun er Datter værd,
Fader er Sønsens Herre,
hvo der haver hørt slig underlig Færd
at Gud vilde Menniske være.
Svenden haver Herre Magt,
hvor han gaar, han giver paa Agt,
han kan det ikke befinde.

---

*) Det sidste Vers »Herre Gud, som os haver skabt«, er ikke medtaget, da det ikke passer til en Julesalme.

Han er baade nær og langt derfra
som Skriften siger og undrer derpaa,
han kan det ikke befinde.

Den, som alting haver i Vold
og Himmelen haver at raade,
han fødes i en Asne-Stald
for Øksen og Asen baade.
Sol og Maane haver han gjort,
al Verden skabte han med et Ord
Planeter og alle Stjerne.
Han hviltes i den Krybbe saa trang
for Mennisken vilde han lide den Tvang,
thi kendes vi hannem saa gerne.

Krist er født af en Jomfru ren,
det kunde han vel forlæste,
som Rosen springer af Liljegren
imod Naturens Bedste.
Han fødtes af Jomfru spæ og ung,
hendes Byrde var let og ikke tung,
det kunde vel Jesus raade.
De Spener, der hun med gav at di,
der var den Helligaands Dyd udi,
opfyldt med Guddoms Ære.

Som Solen ganger igennem et Glar
og det volder intet at Skade,
saa var Maria en Jomfru klar
udaf den Helligaands Naade.
Salig er den Barnemoder
som Herre Gud gav Naaden stor,
at hun skulde Jesum føde.
Saligt er det Liv, hannum bar,
og saa de Limer, der med var,
som os skulde frelse af Møde.

Kejseren lod byde over alt sit Land,
han lod det Folk beskrive.
Alt Verden stod da til hans Haand,
de skulde hannem Skatten give.
Der opstod Josef og Maria glad,
saa fore de til Betlehem Stad,
de kunde ikke længer komme.
Der de kom til Midnats Tid,
da fødtes den Herre baade mild og blid
os alle til Glæde og Fromme.

Engelen taler til Hyrderne saa,
han fik saa vel til Orde,
der han fandt dem paa Marken gaa
og vogtede deres Hjorde:
Nu er Himmeriges Konge født,
al Verdens Sorg hun er forødt;
det maa vi visselige agte.
Han er en Herre over Engle Kor,
en Høvding over dem paa Jorden bor,
fager i alle sine Fakte.

Den anden af Hans Thomissøn omtalte Vise er en makaronisk Julesang, som Vilh. Malling[3]) betegner som en Perle, saa at »man føler, at kun en virkelig Digter kan have sunget saa dybt og gribende«.

Pris og Ære og Dyd ganske meget
summo Jesu Christe pro isto.
Den Tid, Gud saa os trængte,
dedit auxilium.
Vi vare i Nød saa længe,
tunc misit filium.
Hans Lov ville vi sjunge
baade med Hjerte og Tunge,
canendo dulciter, coaequaliter.

Engelen bar os Trøst med sin Røst,
verbum dixit Ave suave.
Maria fuld med Naade,
sit tecum Dominus.
Al Verden frelste af Vaade,
procul et cominus.
Eva Verdens Kvinde
kunde den Naade ej finde,
quam virgo reperit, Deum peperit.

Den som Himmel og Jord med et Ord
in ortu creavit, portavit
Maria foruden al Møde
in ventris gremio.
De glædes, som før vare døde
de vitae praemio.
Af sin Faders Rige
han kom og blev vor Lige,
natus de virgine, sine semine.

Ret i en salig Tid, kom han hid
nuntius fidelis de coelis.
For vor Skyld vilde han lide
mundi tristitiam.
Han tog bort Sorrig og Kvide
reddens laetitiam.
Vi ville hannum derfor love
af alt det vi formove
pro nostro studio, cum tripudio.

Vel os det vi er skabt ufortabt
in Betlehem gratus est natus,
Som os skal frelse og værne
ab hostis fraudibus.
Vi love hannum saa gerne
cunctis temporibus.

Havde han ej ladet sig føde,
da havde vi alle været døde,
iam vita claurit, lux apparuit.

Sorrigen er bortvendt, som er kendt,
omnes ergo laete gaudete.
Maria som kaldes at være
impleta gratia.
Hun monne det Foster bære,
nobis solatia.
Alt monne deraf rise,
vi ville det love og prise
cunctis temporibus, cum honoribus.

Hun haver født en Søn fager og skøn,
reddens omnem mundum iucundum.
Der glædes al Himmerigs Skare
de partu Domini.
Al Verden er frelst af Fare,
pax datur homini.
Gud vilde til os vende
sin Glæde foruden al Ende
post hoc exilium, propter filium.

Alle Mænd vi er til, med godt Skel
grati sumus Deo pro eo.
Han vilde os dyrekøbe
ad vitae meritum.
Nu maa vi alle undløbe
mortis interitum.
Han vil os Himmerig give,
at vi med hannum blive
in regno gloriae, omni tempore.

»Det forstaas let«, skriver Vilh. Malling[4]), »at det er disse Toner, der har inspireret Grundt-

vig til hans mægtige Hymne »Julen har Englelyd«, der i sin hellige Enfold og dybe Følelse, med det brusende Kor, der høres igennem den, rager op i vor Salmelitteratur som en af Middelalderens Domkirker. Det er ogsaa vanskeligt at forstaa, at det afvigte Aarhundrede kunde skabe en saadan Salme uden et saadant Forbillede. Grundtvigs Julehymne er helt udsprungen af den gamle Julesang.«

Oversættelsen af »Puer natus in Betlehem« maa ligeledes henregnes til de danske Salmer fra Middelalderen[5]):

»Et Barn er født i Bethlehem,
thi glæder sig Jerusalem.
Han lagdes i et Krybberom,
uden Ende er hans Herredom.

En Okse og Asen hos hannem stod,
de kendte deres Herre og Gud;
de Konger af Saba komme der,
offrede Guld, Røgelse og Mirrhe.

Hans Moder er den rene Mø,
som foruden Mand haver født,
Satan kan ikke staa hannem imod,
uden Synd er han vorden vort Blod.

Efter Kødet er han os lig,
men efter Synden os ganske ulig.
Dermed gjorde han sig selv os lig,
og førte os saa til Himmerig.

Vilh. Malling skriver herom[6]): »En anden af vore dejlige Julesalmer er blevet sunget paa lignende Maade:

Puer natus in Betlehem,
thi glæder sig Jerusalem.

Man sang først en latinsk Strofe og derpaa en dansk, og saa fremdeles indtil Enden. Men denne Salme er indført til os fra Tyskland; den er ikke som den gamle Julesang ejendommelig dansk«.

Ogsaa den gamle Julesang[7]) »In dulci jubilo« fra det 15. Aarhundrede hører til disse mærkelige Salmer, hvor Sproget er dels Latin og dels Dansk, saaledes at de danske og latinske Linjer veksler i Versene:

In dulci jubilo
sjunge vi og ere fro,
den vort Hjerte trøster,
ligger in praesepio,
og klar som Solen skinner
matris in gremio,
alpha et o, alpha et o.

O Jesu parvule,
for dig er mig saa ve,
trøst mig i min Sinde,
o puer optime,
lad mig den Godhed finde
o princeps gloriae,
trahe me post te, trahe me post te.

O patris caritas,
o nati lenitas,
vi vare plat fordærvet
per nostra crimina,
han haver os forhværvet
coelorum gaudia;
ej vare vi der, ej vare vi der.

Ubi sunt gaudia,
der som vi høre maa,
at Guds Engle sjunge
nova cantica
og Basunerne klinge
in regis curia;
ej vare vi der, ej vare vi der.

Endelig skal endnu nævnes Salmen »Fryd dig du Kristi Brud«. Vilh. Malling skriver om den[8]): »Langt højere saavel i poetisk Kraft som i inderlig og ægte kristelig Forstaaelse staar et Par af vore dejligste Salmer, som ligeledes begge hører Middelalderen til. Den første er Adventssalmen: »Fryd dig du Christi Brud«, der omkring 1600[9]) omtales som en gammel Salme og derfor ikke kan være digtet efter Reformationen. Den regnes og af alle for at tilhøre Middelalderen og skal være sunget paa Dronning Margrethes Tid, altsaa omkring 1400, omtrent samtidig med Fordanskningen af »Stabat mater«. — Den anden er den gamle kristelige »Dagvise«.

Den førstnævnte gamle Salme lyder saaledes:

Fryd dig, du Christi Brud
imod din Herre og Gud,
forhaanden er hans Naade,
som dig Profeten spaa'de.

Gak ud af dit Paulun
og se et glædeligt Syn:
her rider Ærens Konning,
glæd dig, du Sions Dronning.

Et Asen hannem bær,
som dog en Konning mon være,

hans Praal er saare ringe,
dog kan han Døden tvinge.

Sagtmodig er han og god,
spagfærdig i Sind og Mod,
Naade har han at føre,
den skal hans Brud tilhøre.

Lad op dine Porte vide,
Christus vil ind til dig ride,
han agter dig at gæste,
din Salighed til bedste.

Strø Grene udi hans Vej,
og spar dine Klæder ej,
Folket skal bære Palmer
og synge aandelige Psalmer.

Umyndige Børn og smaa
skulle gøre ligesaa,
den ganske hele Skare
skal synge foruden al Fare:
Hosianna, Hæder og Ære,
skal denne vor Konning være!

Som man kan se af Indholdet, tager Malling fejl; det er ingen Adventssalme, men en meget fri Gengivelse af Palmesøndagssalmen: Gloria laus et honor tibi sit rex Christe redemptor. Palmesøndagen drog jo hele Menigheden i Procession omkring Kirken, og ved den Lejlighed blev denne Salme sunget. Omkvædet er ordret oversat efter den latinske Original. Ved Christi Brud, Sions Dronning, forstaas Kirken.

---

5. DEN SMERTEFULDE MODER.

»Vidne er os det, at Jomfru Maria efter hendes Søn var opfaren til Himmerigs, da levede hun her i Verden i 15 Aar og paa det sekstende. I de 15 Aar da gik hun sin Pilgrimsfærd til de 15 Steder, hvilken som hendes elskede Søn var pint paa. Da biede hun længe paa hver Sted og tænkte paa hans hellige Pine og Død, som han havde der taalt. Der hun skulde deden gaa, da faldt hun paa sine Knæ og kyssede Jorden med sin velsignede Mund; saa stod hun op og gik til en anden, saa længe hun havde dem overfaret allesammen. Hos Jerusalem ved Sionsbjerg der var hendes Hjem med hendes kære Ven Sancto Johanne Evangelista. Ofte sagde han Messe for hende i det sidste Aar. Ihvo som disse 15 Steder hver Dag øver, faar i sit Hjerte med en ren Hug og med sand Attraa. Han skal dø fra Verdens Elskov og gøres levende i Guds Kærlighed, fordi det tækkes Gud og Jomfru Maria meget gerne. Forinden disse 15 Steder da lukkes (indesluttes) alle Vor Herre Jesu Christe Piner og Passie. Amen.«

Saaledes begynder den i 1509 i København af Godfred af Ghemen trykte Bog »De 15 Steder, Vor Herre taalte sin Pine paa«, en lille Bog med 28 upaginerede Sider, hvoraf det kgl. Bibliotek besidder 2 Eksemplarer (Nr. 6 in 8vo). At der ogsaa toges Afskrifter, beviser Haandskriftet i Karen Brahes Bibliotek i Odense. Bogen er optrykt 1915 i Aarhus i Faksimilitryk under Titlen: »Jesu Passionsvandring«.

»De 15 Steder, Vor Herre taalte sin Pine paa« er en af de ældste Korsvejs-

andagter, som overhovedet eksisterer og derfor har stor kulturhistorisk Værd. De 15 Stationer er følgende:

1) Jesus i Simeons Hus (Fodtvætningen).
2) I Oliehaven (Jesus sveder Blod).
3) Jesus bliver taget til Fange.
4) I Annas Hus.
5) I Caiphas Hus.
6) I Pilatus Hus.
7) I Herodes Hus.
8) Jesus ved Stenstøtten (Hudstrygelsen).
9) Jesus i en Gade i Jerusalem, som man kalder »Likostad« (Tornekroningen).
10) Jesus tager sit Kors paa sig.
11) Jesus bliver berøvet sine Klæder in »loco Galliae« (= Kalvaria, Galge).
12) Jesus i Kælderen.
13) Jesus bliver korsfæstet.
14) Jesus bliver nedtaget af Korset.
15) Jesus bliver lagt i Graven.

Korsvejsandagten indførtes og udbredtes i Europa af Franciskanerne. Den første kendte Korsvej stammer fra Dominikaneren Alvarus († 1420). Stationernes Antal var forskelligt; hyppigst møder man 7 Stationer, men 8, 9 eller 15 var ikke saa sjældne. Gotfred af Ghemen har muligvis benyttet et hollandsk Forbillede. Endnu i 1536 og 1561 tryktes i Antwerpen en Korsvejsandagt med 15 Stationer, forfattet af Heer Bethlem (»Haec est devota meditatio de passione Domini«).

Det fortjener at fremhæves, at Passionsfremstillingerne paa Odense- og Boelslundetavlen omtrent svarer til disse 15 Stationer. —

I Aaret 1509 trykte Godfred af Ghemen en anden meget lille Bog med 28 upaginerede Blade

»Gudelige Bønner til Ihukommelse af Guds Pinelse og Jomfru Marie Drøvelse«. Et Eksemplar af denne Bog findes paa det store kongelige Bibliotek (Danske Inkunabler No. 4 in 8vo). Desuden eksisterer forskellige Haandskrifter af dette lille Værk. Et af dem ejes af Karen Brahes Bibliotek i Odense. Af et andet (Ny kgl. Samling in 8vo Nr. 144 b) blev kun 2 Pergamentblade reddet. Men ogsaa i Else Holgersdatters Bønnebog findes disse Bønner og Betragtninger.

Denne Pergamentkodeks — Gl. kgl. Samling 1613 in 4to — med 28 Blade indeholder forskellige Andagter til Marias Smerter, saa som en Paakaldelse af den smertefulde Moder: »O min alsomkæreste Jomfru o. s. v.«, en Bøn til Marias 7 Glæder, en Bøn til Marias Smerter og Glæder o. s. v. De fornævnte Bønner begynder med de Ord: »Herefter skrives noget af vor Herres Pinsel, som skal begyndes at læses paa Palmelørdag. Paa Palmelørdag ad Aften skal man læse fem Pater noster og fem Ave Maria og følge Vor Herre o. s. v.«[1]) —

Den smertefulde Moder mindes ofte i den danske Litteratur. Noget af det ypperligste er den herlige Oversættelse af Jacopone da Todis Sekvents — hvis han da virkelig er Forfatteren til »Stabat mater« — i »Marine Jespersdatters Bønnebog« (Arn. Magn. No. 421 in 12mo), og derfor har Brandt medtaget den baade i sin »gammeldanske Læsebog« og »Dansk Psalmedigtning«. Men det sjette Vers, der overhovedet har haft mange Varianter (»Quis non posset contristari«) mangler. Oversættelsen synes at være foretaget paa Dronning Margrethes Tid.

Hos Korsens Træ
med Sorg og Ve
stod Kristi Moder
med Graadsens Floder,
hendes Søn paa Korset hængte.

Af Suk og Graad,
som før var spaat,
med stor Ufryd
stak Drøvelsens Spyd,
hendes Hjærte det da trængte.

Hvad Sorg og Nød
af Christi Død
Guds Moder monne faa,
der hun det saa,
hendes Søn da pintes saa saare.

Hun beskelige græd
og sørgede med,
hun styrtede ned
og skælvede ved,
der han skulde lide den Fare.

Hvo er saa haard
han fælder ej Taar,
om han kunde se
med hvor stor Ve
Maria ved Korset pintes.

Hun saa sin Søn
for Menniskens Køn
under Svøbe og Lime
med stor Besvime
med Reb til Støtten bunden.

Der han sin Aand
gav Fader i Haand
og siden udrandt
baade Blod og Vand,
da var hun nær forsvunden.

O Moder sød,
for din Søns Død
du unde nu mig
at græde med dig,
din Sorg med dig at bære.

Giv mig i Sind
at lægge paa Vind,
at elske din Søn,
saa din Bøn
hannum tykkelig maatte være.

Udi mit Bryst
du nu indkryst
hans Vunder fem,
at tænke paa dem,
min Sjæl til stor Husvale.

Lad mig ogsaa
i Hjærtet faa
baade Vilje og Hu
at tjene ham saa nu,
thi han slig Død vilde taale.

O milde Ros
lad mig staa hos
og bære med dig
af Drøvelse slig,
som da dit Hjerte maatte gæste.

O Jomfru klar,
hans Kors og Saar,
hans Død og Pine
med Støtte og Lime
du inden mit Hjerte fæste.

Jeg vilde ogsaa,
maatte det saa gaa,
i Hjærte og Bryst,
fra Haand og Top,
hans Saar og Hudstryg bære.

Jeg beder dig nu
af Hjerte og Hu,
paa strenge Dom
du til mig kom,
mit Forsvar da at være.

Fra Djævelens Svig
du frels da mig,
lad hannum ej da
Magt med mig faa
for din Miskund og Naade.

O milde Mø,
naar jeg skal dø,
gak for din Søn
med moderlig Bøn
og frels min Sjæl af Vaade.

En anden Sang til Ære for Vor Frues Smerte, en fri Bearbejdelse af et latinsk Digt, staar i en Pergamentkodeks — Gl. kgl. Samling 1615 in 4to —. Bogen har senest tilhørt den berømte Peder Skrams Datter, men har oprindelig haft en anden Ejer.

Hymnen til Ære for Vor Frues 7 Drøvelser er saaledes oversat:

Hil Maria fuld med Naade,
for Sorrig og Drøvelse Simeon dig spaaede,
at et Drøvelsens Sværd skulde gennem dit Hjerte gaa,
den Sorrig fik du aldrig før enddaa.

O Maria, bed for mig af Hjertens Grund,
fordi mine Synder er saa mangelund,
bed mig din Søns Venskab til Løn,
fordi jeg hilser dig med denne Bøn.

Din anden Sorrig var dig vist,
Maria du havde din Søn da mist,
du ledte efter hannem i Dage tre,
af Sorrig vorde dit Hjerte ve.
Lad mig den saa hemmelig bære,
at jeg maa komme til Himmerigs Ære!

Maria du varst af Sorrig tvungen,
den Tid du spurgte din Søn var fangen.
Jøderne bunde ham med megen Gire,
saa ledte de hannem for Dommer fire.
Fordi han taalte det uskyldelig,
frels min Sjæl evindelig!

Maria, hvor dit Hjerte skalv veder,
der at Jøderne lagde din Søn paa Korset neder,
de pinte hannem saa jammerlig,
Himmel og Jord maatte ynkes ved.
Med sin Pine og stor Ve
lod han os sin Kærlighed te.

Maria, det var Under, at dit Hjerte ikke brast,
den Tid du under Korset varst,
og hørte de Ord, som Jesus talet,
den Tid han dig sin Discipel befalet.
Saa befal mig din Søn igen,
at han mig frelser af Synd og Men!

Maria, din Pine var alt fornyet,
der Ridderen kom med de hvasse Spyd,
og stak din kære Søns Hjerte igennem, at hans værdige Blod
udløb, frels mig fra alt det, mig er imod.

Maria din Pine var besk og ikke sød,
der Jesus lagdes død paa dit Skød,
du saast hans Død og værdige Saar
og fældte saa mange modige Taar.

Af den Pine, du havde, kan ingen Mand sige,
for Graad og Jammer kunde du ikke tie,
dine Kinder var blege, dine Øjne var røde,
aldrig saa nogen taale saadan Møde.
Bed til Jesum for hans Pine,
at han mig frelser af Synder mine
og vende til mig Naade og Miskund sine.

Herhen maa ogsaa Visen om den blinde Mand ved Jesu Kors regnes. Grundtvig siger om den[2]): »Visen synes oprindelig at have delt sig i to Afsnit, af hvilke det første har indeholdt Spaadommen, det andet Opfyldelsen; det første har hensat os ved Christi Vugge, det andet ved hans Kors. Af det første Afsnit har vi da kun Vers 1—2 tilbage; men naar det i Vers 1 hedder, at Visen er lagt om vor Herre og om Jomfru

Maria, saa maatte vi vel vente at høre noget mere om hende, maaske om, da hun stod ved Herrens Kors; og naar vi betragter Vers 2, saa maa vi vel formode, at dette har været fulgt af flere, der baade udsagde og tydede Herrens Barnedrømme, samt at der maa have været en Slags Overgang fra første til andet Afsnit, som nu ganske fattes.«

Jeg haver en Vise baade hørt og spurgt,
den er lagt ud om Naade:
om vor Herre Jesum Christ
og Jomfru Maria den bolde.
Lovet være vor Herre for sin Naade!

Sønnen sidder paa Moderens Knæ
og siger ud sine Drømme:
»Jeg haver drømt en Drøm i Nat:
at Jøderne ville mig dømme.«

Saa ledte de Jesus ad Gaderne frem,
saa mangen Mand tilsyne:
saa ledte de op baade Tidsel og Torn,
deraf gjorde de Jesus en Krone.

Saa ledte de Jesus ad Korset op,
de sloge hannem til med Spiger:
»Ak, skal jeg nu lide den haarde Død
alt baade for onde og gode!«

Saa ledte de Jesus ad Korset op,
de sloge hannem til med Spiger:
»Ak, skal jeg nu lide den haarde Død
alt baade for fattig' og rige!«

Saa ledte de op den blinde Mand,
de fik hannem Spyd i Hænder:
han stak Jesus i Siden ind,
det hellige Blod udrender.

Saa toge de af det hellige Blod
og strøge paa blinde Mands Øjen;
den blinde Mand fik sit Syn igen
og saa paa Jesu hans Pine.

»Ak, Herre Gud naade mig fattige Mand
for Gerning, jeg nu gjorde!
og skal jeg nu rejse i fremmede Land,
alt baade fra Fader og Moder!

Ak, Herre Gud naade mig arme Mand
for Gerning, jeg nu endte!
ak, skal jeg nu rejse ad fremmede Land,
alt baade fra Venner og Frænder!«
Lovet være vor Herre for sin Naade!

---

6. PAULUS HELIE.

(Gl. kgl. Saml. No. 1551 in 4to.)

Haard var Kampen om den rette Tro i Reformationens Dage og ringe Antallet af de Mænd, der vilde tage Striden op og bryde en Lanse for den gamle Tro. »Saa vidt de mer end sparsomme litterære Vidnesbyrd tillader at dømme, er der over Katolicismens Modangreb hos os[1]) — fraregnet en enkelt Mands Indhug — noget usikkert, spredt og tilfældigt; det er som manglede der et Midtpunkt. Mange af Kirkens og

Klostrets Folk traadtes ned af de fremstormende Skarer uden at komme til Orde; andre frelste sig og deres Overbevisning ved Flugt til Udlandet; ikke faa opgav det gamle og sluttede sig til det ny, gik over i Sejrherrernes Rækker som protestantiske Sognepræster; atter andre lukkede deres Barnetro ind i deres Hjerter, viede deres Liv til neutrale Sysler og endte deres Dage blandt deres evangeliske Medborgere som uomvendte Katolikker. Man kan føle med dem og forstaa dem alle.

En var der dog, som ikke gav op, ikke gik paa Aftægt, men som med hele sit Temperaments Voldsomhed og sin Aands mægtige Kraft kastede sig mod Strømmen for at slynges til Side uden at have evnet at dreje Tidens Hjul blot saa meget som et Haarsbred ud af dets Vej. Det er Povl Helgesen (Paulus Helie, som han altid selv skrev sig). Men i Stridens Hede var der egentlig ingen, som havde Brug for eller Forstaaelse af det Standpunkt, han valgte sig at kæmpe fra, og som han med beundringsværdig Konsekvens, uanset Larm og Raab fra Venner og Fjender, fastholdt til det sidste; og i Mangel af Begreb klarede Samtiden sig da de tilsyneladende Modsætninger i hans Færd med et enkelt Ord og sendte ham til Efterverdenen med Overløbernavnet »Vendekaabe« som særligt Kendetegn — en Dom, den historiske Forskning i et og alt, i stort som i smaat fuldstændig har underkendt. Der vil tværtimod altid i det danske Aandsliv blive anvist denne rigt udrustede Natur en Førsteplads, og han vilde indtage en smuk Plads, i hvilket Lands han saa blev indsat.«

Hans Forsvar for Helgendyrkelsen er ligefrem klassisk. Det kan næppe føres bedre end Povl

Helgesen har ført det i sit Svar til den svenske Konge. Og hvor ivrer han ikke mandigt mod dem, »som ikke er værdige til, at Solen skal skinne paa dem, fordi de i deres store Hovmod ikke kan taale, at vi kalder den milde Jomfru Maria vort Haab og Trøst næst efter Gud, som hun dog haver baaret og født af sit jomfruelige Liv, og da hun med sin hellige Bøn haver husvalet saa mangt et sorgfuldt Hjerte og trøstet saa mangen mistrøstig Conscients.« »En Boler«, siger han videre, »kalder sin Bole sit Liv og Hjertekorn, og vi skal ikke kalde Guds Moder vort Liv, da hun dog haver undfanget, baaret og født udi sit jomfruelige Liv al Verdens Liv, Haab og Salighed.«

I »Gammel kgl. Samling« No. 1551 in 4to findes et meget mærkeligt Haandskrift, »der er saa kendelig skrevet med den Haand, som vi kender fra den skibyske Krønike, at næppe nogen, der holder dem ved Siden af hinanden, kan tvivle om, at samme Mand har ført dem i Pennen, — og at denne Mand er Lektor Povl Helgesen, mener jeg for Fremtiden ikke vil være en Sag, hvorom de lærde skulle tvistes, idet indre og ydre Grunde lige meget taler for denne Antagelses Rigtighed. . . . Alle Stykkerne deri er skrevne med Povl Helgesens Haand, men til højst forskellige Tider, og de er indførte uden Orden imellem hinanden, saaledes at nogle af de ældre Stykker staar sidst i Hæftet, medens de senest skrevne latinske Smædeskrifter over Luther (»Liber generationis Antichristi, filii perditionis«, »In principio erat error et error erat apud Lutherum«, »Te Lutherum damnamus, te haereticum confitemur«) ere anførte midt i samme« [2]).

I en Mariavise udøser han hele sit Hjerte og ønsker alt ondt over dem, der haaner Guds helligste Moder. At Povl Helgesen ikke blot har afskrevet denne Vise, men at han selv er Forfatteren til den, fremgaar af en Sammenligning med hans øvrige Skrifter; f. Eks. taler han udførlig andetsteds[3]) om det Æmne, som han berører i den 11. Strofe: »Det, som var spaaet for lange«.

Hil Maria, Jomfru søde,
hvad dig sømmer Ære og Pris,
den Tid, du Guds Søn fødte,
du est over alle Rosenris.
Vi maa dig derfor kalde
et Blomster over dennem alle,
o ædle Jomfru vis.

O castitatis lilium,
som Lugten giver bedst,
jeg ved, det er din Vilje,
at vi skulle alle flest
i Paradis besættes,
der er Glæden mest
og der er Glæden bedst.

Tag bort den Krankheds Plage,
vi bede dig alle saare,
som vi i Verden have.
Med Anger og grædende Taare
vi kendes at have syndet,
som mange som vi ere
med dennem, som før os vare.

Giv os af Christi Naade,
som hviltes i dit Skød
over al naturlig Maade
med Aarer, Blod og Kød.
Saa var Guds Søn undfangen,
født, bundet og tvangen,
for han vilde taale Død.

Ret som en Verdsens Daare
bespottet var han her
og derved pintes saare
af dennem, som han havde kær.
Saa dyre monne han os købe
med Limer og hvasse Svøbe,
tænk derpaa læg og lærd.

Vel er den Mand og Kvinde,
eja, saa mangelund,
som det kan ret besinde
udaf al Hjertens Grund.
Gud vilde os Naaden give,
i Himmerige at blive
og være der allen Stund.

Naar Gud vil Sjælen dømme
alt paa vor Dødsens Vej,
lad dig det ej forsømme,
miskunde os uden alt nej.
Gud vilde os Naaden sende,
naar vi skulle Verden ende,
o mater gratiae!

Eja, hvad var din Glæde,
Maria, Jomfru skøn,
der Gud af højeste Sæde
gav dig sin eneste Søn.

Eja, hvad var hans Pine
ikke for Synderne sine
men alt for Menniskens Køn.

O Maria, Jomfru fin,
hør, hvad jeg beder dig,
og du est Trøsterinde min,
om du vilt høre mig.
Gud vil min Synd fordrive,
naar du monne for mig bede
alt efter din gamle Sæd.

Naar Gud er vore Synder gram,
dig gerne da vil han høre.
Jesus, din Søn, det himmelske Lam,
monne det saa kraftelige gøre,
vore Synder dennem bar han paa sin Ryg,
en Patron er han fordi saa tryg,
udi Gud Faders Øre.

Dog du foragtes af mange,
som nu bespotte Gud,
det som var spaat for lange
imod hans hellige Bud.
Du est dog Himmeriges Dronning,
naar du haver født den eneste Søn,
som er baade Mand og Gud.

Ville de dig ikke bekende
af al deres Hjertens Grund
og lade udaf at skænde
med deres spotske Mund:
Giv dennem i Verden Plage,
at de ikke flere bedrage
med Løgn saa mangelund.

Povl Helgesens Skrivehæfte indeholder en hel Samling, deriblandt ogsaa en poetisk, med Noder forsynet Gengivelse af de 10 Guds Bud. Men her skal kun endnu nævnes hans vidunderlig kønne Ave Maria:

Gabriel Engel sagde:
Maria, fuld med Naade,
Herren, han er med dig,
som frelser Israel.

Du est benedidet
blandt alle gode Kvinder,
du kaldes Havsens Stjerne
af dem, som er i Nød.

Vær Jesus benedidet,
som er Guds evige Søn,
og dit hellige Livs Frugt,
al Verdens Salighed.

---

7. »KRISTELIG FORVENDTE« MARIEVISER.

Da den saakaldte Kirkereformation havde holdt sit Indtog i Landet, led de gamle kristelige Sange samme Skæbne som de fleste andre Mindesmærker fra den katolske Tid, — de skulde ogsaa reformeres.

»Disse gamle Sange«, siger Hans Thomissøn, »have vi ogsaa tilhobe sanket til et Vidnesbyrd om de fromme Kristne, som levede før vor Tid midt udi den falske Lærdoms store Blindhed og Vildfarelse, paa det man jo maa se, hvor

der haver alligevel altid været Guds Folk, som haver rettelig kendt den Herre Jesum Christum, endog de saare underligt i samme Kundskab ved Guds Naade bleve beholdne. Og endog saadanne danske Sange brugtes ikke meget i Kirkerne — thi alle Vraaer var i Pavedømmet fulde af latinske Sange, hvilket den menige Almue ikke forstaa kunde —, dog bleve de sunget for Døre og i Huse.«

Til disse regner Hans Thomissøn ogsaa følgende tre, »der blev kristelig forvendte«:

»Maria bold«,
»Jeg vil mig en Jomfru love« og
»Maria hun er en Jomfru ren«[1]).

Skønt de — ligesom mange andre — blev forandret i en betydelig Grad, kan dog meget af den oprindelige Form kendes, saaledes at man blot behøver at ombytte det hellige Navn for at faa den oprindelige Ordlyd tilbage.

Den Salme, som nu er kendt under Navnet: »Jeg vil mig Herren love«, vil da paa sine Steder have set saaledes ud:

Hun lignes ved Solen klare,
som skinner over Verden bold.
Hendes Naade er aabenbare,
jeg giver mig hende i Vold,
hun kan vel Sorrig udslukke,
det haver jeg fundet med mig,
min Tjeneste vil jeg dig række,
Maria, det lover jeg dig.

Nu flyr jeg til din Naade,
jeg giver mig i din Haand,
du maatte vel over mig raade
alt baade til Land og Vand;

den Stund jeg er i Live,
jeg trøster mig ved din Magt,
tro dig jeg altid vil blive,
til dig stander al min Agt.

Eller som det hedder i Visen »Maria hun var en Jomfru ren«:

Var Verdens Mestre paa et Sted,
det var saa fager en Skare,
de kunde ej alle med deres Kloghed
hendes Godhed aabenbare,
saa er Maria med Naaden fuld,
hun være os huld,
naar vi af Verden skulle fare.

Hertil maa ogsaa regnes en Vise, som almindelig er kendt under Navnet »Marieskjold«.

Det er Peder Plade, som giver os Underretning om Visens Indhold og Form i sin Indledning til »Vor Herre Christi Brudevise«.

»Derfor«, siger han, »er denne mærkelige og trøstelige Christi Brudepsalme udsat paa Rim, at ærlige Kvindfolk, Fruer og Jomfruer, Dannekvinder og gode Møer kunde bruge den til Gavns og til Guds Ære at sjunge Brude til Seng med lige under de samme Noder, som den ugudelige Brudevise ved Navn Marieskjold blev sædvanlig sjunget med og hører hen til Helgenernes Paakaldelse og er derfor aflagt, at Gud skal ikke mere deraf fortørnes.«

En international Vise, der ofte blev sunget med det antydede Omkvæd, er meget kendt; den bærer Navnet St. Stefansvisen og har i Kalkmalerierne efterladt sig et Spor:

En Jomfru ren oprunden er,[2])
en Rose over alle Kvinder;
hun er den vænest i Verden til,
hun kaldes Himlens Kejserinde.
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

Hendes Hals var hvid som Hermelin,
hendes Kinder saa roselig røde;
for hun var saadan en Jomfru fin,
skulde hun Vor Herre føde.
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

Gabriel Engel blev til hende sendt,
til Jomfru Maria med Ære:
»Min Herre han haver mig til eder sendt,
I skulle Christi Moder være.«
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

Maria svarede saa dertil,
som Gud gav hende i Sinde:
»Mig ske alt efter Guds Vilje!
Jeg er Vor Herre hans Tjenestekvinde!«
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

Udi to Snes Uger med Barnet hun gik,
foruden al Sorrig og Møde:
men det var paa en Julenat,
den Herre han lod sig føde.
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

Sankt Stefan han leder de Foler i Vand
alt ved den lyse Stjerne:
»For vist er nu Profeten fød,
som frelse skal al Verden!«
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

Kong Herodes han svarede saa dertil:
»Jeg tror ikke denne Tale:
foruden den Hane paa Bordet staar stegt,
slaar ud sine Vinger at gale.«
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

Den Hane slog ud sine Vinger og gol,
vor Herre hans Fødsels Time:
Herodes faldt af sin kongelig' Stol,
af Sorrig begyndte at svime.
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

Tre Vise Mænd af Østerland kom,
hos Herodem monne de søge
efter Jesum, den Frelser saa from,
de vilde hannem gærne tilbede.
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

Hans Stjerne, som for os fremgangen er
fra Øster, den monne os sige,
at han er den ny Konge saa kær,
paa Jorden findes ikke hans Lige.«
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

»Gaar bort og søger efter Barnet kær,
indtil at I det monne finde!
og siger mig, naar det opfundet er,
at tilbede det har jeg i Sinde.
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

Herodes blev vred og alle hans Mænd
han spurgte, hvor Christus skulde fødes;
de sagde til hannem: i Betlehem
i Jødeland skulde han søges.
Saa vorde jo Marie vort Skjold i hverende Vaade!

Kong Herodes lod sadle Gangeren graa,
til Bethlehem lyster ham at ride:
han vilde der dræbe det lille Barn,
som agted mod hannem at stride.
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

Maria tog Barnet udi hendes Arm,
og Josef tog Asnet tillige:
saa rejste de gennem det jødiske Land,
til Ægypten, som Gud dennem viste.
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

Vel fjorten tusinde*) Børn saa smaa,
deres Blod lod han udgyde:
men Jesus var tredive Mile derfra,
før Solen den gik til Hvile.
Saa vorde jo Maria vort Skjold i hverende Vaade!

Sv. Grundtvig bemærker hertil[3]): »Af Peder Plades Ord tør man vistnok slutte, at den gamle Marieskjold har været en Marievise og i Omkvædet har haft Navnet Maria i Stedet for Jesus[4]), og det er endvidere rimeligt, at den har handlet om Marie Bebudelse og Jesu Fødsel. Det ligger da meget nær at antage, at det har været en Variant af den her omhandlede Vise — maaske kun omfattende dens første Afsnit, der før Reformationen har været brugt til »at synge Brude til Sengs med«, og da af sit Omkvæd har faaet Navnet Marieskjold.«

Grundtvig har maaske Ret; jeg mener imidlertid, at den af Peder Plade omtalte »Marieskjold« har været en anden Vise med det samme

*) eller »Atten Hundrede«, »Elleve Tusinde« o. s. v.

Omkvæd, da Visen jo skulde være en Brudevise. Og desuden er der jo slet ingen Lighed mellem Peder Plades »Vor Herres Jesu Christi Brudevise« og den ovenfor gengivne.

Nogle af Visens Vers maa have lydt omtrent saaledes [5]):

Nu vil vi sjunge en Vise
i denne Stund
vor Dronning dermed at prise
udaf ret Hjertens Grund;
saa vorde jo Maria vort Skjold
i hverende Vaade.

Du est den dejligste i Verden er,
baade mild og blid;
derfor haver Gud dig saare kær
alt indtil evig Tid;
saa vorde jo Maria vort Skjold
i hverende Vaade. . . . .

Du est vor Konnings Datter væn,
saa ærefuld;
dine Klæder er besat omkring
alt med det røde Guld;
saa vorde jo Maria vort Skjold
i hverende Vaade. . . . .

Her ville vi ende vor Vise.
Dit hellige Navn
det ville vi love og prise
os alle til Gavn;
saa vorde jo Maria vort Skjold
i hverende Vaade.

---

8. MARIBO HAANDSKRIFTER.

I 1563 klagede Biskop Magister Niels Jespersen[1]), at »Søstrene i Maribo holdt saa fast som muligt paa den katolske Kirkes Afguderi, havde ugudelige, det er papistiske, Bønnebøger, bad til Helgene, navnlig til Moder Maria.«

Vi ejer mindst endnu fire af disse Bønnebøger; to — Anna Brahes og Marine Ifsdatters — navngiver sig selv, og to andre — Arn. Magn. 72 og 75 — røber saa megen Lighed med de første, at man ogsaa maa henlægge dem til Maribo.

For bedre at forstaa deres Indhold, skal der fremfor alt henvises til et andet Manuskript, som har tjent til Grundlag for Maribobøgerne, i det mindste for nogle af Bønnernes Vedkommende.

Det er Ny kgl. Saml. No. 45 in 8vo. Bogen bestaar af latinske, danske og andre paa fremmede Sprog skrevne Bønner. At der ogsaa i den latinske Del mindes en dansk Mand, ses bedst af Litaniet, der har følgende Paakaldelser:

»Sancte Kanute rex, ora pro nobis.
Sancte Kanute dux, ora pro nobis.
Sancte Olave, ora pro nobis.«

Af Folio 54 fremgaar, at Ejeren, eller bedre sagt en af Ejerne, holdt sit Bryllup »anno dominii MCDXXXVIII«.

Af Indholdet fortjener at fremhæves »Horae de doloribus Mariae«, »Septem gaudia Mariae«, »de septem gaudiis spiritualibus Mariae«, »de sancta Anna« o. s. v. Men det interessanteste er, at Bogen indeholder den latinske Originaltekst til den kendte Rosenkrans »Ave, salve, gaude, vale, o Maria«, saa Bogen — eller en Afskrift

deraf — muligvis har tjent Maribo-Søstrene til Forbillede. Thi i to af Maribobøgerne finder vi en — næsten enslydende — Oversættelse deraf.

Den første tilhørte Anna Brahe.

Den kendte historiske Slægt Brahe, der senere frembragte den store Astronom og ogsaa Stifterinden af Frøkenklostret i Odense, har ogsaa skænket Maribo-Klosteret en dygtig og from Abedisse. I 1497 lod hun sin Bønnebog afskrive; hendes Søster Birgitte forærede den senere til en tredje Søster Elisabeth, der var gift.

»Thotts Samling 553 in 4to« er Betegnelsen for Anna Brahes Bønnebog, der opbevares paa det store kgl. Bibliotek; en Kodeks med 214 Pergaments- og 6 Papirsblade. Folio 92 findes en ejendommelig Maade at bede Rosenkransen paa; efter hvert af de 50 Vers skal der læses et Ave Maria og efter hvert tiende Vers et Salve regina.

»Ave; der du fødtes, da varst du forudset at være Christi Brud og Jomfru og Christi Moder, ophøjet over alle Kvinder, af Verdens Ophav saa skuet og af de gamle saa forudspaat, at du tykkedes Guds Aasyn.

Ave, du lystelige Rosen, som est opvoksen af koninge Rod, ophøjet over alle Himle, spredt over al Verden, vær os Skjul og Skygge.

Ave, du est Guddommens Himmel, allerlysteligste Paradis, allerhøjeste Magtens Sol, hellige Trefoldigheds Mønster, Christi enkønnelige Bolig.

Ave du viede Brud, hilset med Engelen, omskygget af Gud Fader, frugtsomgjort af den Helligaand, og hans Moder, som er Gud Faders Ord.

Ave du Jomfru med Barn, tegnet ved Moysi brændende Busk, thi at du est brændende af den Helligaands Ild; du est vor Fortalerske, lad os med dig bo i Himmerige.

Ave du sande Salomons Moder, som est værdig koniglige Spir og Krone, du est Ærens Dronning, værdig over alle Himle i Sæde og Værdighed, din Søns helligste Gaver.

Ave du ædle Urtegaard, levende Kilde, der dem alle tørster efter, som angerfulde ere; to os af Syndens Falske; du som skænker alle Naade, giv os Attraa ad Himmeriges hulde Rige.

Ave du skinnende Hafsens Stjerne, af hvilken som udgangen er al sande Solens Lys, du som tegnes ved disse Bjerge, den Hjørnesten kom af foruden al Mands Haandværk.

Ave du skinnende Guds Ark, den som saa ren var, at hans Skin overgik Dagens Lys, giv Gem mine Bønner, thi at du est alt mit Haabs Dygd....

Salve du Jesse Vaand, som bar det Blomster, der Himmerige gav dig, Jomfru med Ære og Fejrende, al Jorderigs Døn og Lugt, al Blyhed og Last bortkørende.

Salve du velsignede Jomfru, i hvilken ingen Synder er, ej vord du drøvet og tyngt i din Søns Fødelse, men du fødte ham glædefuld, fordi du varst ikke bunden til Ve med Eva.

Salve du ydmyge sande Gudsterne, som ham fostrede med dine Spene, lad os nyde det Lys, der du est udi, skinnende over alle skabte Ting.

Salve du synderlige og dog saa underlige Mands Moder, fordi er ingen dine Lige, og fordi est du værdskyldig at være Frue over alle i højeste kongelige Sæde.

Salve, thi at tale med dig er Sødme, fuld at tænke om dig er mildeligt, at blides i dig er lysteligt, at omfavne dig i Kærligheds Arm er helligt....

Gaude, thi at du est den Lampe, som Gud selv optændte, den som uslukkelig er og har lyst for al Verden, den Tid du fremførte det sande Lys....

Gaude, thi at du est alle Helgens Glæde, i hvilken Himmerigs Konning glædes, dig hædrer alle retvise Mennesker, dig love alle Engles Kor med sødeste Lovsang.

Gaude, thi at du est al god Omgangs Skole, Lovens Udtydning, Kendedoms Kilde, Himmerigs Lægedoms Land; thi beder vi, at du giver os alle Lægedom, som syndige Ting have saargjort.

Gaude Jomfru, vær blid af Glæde og end saa vort Levnet, at alle de, som dig kundgøre Glæde, maa evindelige glædes med dig og love dig blandt Himmerigs Herskabs højeste Almue.....

Vale, Jomfru jeg raaber til dig, frels mig af Dødsens Angst og Magt med din Mildhed; værn og sæt mig oppaa højre Haanden paa min Doms Dag«.....

Med smaa Variationer findes alle 50 Vers ogsaa i »Arn. Magn. 75 in 8vo.«, og man kan deraf med Rette drage den Slutning, at ogsaa den sidstnævnte Kodeks er af birgittinsk Oprindelse, og at Oversættelsen af det originale latinske Digt blev foretaget i Maribo.

Derimod synes Anna Brahe selv at have oversat eller forfattet »elleve Bønner af Jomfru Maria og hendes velsignede Moder«:

Glædes benedide Frue, sancte Anna,
en Regel i ret Ægteskabs Levned;
glædes benedide Jomfru Maria,
under Josefs Værn var givet.

Glædes benedide sancta Anna,
Engelens Budskab du hørte;
glædes benedide Jomfru Maria,
Gud Faders Vilje du gjorde.

Glædes benedide sancta Anna,
som ydmygelig med Joachim gik;
glædes benedide Jomfru Maria,
som den værdige Herre Jesum Christum undfik.

Glædes benedide sancta Anna,
Jomfru Maria du fødte;
glædes benedide Jomfru Maria,
du Jesum fødte og Djævelen ødte.

Glædes benedide sancta Anna
ret Ægteskabs Støtte;
glædes benedide Jomfru Maria,
den Helligaands Brud.

Glædes benedide sancta Anna
og Jomfru, I baade
der opfyldtes med den Helligaands Naade.

Hjælper mig nu med eders Bønner, at jeg maatte fange Styrkelse af den Helligaands Naade og fuldkommelige at leve i Jorderige, saa at jeg maa fange sandt Skriftemaal og Hjertens Ruelse og Guds Legeme i min sidste Time til Værn mod Helvedes Pine, og annamme min Sjæl under eders Gemme og frelser hende fra evindelig Pine. Amen.«

I Anna Brahes Bønnebog findes ogsaa »meget skønne Bønner af Jomfru Maria« til Ære for hendes 7 Glæder. At de er forfattede af en Kvinde, maaske af hende selv, synes at fremgaa af Indholdet, naar det hedder:

»O du søde Jomfru og ren,
i tre Dage havde du hannem tabt
og taalte for hannem Men;
alsomhelst vil jeg din Tjenestekvinde være.«

Andensteds i samme Bøn beder hun, at hun maatte som Jesu »tro Tjenestekvinde dø.«

Næsten hver Glæde ender med Bøn om en salig Dødstime med disse eller lignende Ord:

»For denne Glæde beder jeg dig,
bed dit allerkæreste Barn for mig,
det han mig frelser udaf min Nød
og glæder mig udi min haarde Død.«

Folio 192 findes en Bøn til den hl. Josef og en anden til den hl. Joakim.

Og hvor herligt lyder ikke de Ord, hvormed Anna Brahe i Højsangens Sprog lader Jomfru Marie sukke efter Brudgommens Komme: »Søde Gud, kom snart eller send mig Bud eller kald mig til dig; jeg formaar ej længer at leve uden dig.... Jeg venter, jeg bier, jeg raaber, jeg kalder, og ej aflader jeg med grædende Taare at lokke dig, til du kommer. Veni, veni, veni, dulcis Jesu bone, deus, mitissime domine, som jeg tror til dig, som jeg haaber til dig og min Trøst er til dig. Amen.«

Da »Ave, salve, gaude, vale, o Maria« med smaa Variationer ligeledes findes i »Arn. Magn.

No. 75 in 8vo — en Kodeks med 249 Papirs- og 2 Pergamentsblade —, stammer vistnok ogsaa denne fra Maribo; og da denne sidste er meget nær beslægtet med Arn. Magn. No. 72 in 8vo (148 Pergamentsblade), kan man heller ikke være i Tvivl om dennes Oprindelse.

Disse to Manuskripter er meget værdifulde; thi de indeholder en Oversættelse af »Vor Frue Psalter«, der med Urette tilskrives den hl. Bonaventura. Oversættelsen er i poetisk Henseende ikke helt lykkedes, hvad følgende Prøver vil bevise:

Ave, hellige Herrens Mønster,
som alle de, der skyldige er, løbe til,
at de maa frelses fra Uvenner,
som de holdes fangne af.

Ave du ædle Dronning,
baade kysk og ydmyg,
som staar paa din Søns højre Haand,
og est fager af mangehaande Lydie*) Klædebon.

Ave du, som est enfoldig som Due,
du tog dig Vinger
og fløj fra denne Døds Skygge
til den Hvile, som du elskede.

Ave du hellige Guds Moder,
du blomstrede som Palmetræ
og voksede høj som Cedrustræ,
den Tid du fødte Christum.

---

*) Farvers.

Den hellige Bonaventuras Skrifter blev læst flittigt her i Landet; 1318 skænkede Biskop Henrik af Reval 1. Del af Bonaventuras Sententser til Klostret i Ystad. I Grinderslev-Haandskriftet findes baade »Kærlighedens Sting« og hans »Raad til Klosterfolk« oversatte. Dog ogsaa disse Bøger er uægte og ikke forfattede af den hellige Bonaventura. Derimod stammer de lyriske »Betragtninger over Kristi Liv« i Dronning Kristines Bønnebog i Upsala virkelig fra ham. —

»Havets Stjerne« har den hl. Hieronymus og Efrem kaldt Maria, og som Havets Stjerne har man tydet hendes Navn. Hvad Under da, at Poesien har forherliget hende og skabt en Krans af Stjernehymner til hendes Ære? Hvad Venantius Fortunatus — eller hvem ellers Forfatteren til »Ave maris stella« kan være — paabegyndte, det har senere Slægter trolig fortsat, idet de ærede den allersaligste Jomfru som Havets Stjerne og Stjernernes Dronning.

Vort havombølgede Land har ogsaa i mange Sange og Hymner forherliget den allersaligste Jomfru som »Havets Stjerne«.

Saaledes læser vi en gammel Sang i førnævnte »Arn. Magn. 75 in 8vo«:

Hil Maria, Havsens Stjerne,
jeg beder din signede Søn saa gerne,
at han mig hjælper af al min Nød,
og da helst, naar jeg skal dø[2]).
Gud har mig givet Vid og Skel,
giv mig dem at styre vel,
min arme Sjæl til Ro og Lise,
jeg kan dig aldrig fuldkommelig prise:

Du er oprunden af Davids Rod,
aldrig fødes saadan imod,
jeg kan det prøve med selver mig,
ærligste Blomster fødes af dig.
Hil Maria, Ledestjerne,
jeg beder dig Jomfru al saa gerne,
at du mig hjælper af al min Nød,
og gem mig fra evindelig Død.
Maria føj det saa med mig,
at jeg evindelig tjener dig.
Hil Maria, Jomfru bold,
jeg giver dig Liv og Sjæl i Vold.
Jeg hædrer dig med denne Bøn
og lover og ærer dig, Jomfru skøn.

---

9. Hr. MICHAEL NICOLAI.

Hr. Michael Nicolai, Sognepræst ved den gamle St. Albanikirke i Odense [1]), er vor katolske Middelalders lødigste Digter; han ejede den rige Evne at kunne forme det danske Sprog saa mesterligt, at hans tre berømte Digtninger: »Om Jomfru Mariæ Rosenkrans«, »Om Menneskets Levnet« og »Om Skabelsen«, samlet under Titlen »Hr. Michaels danske Rimværker« [2]), fremtræder som et originalt dansk Digterværk, til Trods for, at han vel nærmest havde tilsigtet en Oversættelse af latinske Forbilleder. Hr. Michael ejer den sande Digters Kærlighed til baade Sproget og Stoffet, hvad der i hine Dage var mere end et Særsyn. Hvor dyb en Følelse og Forstaaelse lægger den middelalderlige Skjald ikke for Dagen, naar han i sit Digt »Om Skabelsen« lader Adam

og Eva føle en salig Trøst ved Protoevangeliets store Forjættelse:

1.

En Søvn kasted' Gud paa Adams Krop,
skabte af hans Ribben, før han stod op,
en Kvinde udaf hans Side.
En Jomfru blev Eva i Paradis,
dog var hun ej som Adam vis,
det skulle alle vide.

Gud spurgte Adam, hvad det monne være,
som han havde skabt, og da stod dere?
Det vilde han af hannem vide.
Adam han bøjed' sit Hoved og Knæ,
han sagde: »Det er det fagreste Fæ*)
at leve udi disse Tide.

Det er mit Kød, baade Blod og Ben,
min Hustru kaldes hun foruden Men,
begge ville vi sammen blive.
Denne Kvinde, du skabte, og mig staar nær,
o Herre, hvor jeg haver hende kær,
medens vi muge**) sammen leve.«

De vare da nøgne, baade hun og han,
Adam var skabt som en meget stor Mand,
Gud monne det saa behage.
Udødelige skabtes de begge at være,
de havde hverandre og meget kære,
de skulde leve mange Dage.

---

*) Skabning. **) maatte, formaa at.

Gud tog straks Adam og Eva om Haand
og bandt dem sammen med Ægteskabs Baand,
han havde dem ganske*) kære.
Han ledte dem hist, han ledte dem hid,
over Paradis i den samme Tid,
tede**) dem Paradisets Ære.

Eja, hvad Hæder, hvad Ære og Dyd***)
Gud gav dem begge i Paradis Fryd,
den kunde de lidet skøde†).
Verdens Modgang skulde de ej have,
ej heller og taale Dødsens Plage,
ej sørge for deres Føde. . . . .

2.

Til Kvinden gik han med falske List:
»Hvad sagde Gud eder? Sig mig det vist!«
Hun kunde ej staa for Orde.
Hun sagde: »Æde vi af Visdoms††) Træ,
mod hvilket Adam bøjde sine Knæ,
da skulde vi dødelige vorde.«

»Nej«, sagde Djævelen, »det kan ej være,
til evig Tid blive I vel here,
det Ord, det var hans Gamen†††).
I skulle og aldrig blive døde,
med sine Ord vilde han eder høde§),
i Fred blive I her sammen.

Som andre Guder blive I da vise,
og skulle her være med Ro og Lise.

---

*) særdeles, meget. **) viste. ***) Kraft. †) skønne paa. ††) I Udgaven staar »Livsens Træ« (Trykfejl). †††) Spøg. §) true.

Eja, vilt du mig lyde,
jeg vil dig kende*) gode Raad,
mine Ord hold ej for Spot eller Haad**),
over Gud skalt du vel byde.«

Af Djævelen lokkedes hun til at æde,
al Menneskens Køn***) maa derved græde,
for Døden vi skulle lide.
Mod Djævelen rakte hun ud sin Haand,
blev svegen af den onde Mand,
af Æblet vilde hun bide.

Djævelen brød Æblet af den Kvist
og fik†) det Kvinden med megen List,
o ve, hvor det var ilde!
Det Stykke, hun bed, det aad hun op,
fuld dyre købte hun det paa sin Krop:
vor Glæde monne hun spilde.

Adam fik†) hun den anden Del,
som hun bed af, og var ej hel,
bad hannem ligervis saa gøre.
Adam blev straks baade bleg og rød,
»det Bid, du bedst††), det vorder vor Død«:
Æblet vilde han ej røre.

Thi Adam tænkte grangivelig paa,
hvad Ende det Bid, det skulde faa,
stor Rædsel bar†††) han derfore.
Djævelen sagde: »Adam est du ræd,
alle Ting ere under dine Fødder træd§),
som de tilforen vore§§).

---

*) lære. **) Haan. ***) Slægt. †) gav. ††) du afbed. †††) havde. §) traadt. §§) vare.

Tag Æblet af Kvinden og bid fuld sagt,
mer end du haver, da faar du Magt,
jeg men*), du skulde mig kende:
som andre Guder, da bliver I vise,
alle Ting, Gud skabte, skal eder prise,
saa sagde jeg før til hende.

Adam, om du gør hende imod,
ved Mænd**), du faar det aldrig Bod***),
det skal du visseligen vide.
Se, hvor favr hun for dig staar,
hun sjælden af din Amindelse†) gaar,
Gud skabte hende af din Side.«

Adam saa med naturligt Skel††),
hun var fortabt, det vidste han vel,
og alle Kvindfolk med hende,
som Gud vilde skabe efter Adams Tid,
over al Verden, baade hist og hid;
Adam kunde det vel kende†††).

Han ynkede sig over det Kreatur,
dog§) han var stærkere end nogen Mur,
med hende vilde han jo falde.
Han bed af Æblet, gjorde Gud imod,
desvær vi faar det aldrig Bod,
saa ilde monne han os halle§§).

Haa bandt os til den evige Død,
til Verdsens Kummer og Sorg og Nød
og Pine foruden Ende.

---

*) tror, mener. **) Ved alle Helgen (sandelig). ***) Du faar aldrig bødet for det. †) Hukommelse; Erindring. ††) Fornuft, Omdømme. †††) forstaa. §) skønt. §§) handle med, behandle.

Gud var os førre blid og huld,
nu taale vi Hunger, Tørst, Frost og Kuld,
slig Nød vil Verden os sende. . . . .

3.

»Eva,« sagde Gud, »hvi gjorde du det?
Komst Adam og dig i Djævelens Net,
monne det være dine Brøde?
Hvo haver det gjort, det vil jeg vide,
at du skulde først paa Æblet bide,
sig mig, jeg vil det skøde*)?«

Langt borte stod Ormen og skulede til,
tænkte, hvad Kvinden svare vil,
om hun vilde over ham kære**).
Det Adam og Eva havde gjort,
det vilde ej Djævelen have af Ord***),
uskyldig vilde han være.

Eva saa Ormen, han skulede fast
og havde sine Øjen til hende kast,
hun ræddes for hans Komme.
»Den gamle Forrædere, han staar nu hist,
som os sveg baade med Falsk†) og List,«
sagde Eva med Tugt og Somme††).

»Han fik mig Æblet i min Haand
og var saa smidig†††) som en Vaand§),
han stod mig for al Fare.

---

*) agte derpaa. **) klage. ***) ikke have Ord for det. †) Falskhed. ††) Sømmelighed, Ærbarhed. †††) bøjelig, indsmigrende. §) Pilekvist.

Det skete ud i den samme Stund,
jeg bed et Stykke med min Mund,
jeg kunde det intet spare.

O Herre, dette maa du høre,
at jeg bad Adam og saa gøre,
hvad skal jeg mere si'e*)?
Det jeg da sagde, vilde han ej skøde**),
fuld haardelige monne han mig da høde***),
han bad mig stande og tie.

Jeg haver nu sagt dig al min Grund,
driv Ormen bort i samme Stund,
som os haver kommet i Vaade.
Gør det nu Herre for dit Vold†),
besee††) den Fristelse, vi haver told†††),
forbarme dig over os baade§).«

»Du Djævel«, sagde Gud, »i Ormelige§§)
for alle Mennisker skalt du vige,
forbandet skalt du og vorde.
Du havde meget ondt udi dine Sinde,
den Tid du komst til denne Kvinde
og hende svige turde.

Dit Hoved skal blive sønderkryst§§§),
du skalt og krybe paa dit Bryst,
Jorden skalt du fortære.
Dig skal ej skjule Klæder eller Haar,
alle skulle hade dig, hvor du gaar,
forsmaa't*†) skalt du og være.

---

*) sige. **) ænse. ***) true, skræmme. †) For din Magts Skyld. ††) betænk. †††) taalt. §) begge. §§) Slangeskikkelse. §§§) knust. *†) ringeagtet.

Dig skal og slaa baade liden og stor
og hade dig, alle paa Jorden bor,
det giver jeg dig til Kende.
En Kvinde skal en Tid dig saa slaa,
at al din Magt skal fra dig gaa,
vogte dig fuld vel for hende.

Hvor hun dig finder, du maat alt fly,
hvad heller du est paa Mark eller By,
hun vil dig ikke lide.
Hvor hendes Navn nævnes med stadig Tro,
der maat du hverken bide*) eller bo,
det varer til evige Tide.

Som du haver sviget den første Kvinde,
den anden skal dig hjemme finde**),
hun skal gøre dig stor Vande***).
Og skal dig svigte†) mangefold,
betage din Magt og alt dit Vold††),
det spørs†††) over alle Lande.«

Adam gik frem, saa ræd han stod:
»Jeg beder dig Herre, du var mig god,
giv mig ej dine Vrede.
Det jeg haver gjort, gjorde jeg af Nød,
den Tid mig Kvinden Æblet bød,
vi bleve da begge lede§).«

Herre, hvad du vilt af os gøre,
vi staar her begge og ville det høre,
forse os med det bedste§§).

---

*) blive. **) faa dig fat. ***) Vaande. †) bøje, overvælde. ††) Vælde. †††) det skal blive kendt. §) blev kede deraf. §§) vær mild imod os.

Giv os nu Pligt*) for vor Utugt,
vi aade af den forbudne Frugt,
vi bøde det, vi kunde læste**).

Hans Thomissøn optog ogsaa i sin Salmebog »Sange, som er samlit af de papistiske Riim, som Hr. Mikkel, Sognepræst i Othense, screff A. Chr. 1496«.

Naar Thomissøn samlede disse Rim og udgav dem i en »kristelig forvendt« Skikkelse, saa er det sandsynligt, at man allerede i katolsk Tid har brugt dem paa enkelte Steder, nemlig overalt, hvor der har været et Rosenkransbroderskab. Ved de maanedlige Forsamlinger har man saa rimeligvis forelæst enkelte Salmer af Rosenkransbogen og sunget andre efter kendte Melodier[3]).

Ved Bearbejdelsen af »Jomfru Mariæ Rosenkrans« havde Hr. Michael Alanus de Rupes' Bog »De Psalterio Beatæ Mariæ Virginis« foran sig[4]). Hvor mesterligt har han ikke ogsaa forstaaet at forme det saa vanskelige didaktiske Stof i letflydende Vers. Alanus' Bog er et latinsk Prosaskrift, men Hr. Michaels Fordanskning former sig til en virkelig dansk Originaldigtning; dette røber den sande Digters Evner. Han forfattede dette Digt i 1496 og kun paa Dronning Christines udtrykkelige Opfordring; fire Aar i Forvejen havde han dog ladet et Rosenkransalter oprette i sin Kirke[5]). At oprette saadanne Altre var for Resten ret almindeligt i hin Tid, da Rosenkransbroderskaber spirede frem trindt i Landet, saaledes i Odense,

---

*) Straf, Bod. **) har Evne til, formaa.

Slesvig og Flensborg. Intet Under derfor, at baade gejstlige og Digtere søgte at behandle dette Emne saavel i Bønnebøger som andetsteds. »Arne Magn. 75 in 8vo« og Anna Brahes Bønnebog indeholder en poetisk Oversættelse af det latinske Digt »Ave, salve, gaude, vale« — »med en Ave Maria mellem hvert Vers og til Blomsternes Prydelse og Fagrende da skal læses en Salve Regina hvert tiende Vers«.

Hører i Faaborg Jens Jensen, Enken Marine Jespersdatter og Arn. Magn. 790 in 4to har en anden Rosenkrans i deres Bønnebøger. Men Palmen tilfalder Sognepræsten fra Odense. Efter hans Død, i Aarene 1514—1515, blev Rosenkransbogen tillige med de to andre trykt af Kannik Povl Ræff i København.

Størst Betydning for Eftertiden faar vel Hr. Michaels Digtning derved, at Reformationstidens og senere Tiders Salmedigtere øste af hans Rimværker til deres skønne Salmer, saa at man med Rette kan sige, at han var den, der lagde de første Sten til den religiøse Digtnings Bygning, der rejste sig i den paafølgende Tid.

Her skal blot bringes nogle enkelte Prøver af Hr. Michaels Digterværk for at vise dets Aand:

Thi er det sket i fordums Tid,
at Menneskene begyndte fuldgod en Id
Gud og Guds Moder at love
med Psalter og med Rosenkrans —
Pater noster til eneste Gud,
Ave Maria, hans eneste Brud,
der blev af en Sædvane. —
Sixtus Pave den fjerde af Navn
alle Mennesker til Nytte og Gavn
det Budskab han stadfæstede —

Særdeles de, som i det Broderskab ere,
— enhver som helst det kan nu være —
hver Uge de ville læse
tre Rosenkranse, som er en Psalter hel
— hver Rosenkrans er deraf en Del —
til Tider eller under Messe.....

Franciskus svarede Paven med en Tolk:
»Den Læsning kaldes saa blandt mit Folk
og over Britanias Rige*).
Vor Frues Psalter sættes paa et Baand,
de bære det om deres Hals og Haand
og læse derpaa tillige.« —

Dette Baand det skal du bære
vil du med Jomfru Maria være.
Bær dette Baand alt paa din Haand,
da gemmer Maria dig Liv og Aand.
Vil du være gemt for Djævelens Svig,
da bær dette Baand altid hos dig.
Om Djævelen skal dig ikke svige,
lad dette Baand ej fra dig vige.
Bær dette Baand alt om din Arm,
da gemmer det dig fra Synd og Harm.
Med dette Baand tjen Mariæ Mø,
da hjælper hun dig, naar du skal dø.
Hav dette Baand og gem det vel,
da gemmer Maria baade Liv og Sjæl.
Bær dette Baand for Mariæ Skyld,
da vorder hun dig baade blid og huld.
Vil du have Gavn til Liv og Sjæl,
da gem Vor Frues Psalter vel. —

»Først skal du mærke af Baandets Dyd,
som du skal bære med Glæde og Fryd
omkring dig som en Krone.

---

*) Bretagne.

Med Baandet og de hundrede Stene
betegnes den Glæde, som jeg har ene
øverst udi Himmeriges Trone.« . . . .

Jeg beder eder for vor Frues Ære,
at eders Folk denne Psalter lære;
selv skulle I ej den glemme.
Gud frelser eders Sjæl fra evigt Ve,
eders Liv bevares, det skulle I se;
disse Ord dem skulle I gemme.
I have nu hørt af Baandets Dyd,
som I skulle bære med Hjertets Fryd,
ville I Mariæ tjene.
Til anden Ting vil jeg nu gaa,
som paa en Rosenkrans har at staa,
fem store Mærkestene.

Den første Sten skal være rød,
dermed betegnes Christi Død,
hans Pine og store Plage.
Den sæt udi dit Hjertes Grund,
baade nu og siden i hver en Stund,
om du vil Himmerige have.
Se fra hans Hoved og til hans Fod
der udgød han sit dyre Blod
for dine Synder mange.
Hvor ynkeligen han paa Korset stod
den Tid, han saa sig pine lod
og Døden maatte til ham gange.

Han raabte da af Hjertets Ve:
»O alt mit Folk, I maa mig se,
hvad kan nu være min lige?
Beskuer eder selv, hvad I have gjort
med Tanke, med Tale, med Gerning eller Ord,
den fattige med den rige.«

Han hang paa Korset, bleg og rød,
for dig led han den store Nød,
med Geisler vord' han slagen.
Han hang og mellem Vejr og Jord,
som alt skabte med sine Guddoms Ord,
bespottet, forsmaaet og nøgen.

Han sagde: »Maria, se nu din Søn,
som du fødte baade klar og skøn,
beskue ham vel tillige.
Her hænger dit Kød, dit eget Blod,
hans egne Kreaturer er ham imod,
han maa nu fra dig vige.«
O Menneske, som har Liv og Sjæl,
beskue og læs denne Sten fuldvel,
hvad Sorg var mellem dem baade
deu Tid, hun saa sin Søn saa hænge
og vidste, han kunde ej leve længe,
hans Liv stod da i Vaade.

Den anden Sten læs tit og fast,
det er din Synd, din Skam og Last;
den skal have mange Lyde.
Sæt den paa Baandet vel i Lag
og tænk den over baade Nat og Dag,
vil du Guds Venskab nyde.
Synden gør Mennesket blind og lam,
forhverver Guds Vrede og Verdens Skam,
den beske Helvedes Pine.
Den smager fuldsød udi din Mund,
for den gaar du til Helvedes Grund,
saa lærer Gud Tjenere sine. —

Saa lægger Maria Djævelen øde.
dem, Synden har dræbt, rejser hun af Døde,
han monne alt for hende vige.

Hun er alle Menneskers Hjælp og Haab,
som tvinges efter Verdsens Lov,
en Dronning af Himmerige.....
»Jeg er den Sol, som altid skin,
det Vand, som Gud vendte om til Vin,
Paradisets rindende Kilde.
Hvad jeg vil gøre paa Himmel og Jord,
den Magt staar altid til mine Ord,
Gud haver mig givet stor Vælde.

Om du var dømt til Helvedes Grund[6])
og skulde derned i samme Stund —
vilde du dig til mig vende,
jeg kan dig redde fra Pine og Nød,
du skalt ej friste den evige Død,
min Naade vil jeg dig sende.
Alle de Ting, som Gud haver skabt,
skulle før forgaa og blive fortabt,
end nogen af Tjenere mine,
som lære min Psalter med gudeligt Agt
skal blive fordømt, som jeg haver sagt
for Bøder eller Synder sine.

Thi raader jeg alle, baade store og smaa:
min Psalter lader eder ikke undgaa,
haver hannem i eders Gemme,
bærer hannem hos eder med Tugt og Ære,
I, som ville mine Tjenere være —
dette Raad skulle I ej glemme.«

II. DEL.

LATINSKE SANGE.

1. INDLEDNING.

Paa det kgl. Bibliotek (Thotts Samling in 4to No. 581) findes nogle (17) skolastisk filosofiske Afhandlinger, som Dominikaneren Nicolaus de Ripis (Niels fra Ribe) 1473 har skrevet, enten til eget Brug eller til sine Forelæsninger. Foran i Bogen er en dobbelt Index.

Ved Gennemlæsning af disse subtile Spørgsmaal[1]) faar man et Begreb om den skolastiske Filosofi, som den den Gang lærtes ved Landets Skoler.

Skolastikken var Middelalderens ypperligste Videnskab. Den aabnede Døren til de højeste kirkelige Rangtrin.

Saaledes skrev Pave Gregor XI. den 18. Juli 1371[2]) til Kansleren i Paris om Franciskaneren Hans Gudensberg, der den Gang var Lektor ved Ordensuniversitetet i Erfurt, at han havde forfattet Kommentarer til Aristoteles' filosofiske Skrifter og holdt Forelæsninger over Bibelen. Derfor befalede Paven Kansleren, at han skulde tillade Hans Gudensberg at læse over »libri sententiarum« og give ham de Privilegier, der ellers tilkom de Franciskanere, der holdt

Forelæsninger i Paris. Endvidere skulde han efter disse Forelæsninger give ham Magistergraden og »Jus docendi«. Allerede 4 Aar senere, den 25. Januar 1375[3]), udnævnte den samme Pave Magister Hans Gudensberg til Biskop i Slesvig.

Men Skolastikken hæmmede ikke Poesien. Intet Tidsrum frembragte saa mange latinske Hymner og Digte som netop Middelalderens sidste Sekler. Endog til de tørre Afladsbreve forvildede sig et lille Pust af denne Poesi, hvad maaske bedst kan ses af Afladsbrevet til Maribo 1416, der bl. a. er underskrevet af den berømte Bessarion[4]).

At Skolastik og Poesi ofte fulgtes ad, ses klart ved Studiet af Danmarks største middelalderlige Teolog, Andreas Sunesøn, om hvem den gamle Krønike[5]) beretter:

»Den Andagt og Ærbødighed, Andreas Sunesøn følte for Vor Frue, den allersaligste Jomfru Maria, fremgaar klart af de Sekventser[6]), som han digtede til den ophøjede Jomfrues Pris, og som begyndte med Ordene: »Missus Gabriel de cœlis« (S. 158 ff.), og »Stella solem praeter morem«, der gengives her[7]):

Stella solem praeter morem
virga Jesse novum florem
genitura genitorem
excellenter egerit;
parit Natum Nati nata
virgo manens illibata;
mira sunt incomparata,
quae sic fides comparit!

Ad exempla transeamus
et exemplis intendamus

atque fide capiamus,
quae non capit ratio.
Rubum ignis non comburit:
in Mariam frustra furit
Manichaeus, nulla prurit
castitatis laesio.

Gedeonis rorat vellus,
aret irrorata tellus:
partus Virginis novellus
huius umbrae veritas.
Gedeonque secus orat:
vellus aret, tellus rorat,
et, quam homo non deflorat,
parturit virginitas.

Danielque massam cibi
suscipit immissam sibi;
intrat massa claustrum ibi
clausum habens aditum:
Verbum Patris plus potenter
concipit et parit venter
gravitatae tam decenter
per umbrantem Spiritum.

Lapis sine manu caesus
natus ex Maria Iesus,
cuius honor non est laesus,
manu complectentium;
ut admittit vitrum solem,
sic admittit Virgo prolem,
quae effudit levem molem,
sicut sidus radium.

Exemplorum documentum
fidei sit firmamentum;

sit salutis incrementum
veritatis argumentum
obvians erroribus!
Coadiutrix sit Maria
faciatque prece pia
perfrui nos harmonia,
vera quoque soteria
cum cœlorum civibus!

»Missus Gabriel de cœlis« er en af de mange Sekventser, der anvendtes hyppigt, og som ogsaa findes i Lunds og Københavns Missaler. Den største Hymnolog, Drewes, skriver om den: »Den staar ikke alene i talrige tyske, baade haandskrevne og trykte Messebøger, men ogsaa i engelske og franske.«

Naar Andreas Sunesøn priste den allersaligste Jomfru i sine Sekventser, vilde han heller ikke glemme hende i sit teologiske Hovedværk. Mange af »Hexaëmeron«s 8140 Vers taler om den reneste Jomfru. Interessant er det at læse de korte og prægnante Definitioner, han giver om den Tilbedelse, der alene tilkommer Gud:

»Latria Factori soli debetur, ut ipsi
sacrificetur, et ut ipse excellenter ametur«

og den Dyrkelse, der vises Helgenerne:

»Non Domino dulia est sed sancto debita
servo«.

Ogsaa den allersaligste Jomfru Maria skal æres med denne »dulia«, men i en særlig Grad, da hun er Guds Moder (»hyperdulia«).

Om jeg prøvede paa, den Mø og Moder at prise,
for hvad hun herligt har gjort og virket, sandelig vilde
hendes Fortjenesters Ry hvert andet overgaa, ret som
Solen Faklen, og Havet Draaben, og Linien Punktet.

Ogsaa i selve Seksdageværket søger han at fremdrage den allersaligste Jomfru:

Paa den første Dag fremtraadte Verdens Stjerne, Maria, for at bortjage alle Mørkets Skygger.

Paa den anden Dag bekræftede den allerkyskeste Jomfru Renhedens Løfte.

Paa den tredje Dag blev der givet den jomfruelige Jord Magt til at frembringe Blomsten Christus.

Den fjerde Dag gav os Retfærdighedens Sol, Christus; thi i det Øjeblik, Jomfruen gav sit Samtykke, undfangede hun straks af den Helligaand Christus, sand Gud og sandt Menneske.

Paa den femte Dag valgte Christus sine Venner.

Paa den sjette Dag fremtraadte fra Christi aabnede Side Kirken som en anden Eva:

»Ille dies sextus fuit, in quo sanguis et unda de Christi latere fluxerunt, ex quibus uxor ipsius ecclesia formata fuit velut Eva.«

Paa den syvende Dag hviler Gud med sin Naade i vort Hjerte o. s. v.[8]).

»St. Johannes, Jomfru ren,
hvem Gud befaled' sin Moder uden Men,
den Tid han taalte paa Korset Død
og frelste os alle af Helvedes Nød;
hjælp nu mig, som Synden har slagen,
at jeg ej vorder af Djævelen dragen[9]).«

Denne Andreas Sunesøns Tanke at paakalde St. Johannes, bragte en vis Skolastikers, Petrus de Dacia's, Navn frem i Litteraturen. Dominikaneren Aldobrandinus Papparonus fra Vienne havde fremsat det Spørgsmaal, hvem Kristus vel havde hædret med den største Værdighed, Apostlen Petrus eller Apostlen Johannes. Sortebroderen hævdede Petrus som den, der af Frelseren var bleven indsat som Kirkens Overhoved; men den danske Teolog mente derimod, at St. Johannes havde faaet en værdifuldere Arv, idet Kristus til ham havde sagt: »Se der din Moder!« Petrus de Dacia's Navn nød forøvrigt europæisk Ry; Trithemius roser ham som en dygtig Filosof og fremhæver, at han ogsaa var velbevandret i det græske Sprog.

Men ikke med Urette spørger allerede Suhm om, hvem han var, da der findes flere Skribenter af dette Navn[10]).

Først og fremmest vækker den svenske Dominikaner Petrus de Dacia Opmærksomheden; han er kendt for sin Kristinabiografi. Professor Henrik Schück har i Bogen »Vår första författere« (1916) sat ham et Mindesmærke, der dog næppe, — hvor udmærket Bogen ellers er — bedømmer Mysticismen helt rigtigt.

En anden Petrus de Dacia har udmærket sig ved sine matematiske og astronomiske Studier, og hans Hovedværk, en Kommentar til

Sacroboscos »Algorismus vulgaris«, er verdensberømt. Han er blevet kaldt »Nattergalen fra Roskilde«, fordi man antager, at hans Vugge har staaet der.

Bulæus skriver i sin »Historia universitatis Parisiensis«, at Petrus var Kannik i Ribe, og at han i 1326—27 var Rektor ved Universitetet, hvorfor det Spørgsmaal staar aabent, om disse to Personer muligvis kan identificeres; om Sorbonnerektoren stammer fra Byen ved Isefjorden eller fra Jylland? I 1326 var der 34 svenske og 9 danske Hørere i Paris, om hvem man ellers ved saare lidet at berette, saa at Petrus de Dacias Personalier vel ikke saa let lader sig udfinde. —

I »Ny kgl. Samling in 8vo No. 13« findes en latinsk Dogmatik fra Vidskøl Kloster »Compendium theologicae veritatis«. Den er delt i 7 Bøger; foran i hver Bog staar et Register over Kapitlerne og deres Indhold; og allersidst i Bogen findes disse Ord, skrevne med rødt Blæk, men næsten ulæselige paa Grund af Ælde: »Explicit Compendium theologicae veritatis per manum fratris Johannis scriptum tempore venerabilis ac omni honore dignissimi Patris Domini Petri abbatis Vitae scholae (= c. 1392). Paa Spænderne, som Bogen hæftes med, læses disse Ord: »Abbas Henricus me restituit«, hvoraf man kan slutte, at Abbed Henrik Christierni (1493—1502) har ladet Bogen, der alt da har været gammel, beklæde med det Bind, som den endnu har.

Fr. Hammerich karakteriserer Bogen[11]) paa følgende Maade: »Havde vi Sikkerhed for, at det latinske compendium theologicae veritatis fra Vidskøl Kloster var dansk Arbejde, for-

tjente det nøjagtig at gennemgaas. Det er en tyk Pergamentsoktav, tætskreven og med tydelig Skrift, men desuagtet ikke ganske let læst paa Grund af idelige Forkortelser i Ordene. Første Bog behandler Guddommens Væsen, anden Skaberværket, tredje Synden, fjerde Kristi Menneskevordelse, femte Naaden, sjette Sakramenterne, syvende de sidste Ting; altsaa er det teologiske System fuldstændigt. Værket begynder med en Udvikling om Troen efter den sædvanlige Adskillelse mellem credere deum, in deum og deo. Spørgsmaalet opstilles, om der er to Grundprincipper, Treenighedens Væsen bestemmes, Sønnen »den fødte Visdom«, Aanden »Kærlighed«; i den Stil gaar Forfatteren videre. Han er afgjort Skolastiker, han er en lærd Mand, belæst i Skriften og Fædrene, og erklærer at følge de store Teologer og sammendrage deres Sætninger i Korthed, thi »den brede Fremstilling er kun Moder til Kedsommelighed«. Kortheden drives dog paa sine Steder saa vidt, at den bliver helt dunkel. Men hvo er han da, hvor er han fra? Næppe fra Danmark. Selv vore saa tarvelige Efterretninger synes ellers ikke at have kunnet undgaa Omtale af en Forfatter til saa stort et Værk. Vi tør altsaa ikke tage Bogen som Bevis for andet, end at man i Klostrene syslede med Skolastikerne og afskrev dem. Saa meget er ialfald sikkert, at den ingen stor Betydning har for den danske Kirke, der end ikke kender eller nævner den nogensteds i Middelalderen[12]); først for omtrent et hundrede Aar siden er den kommen for Dagen«.

Det af Hammerich stillede Spørgsmaal om Bogens Oprindelse skal herved besvares. Forfatteren til dette »compendium theologicae veri-

tatis« er Dominikanerprioren Hugo af Strassburg. Som det nemlig fremgaar af dets Indhold, er det identisk med det Værk, som denne skrev mellem 1268—1296, og som for sin Kortheds og praktiske Inddelings Skyld benyttedes som Skolebog i næsten 400 Aar og blev afskrevet og trykt utallige Gange. De talrige Inkunabeludgaver (Venedig, Lyon, Strassburg, Ulm, Nürnberg), som Hain (Repertorium bibliogr. I, n. 432—446) beskriver, nævner ikke Forfatteren. Da Juristen Thomas Dorniberg besørgede en Indholdsfortegnelse til en Udgave i 1473, betegnede senere Haandskrifter fejlagtig ofte ham som Forfatter. Andre tilskrev det den hl. Thomas af Aquin, fra hvem ogsaa et, men dog helt forskelligt »Compendium theologiae ad fratrum Reginaldum« i 2 Bøger stammer.

I en udmærket Udgave, der besørgedes af Franciskaneren Johannes de Combes 1557 i Lyon, og som var forsynet med Noter og Henvisninger (Eftertryk 1559 og 1564 i Paris, 1575 i Venedig, 1573 og 1579 i Lyon), blev Albertus Magnus betegnet som Forfatteren, og Værket blev taget med i Folioudgaven af hans Bøger (Lyon 1651, XIII. Bind). Atter andre mente, at Bogen stammede fra den hl. Bonaventura, og den findes derfor ogsaa i Udgaven af hans Værker (Rom 1588—1596; Appendix til VIII. Bind).

Dog hverken Thomas af Aquin, Albertus Magnus eller Bonaventura har forfattet Værket, men som allerede sagt, Dominikanerprioren i Strassburg. Hans Marialogi maa fremfor alt søges i 5. Bog af hans Compendium, hvori han taler om Jesu Menneskevordelse.

Danmark har ogsaa haft sine latinske Digtere: Andreas Sunesøn, Martin Børup, Lage Urne, Laurentius Olai o. a.

Vore Breviarer er imidlertid for lidt videnskabeligt undersøgte til, at man deraf kan fastslaa, hvilke Hymner der er af specifik dansk Oprindelse.

Dog disse Blade skal heller ikke give et Billede af den liturgiske Gudstjeneste, Messe og Timesang, men vise, hvorledes den ikke liturgiske Gudstjeneste, visse Privatandagter opstod, og fortælle om disse Privatandagters Udvikling og Form. —

Samtidig med Marieviserne opstod »Vor Frues Lov«. Det er latinske Antifoner, Hymner og Sekventser, der blev stiftet af Medlemmer af det kongelige Hus, Adelsmænd, Biskopper og enkelte Præster. »Vor Frues Lov« skulde enten synges af Kannikerne, Munke eller Nonner, Præster eller Peblinge. Naar en Rigmand eller Biskop havde en vis Forkærlighed for en bestemt Antifon, søgte han at vise det ved en Fundats. Foruden »Vor Frues Lov« blev der ogsaa stiftet »Vor Herres Lov«[13]) og Mindesange for de afdøde[14]).

Ved Konciliet i Trient satte Kirken en Grænse for disse Privatandagter; en hel Mængde Privatandagter blev strøget af Breviarerne for at skaffe en fælles Norm for hele Kirken.

Men Stiftelserne, især »Salve regina« Stiftelsen, bevaredes længe, og enkelte (4) Antifoner blev ogsaa føjet til Breviaret som saakaldte »Slutningsantifoner«, der paa denne Maade er en Reminiscens om Antifonstiftelserne, hvoraf de er opstaaet.

Fra det 13. Aarhundrede af gik Antifonbevægelsen sin Sejrsgang gennem hele Kirken[15]); ogsaa til Danmark naaede denne Bevægelse, hvis Frugter vi endnu kan spore i henimod 100 Antifonstiftelser. Middelalderens vidunderlig skønne Bønner træder os i Møde i Antifonerne »Salve regina«, »O florens rosa«, »Ave Maria«, »Gaude Maria«, »Inviolata«, »Alma redemptoris mater«, »Regina coeli«, »Ave regina coelorum«, »Ave beatissima civitas«, »Ave stella matutina«, »Ora pro populo«, »De te, virgo nasciturum«, »Mundi domina«, »Felix namque«; hertil maa ogsaa Hymnen »Ave maris stella« og Sekventserne »Missus Gabriel de coelis« og »Ave praeclara« regnes.

I Begyndelsen var disse Antifoner kun Privatandagter, der knyttedes til den ene eller den anden Gudstjeneste eller i mindre Kirker blev holdt som en Aftengudstjeneste. Med Tiden fik de fastere Form og blev som »Slutningsantifoner« optaget i Breviarerne. Mer eller mindre kan vi i alle Stifter gøre denne Iagttagelse, men bedst ses det dog af »Breviarium Lundense«; thi heri findes som Slutningsantifon netop den, Ærkebiskop Magnus 30 Aar i Forvejen havde stiftet.

Det eftertridentinske Breviar kender kun fire saadanne Maria-Antifoner; Middelalderen har derimod en hel Mængde, der var forskellige for hvert Stift.

Breviarium Slesvicense, der saa smukt begynder Dagtiderne med Bønnen:[16]) »Aperi os meum, Domine Iesu Christe ad benedicendum sanctissimum nomen tuum gloriosissimumque nomen genitricis tuae, virginis Mariae«, har føl-

gende Antifoner, der skiftevis skal bedes: »O florens rosa«, »Mundi domina coeli regina«, »Speciosa facta«, »O lucis luminum«, »Alma redemptoris mater«, »Salve regina« og »Ave regina coelorum«[17]).

Breviarum Roschildense har som Slutningsantifoner de samme to, som vi finder omtalt i Lage Urnes Synodalstatutter, nemlig »Beata viscera Mariae Virginis« og »Ave regina coelorum«[18]).

Breviarium Lundense foreskriver for Lørdagen: »Ave beatissima civitas« og for Adventstiden: »De te, virgo, nasciturum«[19]).

Breviarerne fra Aarhus[20]) og Odense omtaler ikke nogen fast Antifon.

De svenske og de norske Breviarer er endnu mere righoldige end det slesvigske. Saaledes har Breviarium Upsaliense følgende Antifoner for Ugedagene: »Alma redemptoris mater«, »Ave regina coelorum mater regis angelorum«, »O florens rosa«, »Ave regina coelorum, ave domina angelorum«, »Ave stella matutina«, »Mundi domina coeli regina« og »Salve regina« og atter andre for de forskellige Festtider: »De te, virgo, nasciturum«, »Ave Maria«, »Nesciens mater«, »Ecce Maria«, »Ecce completa«, »Regina coeli« og »Surge aquilo«[21]).

Breviarium Nidrosiense fastsætter for Ugedagene: »Salve regina«, »Ave regina coelorum«, »Sub tuum praesidium confugimus«, »O florens rosa«, »Rogamus te virgo virginum«, »Ave stella matutina« og »Mundi domina coeli regina«; for Festtiderne er fastsat: »De te, virgo, nasciturum«, »Ne timeas Maria«, »O virgo vir-

ginum«, »Nesciens Maria virgo«, »Alma redemptoris mater«, »Regina coeli laetare.«

Det var ikke blot Præsterne og Peblingene, der kunde disse Antifoner og Sekventser udenad; men hele Folket sang dem, ellers havde protestantiske Salmedigtere fra Reformationstiden ikke kunnet henvise til dem som til kendte Melodier. At dette er sket, viser Peder Plades Oversættelse af Salmen »Quam bonus Israel Deus«, som skulde »siunges med de Noder, som den ugudelige Sequents »ave praeclara« blev siungen met i Paffuedommen«[22]). Og ved Slaget ved Hestebjerg 1325 skal netop en saadan Antifon[23]) have ført Heltene til Sejr og Glæde; thi saadanne Sange brugtes ikke sjælden som Krigssange i Tyskland[24]), Bøhmen, Polen[25]) og andre Lande. »Salve regina« blev vistnok ligefrem Korsfarernes Marschsang.

Ogsaa paa Modersmaalet blev disse Antifoner sunget paa enkelte Steder[26]). For Danmarks Vedkommende har vi intet andet Bevis herpaa end de »christelig forvendte« Rester af »Salve regina« og »Regina coeli«. Sidstnævnte hører jo til Paaskesangene[27]), der ved Siden af Julesangene[28]) i alle Lande blev sunget paa Modersmaalet; thi allerede i det 12. Aarhundrede blev f. Eks. Sangen »Christus er opstanden«[29]) sunget i Tyskland; og ogsaa vore Paaskesange »Fra Døde opstod den Herre Christ«[30]) og »Til Himmels for den Herre sand« stammer fra Middelalderen.

Middelalderens fromme Kristne modtog med Glæde Opfordringen til at synge den allersaligste Jomfrus Lov i de poesirige Legender, men fremfor alt i selve Officiet. Som en Prøve herpaa

skal kun meddeles Begyndelsen af Kristjern Pedersens »Vor Frue Tider«:

»Ave Maria gratia.
Jomfru Maria, din Fødsel bebudede al Verden stor Glæde, thi at Jesus Christus, Vor Herre, Retfærdighedens Sol er født af dig, hvilken som borttog Forbandelsen og gav os Velsignelse og frelste os fra den evige Død og gav os det evindelige Liv. Amen. Gabriel Engel indgik til Jomfru Maria og sagde: Hil Maria, fuld med Naade, Herren er med dig, benedidet est du over alle Kvinder og benedidet er din Livsfrugt Jesus Christus. Amen.

Allerhelligste Jomfru gør mig værdig til at love dig og giv mig Magt mod dine Fjender.

O alsommægtigste Gud, oplad mine Læber, at jeg maa taknemmeligen kundgøre dit Lov. O barmhjertige Gud, værdiges at komme mig til Hjælp, o Herre kom snart at trøste mig.

Hæder og Ære være Gud Fader og Søn og den Helligaand, som været har af første Begyndelse og nu er og altid bliver til evig Tid. Amen. Alleluja (Lover Gud alsommægtigste).

Antifon: Vi ville synge glade Guds Lov i alsomhelligste Jomfru Marias Hæder og Ære.

Psalme: Venite exultemus Domino:

Kommer med en stadig Tro og Kærlighed, vi ville glædes med Gud og love Jesum Christum vor Frelser. Vi ville betimeligen gange for hans Ansigt og takke ham inderligen for hans store Velgerninger og love hans ubeskrivelige Godhed baade med Sang og Læsning.

Vi ville synge glade Guds Lov i alsomhelligste Jomfru Marias Ære.

Vi ville love den enige Gud, som er vor Skaber og Frelser; thi han vil ikke fortabe Menneskene, som han har igenløst med sit værdige uskyldige Blod. Han er Gud og Herre over al Verden, og mange Verdens umilde Høvdinge, som vare mod ham, de ere nu hans kristelige og tro Tjenere.

I alsomhelligste Jomfru Marias Hæder og Ære.

Vi ville takke den ærefulde Gud, som skabt har og Jorden, og falde paa Knæ for hans blide Ansigt og bede Naade af ham for vore Synder med sørgende Hjerte og grædende Taare; thi han er vor Herre og Skaber, og vi er hans fattige Kreatur og Tjenere.

Vi ville synge glade Guds Lov i alsomhelligste Jomfru Marias Hæder og Ære.

Gud den Helligaand taler til Mennisken sigende: Men I er nu i Naadens Tid og høre den rette kristelige Tro og Guds Lærdom. Derfor haver en stadig Tro og frister mig ikke som eders Forfædre gjorde i det gamle Testamente, forhærdende dem i deres Vantro, alligevel at de saa mine mange underlige Gerninger og Jærtegn.

I alsomhelligste Jomfru Marias Hæder og Ære.

I fyrretyve Aar, mens jeg dem fødte i Ørken, fortørnede de mig, ideligen bedende til Afguder. Da sagde jeg: Sandelig, mens de er saa vantro og forblindede i deres Hjerter, saa skulle de ikke komme i det frugtsommelige Land, som jeg dem lovet haver.

Vi ville synge glade Guds Lov i alsomhelligste Jomfru Marias Hæder og Ære.

Hæder og Ære være Gud Fader og Søn og

den Helligaand, som været har af første Begyndelse og nu er og altid bliver til evig Tid.

I alsomhelligste Jomfru Marias Hæder og Ære.

Vi ville synge glade Guds Lov i alsomhelligste Jomfru Marias Hæder og Ære.

Hymnus: Quem terra:

Jomfru Maria fødte Jesus, som alle Kreatur tjener, baade i Himlen, paa Jorden og i Havet ogsaa, den, som regerer Himmerige, Jorderige og Helvede.

Jomfru Marias Liv, som opfyldt var med den Helligaand, bar Jesum, som Sol og Maane og alle Kreatur tjener og er undergivne til evig Tid.

O, hvor hellig er Miskundheds Moder Maria af saadan stor underlig Gave, at den almægtigste Gud, som alting haver i sin Magt, vilde værdiges til at tage Manddom i hendes kyske jomfruelige Liv.

Hun var hellig og frugtsommeliggjort af den Helligaand efter Gabriel Engels Ord, fordi den fødtes af hendes Liv, som alle Patriarker og Profeter længe tilforn begæret havde.

O Maria, Miskundheds Moder, beskærme os fra vore Fjender og annamme os i vor Dødstime.

Hæder og Ære være dig, Guds Søn, som født var af Jomfru Maria; Lov være og Gud Fader og Gud Helligaand til evig Tid.«

---

2. ANTIFONSTIFTELSERNES HISTORIE.

I den danske Historie findes første Gang en Antifon (d. e. »Salve regina«) omtalt i Aaret 1228; vel sker det paa fransk Jord, men i en ulykkelig dansk Kongedatters Historie[1]). Noget senere findes den igen i Sortebrødrenes Provincialkapitel i Ribe 1253 og i Aarhus 1291.

Den første Antifon blev stiftet her i Landet af Niels Lændi i Ribe og blev stadfæstet af Biskop Kristjern, første Søndag i Fasten, den 28. Februar 1300. Og siden hen knyttedes mange kendte Navne til Antifonbevægelsen som Kristjern I., Dronning Kristine, Povl Laksmand, Eggert Frille, Biskop Jens Iversøn af Aarhus, Biskop Nikolaus Jakobsen af Roskilde og hans Efterfølger Peter Jenssøn Lodehat o. s. v. Men de tre Skikkelser, som har virket mest for Antifonens Udbredelse, fortjener en nærmere Omtale.

Den største Betydning for Antifonbevægelsen i Danmark fik Dronning Margrethes lange Regeringstid; thi af de kendte 100 Antifonstiftelser stammer omtrent Fjerdeparten fra den store Dronning. Og vi kan godt forstaa det; thi Dronning Margrethe er den hellige Birgittas aandelige Datter. I denne Skole har hun indsuget Fromhedens Aand; her har hun lært at elske Maria; her fik hun sin stærke, maalbevidste og dog taalmodige Karakter. Da den unge Prinsesse var kommet til Sverig, havde hun den Lykke at faa en Hovmesterinde, som vidste, hvorledes en vordende Dronning skulde opdrages. Thi Mærethe havde lært af sin Moder, den hellige Birgitta, at sige Sandheden og-

saa til Konger og Dronninger. Den store Seerske havde jo indtaget en lignende Plads hos Dronning Blanka. Men Mærethe havde større Held med sin Elev end Moderen med hendes letsindige Svigermoder. Hovmesterindens Karakter havde yderligere udviklet sig i dennes første ulykkelige Ægteskab, saa at hun ikke var for blødagtig, men ogsaa forstod at bruge Riset, naar det skulde være. Uden Mærethe Ulfsdatter var Dronning Margrethe aldrig blevet den Kvinde, hun var. Mærethe forstod den Kunst at indprente dyb Religiøsitet i Barnets Sind, og Moderens Bønner i det fjerne Rom har vistnok bidraget væsentlig dertil. Hvor ofte har Mærethe ikke maattet fortælle sin videbegærlige Elev alt, hvad hun vidste om sin Moder! Og det var stærke Indtryk, saa stærke, at de satte hele den lille Prinsesses Sind i Bevægelse. Hvilken Glæde, hver Gang der hørtes nyt fra Rom! Derfor kan vi godt forstaa Margrethes Begejstring for den hellige Birgitta. Med hvilken Iver arbejdede hun ikke senere paa hendes Kanonisation! Pave Bonifacius IX siger udtrykkelig, at hun i den Anledning flere Gange havde gjort Henvendelser i Rom[2]). Hvad hun saa meget attraaede, skulde hun opleve; den 7. Oktober 1391 blev Birgitta under stor Højtidelighed optaget i de Helliges Tal. Gentagne Gange valfartede Margrethe til hendes Relikvier i Vadstena; 1403 blev hun endogsaa der optaget som Tertiar- eller Oblatsøster og kyssede ved denne Lejlighed i al Ærbødighed Munkenes og Søstrenes Hænder. Ifølge Klostrets Dagbog fortalte Dronningen selv engang til Munkene, hvorledes Birgitta havde vist sig for hende i et Syn og havde sagt: »Elsk Brødrene i Vadstena,

saa skal du blive reddet fra de Farer, der truer dig.« Her hentede Margrethe ofte Raad og Styrke hos de fromme og lærde Munke og Søstre. »Der var Broder Andreas, som havde døjet ondt i Fangenskabet hos Saracenerne, og Broder Ivan, som havde været sammen med Birgitta i Rom. Otte Aar før sin Død blev han lam og mistede næsten Mælet; men han bar sin Sygdom med en saadan enfoldig Gudsfrygt, at han snarere syntes lig en Engel end et Menneske. I særlig Grad havde han Taarernes Naadegave; der gik ikke en Dag, hvor han ikke græd over sine Synder. Mange lignende Træk af klosterlig Fromhed træffer vi. Broder Bengt var blind og svag og længe sengeliggende; dog vilde han kun ligge paa Halm, og sine Lidelser bar han taalmodigt og takkede Gud. Søster Ramborg blev 110 Åar gammel; alligevel var alle hendes Sanser usvækkede — en Naade, der skænkedes hende, fordi hun sit lange Liv igennem havde bevaret sin Jomfrustand«[3]). Her talte Margrethe med den fromme og hellige danskfødte Munk Thydekinus, der viste hende sit »Hymnarium.«[4]) Mange Gange samtalede hun med Johannes Johannis om Birgittas Syner, som han paa den Tid nedskrev,[5]) hun fandt Munken Thorikus i Færd med et »Speculum historiale,«[6]) og en anden ved Navn Erik skrev et Antiphonarium og et Missale[7]). Det havde været Margrethes Mening ogsaa at forplante Ordenen til Danmark; men hun døde, førend Planen kunde udføres. Da Erik af Pommern i Maj 1413 besøgte den hellige Birgittas Grav, lovede han derfor at bygge Klostret i Maribo, til Guds Moders og Birgittas Ære[8]). Fire Aar senere opfordrede han tillige med Ærke-

bispen enhver i hele Riget til at yde Bidrag dertil. Enhver Enke eller Enkemand skulde give en Penning, enhver Husbonde 2 Penninge, en for sig og en for sin Hustru; for hvert Barn, der var over 16 Aar gammelt, skulde der ligeledes betales en Penning[9]). Det har sikkert været Margrethes stille Ønske at finde sit sidste Hvilested i Vadstena, men hun indsaa selv, at det ikke lod sig gøre, og vilde derfor ligge ved Siden af sin elskede Fader. Først den tapre Filippa skulde hvile her, og St. Sigfrids Dag i Februar 1430 udstedte Erik af Pommern i denne Kirke Fundats for en evig Gudstjeneste, den saakaldte Psalterlæsning, for sin Hustrus Sjælefred[10]).

»Margrethes ydre Liv var gennemvævet af Kirkens Ceremonier — hun spiste eller drak aldrig, fortælles der, uden at have ladet læse to Messer for sin Sjæls Frelse. I alle Landets store Kirker indrettede hun særlige Kapeller, hvor der ikke blot een Gang om Aaret, som den almindelige Skik ellers var, men til evig Tid skulde læses Sjælemesse for hende og hendes Forfædre; selv bestemte hun, hvorledes Handlingen i det enkelte skulde gaa for sig .... Gerne havde Margrethe valfartet til den hellige Stad Rom, — i det mindste skrev hun saaledes til Paven. Hun maatte imidlertid nøjes med den kortere Rejse til Aachen og til de hjemlige Valfartssteder .... Et gudeligt Øjemed havde ogsaa Dronningens Gaver til Kirkers og Klostres Virksomhed for syge og fattige. Hun skænkede med rund Haand til alle nødlidende, blandt hvilke hendes svenske Undersaatter syntes at ligge hende mest paa Hjerte, og bag de vidtløftige Bestemmelser mærkes en kærlig Omtanke.

Særlig storslaaede var de Gaver, hun bortgav i December 1411, da hun paa Kallundborg Slot havde samlet hele Sjællands Højgejstlighed med Peder Jenssøn Lodehat i Spidseu om sig.«[11]. Hvor store Gaverne ofte har været, viser et Brev af 10. Juli 1413, hvori Biskop Peter i Ribe bevidner af Kong Eriks og Dronning Margrethes Legat at have modtaget 59 Sølvkalke samt tilhørende Patener og 60 Messehagler (casulas) for Dronningens Sjælefred[12]. Lunde Domkirke havde af hendes gavmilde Haand modtaget en køn Monstrans[13]. Til Kirken i Børglum havde hun som Almisse givet én med forskellige Ædelstene prydet Guldkrone, der paa alle Fester for Guds Moder og paa andre større Festdage skulde sættes paa Mariestatuens Hovede[14]. Ogsaa til den hellige Trefoldigheds Kirke i Flensborg havde hun foræret et Par saadanne Kroner[15]. Vi kender de Gaver, hvormed hun betænkte Kirkerne i Trondhjem, Strengnæs, Vadstena, Aabo, Risinge, Gudhem og Eskilstuna[16]. Men som de vigtigste Stiftelser har hun sikkert betragtet dem, hun i 1401 lod stadfæste af Erik, nemlig Messe- og Antifonstiftelserne i Lund, Roskilde, Gavnø, Esrom, Sorø, Ringstedkloster, Vor Frue Kloster i Roskilde, Grimstorp, Odense, Aarhus, Viborg, Børglum, Hundslunde, Vor Frue Kloster i Aalborg, Aas, Lingkøping, Vor Frue Kloster i Kalmar, Romakloster og Domkirken i Strengnæs[17]. Naar vi kender noget til Dronningens Gavmildhed og ved, i hvilken Skole hun har gaaet, saa er hendes Antifonstiftelser ingen Gaade mere, men en psychologisk Nødvendighed.

Det er paafaldende, at næsten alle disse

Stiftelser har den samme Ordlyd; naar vi kender en, kender vi dem alle.

»Først, at der skal nu genest bygges et Alter i den fornævnte Kirke og vies Fader og Søn og den Helligaand til[18]), og holdes en sjungen Messe af Fader og Søn og den Helligaand hver Dag indtil Dommen; og medens Messen synges, skal brændes et Lys; og hver Dag genest efter den samme Messe skal synges et Lov af Vor Frue, som hedder »Salve regina misericordiae«[19]). Dette skal gøres for fornævnte vor naadige Frues, Dronning Margrethes Faders og hendes Forældres og Venners og hendes Sjæles Gavn og Bestandelse. Og skal gøres hendes Faders og hendes Forældres og hendes egen Aartid hvert Aar anden Dag efter Sanctæ Trinitatis Søndag[20]). Og paa den Dag skal Biskoppen pleje Kannikerne[21]) det bedste, han kan, til Mad og Øl. Og Peblingene skal bedes hellig den Dag og skal gives dem en Tønde Øl og hundrede Brød og Mad dertil. Og Peblinge skal synge det fornævnte Vor Frues Lov, Salve regina misericordiæ[22]) den samme Aften hvert Aar i den fornævnte Kirke for Vor Frue Alter.«

Der nævnes 5 Antifoner i Dronningens Stiftelsesbreve: »Salve regina,« »O florens rosa,« »Ave Maria,« »Ave regina coelorum,« »De te, virgo, nasciturum.«

»Salve regina« blev stiftet for følgende Kirker: Børglum[23]), Hundslunde[24]), Vor Frue Kloster i Aalborg[25]), Esrom[26]) og Aarhus[27]).

»O florens rosa« skulde synges i Børg-

lum Domkirke[28]), i en anden Kirke i samme Stift[29]), Odense[30]) og i Eskilstuna[31]).

»Ave Maria« var knyttet til Domkirkerne i Roskilde[32]) og Ribe[33]); »Ave regina coelorum« til Viborg[34]), til Vor Frue Kirke i Roskilde[35]) og til Gudhem[36]); De te, virgo, nasciturum« til Ringsted[37]).

Utrættelig virkede Margrethe fremfor alt for at skaffe sin lille Søn Danmarks Krone, og i Vaaren 1376 kronedes hendes Arbejde med Held. Olaf blev i Slagelse valgt til Danernes Konge. Og da Haakon fire Aar efter døde, blev Margrethes Søn Konge over to Lande. Vi kan godt forstaa Moderens Sorg, da Olafs Død 1387 syntes at tilintetgøre alle hendes stolte Planer. Vel blev hun udnævnt til »Frue og Husbonde og hele Landets mægtige Formynder;« men den »falske Olaf,« af Dronningens Fjender hidført fra Bøhmen, viser, hvilke Kampe den barnløse Dronning maatte vente. Dog havde hun allerede kastet sine Øjne paa en nær Slægtning, som hun adopterede, og hendes Maal var naaet, da i Pinsetiden 1397 den fjortenaarige Erik blev kronet til Unionskonge. Alle, der saa den nye Konge, maatte indtages af hans ridderlige Væsen. Æneas Sylvius, den senere Pave Pius II, giver følgende Skildring af Erik af Pommern: »Han havde en smuk Legemsbygning, guldfarvet Haar, røde Kinder og en lang, smal Hals, der stedse var bedækket paa en ejendommelig Maade .... Alene og uden Hjælp kunde han springe op paa sin Hest«[38]).

Erik søgte at efterligne sit store Forbillede

ogsaa ved Antifonstiftelser, men som overalt og i alt var han ogsaa uheldig hermed. Hans Antifonstiftelser har kun bidraget til at berøve ham Støtte fra Gejstligheden, paa hvilken han ved sine Psalterstiftelser søgte at udøve et Tryk. Saaledes protesterede Domkapitlet i Lund den 25. Januar 1434 imod hans Stiftelse, som kun var en Tvang og en ulovlig Indblanding i Kirkens Sager[39]). Vi kender saadanne Psalterstiftelser i Vadstena, Kalmar, Trondhjem, Lund, Roskilde, København etc.

I hvilket Forhold Antifonerne stod til denne Psalterlæsning, ser vi f. Eks. af et Brev, som Kapitlet ved Vor Frue i København udstedte den 13. Januar 1432[40]): »I Guds Navn. Amen. Til evig Amindelse. Vi Jens Klementsøn, Dekan, Klaus Lubertsøn og vi Kanniker og Kapitlet i den samme Stad gøre vitterligt med dette Brev alle Mænd, nærværende og tilkommende, at efter det, at mægtig højbaarne Fyrste, vor kære, naadige Herre, Konnung Erik i Danmark, Sverig og Norge, saa til Sinde er, at han til Forøgelse af Vor Herres Lov og Tjeneste, sig og hans kære Hustru Drotning Philippa og Drotning Margrethe og andre hans Forfædre og Forældre, Konnunge og Drotninge, hvilke alle Sjæle Gud naade, til ærlig Amindelse os rede fanget og antvordet haver 500 Nobele til en evig Gudstjeneste og Lovs Uppeholdelse i Vor Frue Kirke i København, saasom er, at vi under os og vore Efterkommere under dem efter os, skulle og ville være pligtige til at holde og lade læse Psalteren til tva tilsammen baade Nat og Dag uden Afladelse . . . . og synge »Ave regina coelorum« med en Kollekt efter hver Tid, som holdes i Koret, uden

efter Højmessen og Aftensang, at der da synges »Salve regina«. — Paa samme Maade blev ogsaa fornævnte og andre Antifoner og Hymner, som »Ave maris stella,« »Regina coeli laetare,« »Ora pro populo« etc. knyttet til Psalterlæsningen.

Eriks »evige Psalterlæsning« mødte for megen Modstand fra Kirkens Side[41]), saa den ikke længe kunde bestaa i den oprindelige Form. Den blev forandret enten til »Vor Frue Tider« eller Messe- og Antifonstiftelser. Et talende Eksempel paa denne Forandring er Roskilde Domkapitels Brev af 7. November 1451: »at vi ville og skulle holde en evig daglig Messe i høje Kor i sancti Lucii Kirke her i Roskilde, den hellige Trefoldighed, Jomfru Mariae, sancto Lucio og sanctae Mariae Magdalenae til Lov og Ære og alle christne Sjæle til Lise og Ro. Og naar Gud det saa forset har, at fornævnte vor naadige Herre Konning Kristian eller højbaaren Fyrstinde Dronning Dorothea, hans kære Husfrue, vor naadige Frue, dør og afgaar, da skulle vi straks ved samme Tid begynde at holde en højtidelig evig Aartid med Vigilier om Aftenen og Messe om Morgenen i høje Kor med Kanniker, Perpetuis, Præster og Peblinge, og holde hende paa hvert Aar evindelig ved samme Tid for fornævnte vor naadige Herres Konning Kristians og Dronning Dorotheas, deres Arvingers, forfarne og efterkommende Konninge og Drotninge i Danmark, Sjæles Saligheds Skyld. Og skulle vi og ville hvert Aar udgive en lødig Mark samme Tid deles skullendes med fattigt Folk og Peblinge og til forskrevne Aartids evige Opholdelse. Hvilken forskreven Gudstjeneste vi holde skulle i Staden for den

Psalterlæsning, som Konning Erik i sancti Lucii Kirke stiftet havde. Og paa det, at fornævnte Gudstjeneste evig holdes skal og maa, da har vor naadige Herre ladet os og vore Efterkommere fri og kvitte til evig Tid for forskrevne Psalterlæsning og naadeligen undt, stadfæstet og tilladt, at sanctae Maria Magdalenae Haand skal evig blive i sancti Lucii Kirke ved Kapitlet, som hun nu er, dog saa, at hun skal Kronen tilhøre i alle Maader, som Konning Erik det tilforn undt, stadfæstet og tilladt havde«[42]).

Den herligste Stiftelse er uden Tvivl Ærkebiskop Birgers. Allen skriver derom: »Birger vilde stifte sig et Minde iblandt Lunds Ærkebisper ved en prægtig Gudstjeneste, som han grundede i Lund for Himmeldronningen, Jomfru Maria, og paa det rigeligste udstyrede med Gods paa det, den maatte blive ligesaa varig, som den var prægtig[43]).

Suhm[44]) kender to Haandskrifter til denne Stiftelse. Originalen opbevares i den Arnæ-Magnæanske Samling og er en smuk Pergamentkodeks paa 78 Blade. En anden mindre Kodeks, en Kopi af et nu tabt Originalhaandskrift, er skrevet med Langebeks Haand. »Sanctuarium Birgerianum« begynder saaledes:

»I Guds Navn Amen. Hellig Trefoldighed, Jomfru Marie, sancto Michaeli, sancto Gabrieli, sancto Raphaeli, sancto Urieli et omnibus sanctis angelis et archangelis; sancto Johanni Baptistae, sanctis tribus regibus, et omnibus sanc-

tis patriarchis et prophetis; sancto Petro, sancto Paulo, sancto Andreae, sancto Jacobo, sancto Johanni apostolo et evangelistae et omnibus sanctis apostolis et evangelistis; sancto Laurentio, sancto Stefano; sancto Vincentio et omnibus sanctis levitis; sancto Lucio, sancto Ketillo, sancto Blasio, sancto Georgio, sancto Cristofero sancto Canuto regi, sancto Canuto duci; sancto Cosmae, sancto Damiano, sancto Fabiano, sancto Sebastiano; sancto Silvestro, sancto Martino, sancto Nicolao, sancto Ansgario, sancto Rimberto, sancto Thomae Cantoarensi, sancto Antonio, sancto Gregorio, sancto Augustino, sancto Ambrosio, sancto Hieronymo, sancto Benedicto, sancto Bernardo, sancto Erasmo; sancto Francisco, sancto Dominico, sancto Severino, sancto Iodoco; sancto Olavo regi, sancto Erico regi, sancto Quintino, sanctis decem millium militum; sanctis undecim millium virginum; sancto Dionysio cum sociis suis, sancto Hypolito cum sociis suis et sancto Mauritio cum omnibus sociis suis; et cum omnibus summis Romanis Pontificibus, Cardinalibus, Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis, Doctoribus et Confessoribus; et omnibus sanctis martyribus et confessoribus; sanctae Mariae Magdalenae, sanctae Annae, sanctae Birgittae, sanctae Elisabeth, sanctae Helenae, sanctae Catherinae, sanctae Margarethae, sanctae Barbarae, sanctae Dorotheae, sanctae Agneti, sanctae Clarae, sanctae Agathae, sanctae Luciae, sanctae Ceciliae et sanctae Gertrudi et omnibus sanctis virginibus et viduis og alle Guds Helgen til Lov, Hæder og Ære til evig Tid. . . . .

Derfor og for alle fornævnte Artiklers Skyld i Hellig Trefoldigheds Navn funderer og stifter

vi med vort hæderlige Lunde Kapitels Vilje og Samtykke Jomfru Marias Tider og vigilias novem lectionum daglig synges skullendes og en daglig læst Sjælemesse og en daglig læst vigilias og dertil 4 Aartider udi hvert Aar til evig Tid, som herefter derom ydermere skrevet staar, nedre udi Kraft*) under høje Kor i fornævnte Lunde Domkirke; Tiderne med Ottesang, Prim, Terts, Sext, Non, Aftensang og Natsang; og daglig sungen Messe af Vor Frue med fem Collecter hver Dag . . . . Aar efter Aar, det ene efter det andet til evig Tid . . . .

Og skal Jomfru Marias Aftensang begyndes hver Dag nedre i Kraft, efter at »Benedicamus« og »Deo gratias« sunget er oppe i høje Kor efter Kannikernes Aftensang.

Og straks efter at »Benedicamus« og »Deo gratias« sunget er i Jomfru Marias Aftensang, skulle hver Dag straks synges disse efterskrevne Suffragia: Først de beata Virgine (»Sancta Maria non est tibi similis«), de sancto Johanne Baptista (»Ingresso Zacharia templum dei«), de sancto Laurentio (»Gloriosus dei martyr Laurentius«), pro pace (»Da pacem domine«), de omnibus sanctis (»O quam gloriosum est regnum«). —

Og naar »Benedicamus« og »Deo gratias« sunget er, skulle fornævnte perpetui Vicarii, Degne og Versicularii straks synge Aftensangen pro omnibus fidelibus defunctis, som er »Placebo«. —

Og straks efter at Aftensang pro defunctis sungen er, skal begyndes Natsang de beata Virgine.

Og straks efter at »Benedicamus« og »Deo gratias« næst efter Natsangen i fornævnte Jom-

---

*) Kraft = Krypt.

Marias Tider sungne er, skal altid straks ringes tre Ring med en liden Klokke og synges »Ave Maria gratia plena dominus tecum,« saa at udi første Ring skal straks synges 6 Ord af »Ave Maria,« som er »Ave Maria gratia plena, dominus tecum;« og straks efter det Ord »tecum« sunget er, saa skal straks ringes det første Ring.

Og straks udi det Ring skulle atter synges fornævnte 6 Ord af »Ave Maria,« og saa straks atter efter fornævnte Ord »tecum« sunget er, skal klemptes eller ringes det andre Ring.

Og udi det samme andre Ring skal atter straks begyndes igen »Ave Maria.« Og straks efter, at »tecum« sunget er, skal ringes det tredje Ring og synges saa ud til Ende cum prosa de sancta Anna, sic videlicet »Ave Maria gratia plena dominus tecum, benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui, Jesus Christus. Et benedicta sit mater tua sancta Anna, de qua sine macula tua caro processit virginea.«

Og naar det Ord »virginea« sunget er hver Dag efter Natsang in perpetuum, da skulle fornævnte 2 perpetui Vicarii med de 4 Degne, store og smaa, stande processionaliter omkring vor Grav. —

Og siden skal Klokkeren til St. Laurentii Kirke straks udslukke Lysene og straks lukke og tillaase Dørene til forskrevne Jomfru Marias Kapel i Kraft, sammeledes ogsaa lukke og tillaase baade Krafts Døre og beholde Nøglen hos sig i god, tro Forvaring, til om Morgenen at sammenringet er til Kannikernes Ottesang. Da skal han straks siden oplaase fornævnte Krafts

Døre og Kapellets Dør igen og optænde Lys baade i Kraft og Kapel.

Og Jomfru Marie Ottesangs Tider skulle hver Dag begyndes i Kraft straks efter at »Benedicamus« og »Deo gratias« sunget er, og efter det klempter efter Kannikernes Ottesang oppe i fornævnte høje Kor.

Og hver Dag naar »Benedicamus« og »Deo gratias« sunget er efter fornævnte Jomfru Maries Ottesang i fornævnte Kraft, da skal straks synges »Ave stella matutina« cum collecta. Og saa straks skulle begyndes Suffragia. —

Og straks disse . . . . sungne er, skal straks synges »Ave Maria« med tre Ring og cum Prosa de sancta Anna aldeles ud til Ende, som synges til forskrevne Jomfru Marias Natsang. Og straks dette Ord »virginea,« som her sidst staar i den samme Prosa sunget er efter fornævnte Jomfru Maries Ottesang, skulle de fornævnte perpetui Vicarii, Degne og Versikularii straks næst efter begynde vigilias eller og straks efter Messen eller og straks efter Aftensangen, som dem bedst bekvemmeligt være kan, og synge dem ud hver Dag, helligt og søgnt, med 9 Lektier, som synges oppe i høje Kor, og med 3 Collecter, som forskrevet staar.

Og saa straks der lidt efter, at Collecterne udi Vigilien ude er, skal synges Prim, Terts, Sekst og Non, altid tøvendes en Pater Stund eller og en Ave Maria Stund (bene intentionaliter legendo, devote orando seu contemplando) mellem Prim og Terts, og mellem Terts og Sekst, og mellem Sekst og Non, og mellem Non og Messen.

Og hver Dag, førend Messen begyndes, skal

synges »Alma redemptoris mater« cum collecta, som synges oppe i høje Kor.

Og Messen (synges) af Vor Frue »Salve sancta parens« hver Dag med fem Collecter, som foreskrevet staar.

Og efter »Ite missa est« eller »Benedicamus« efter Messen siungne er, skal synges »Salve regina« alt Aaret igennem uden imellem Paaske og Pinsedag, da skal synges »Regina coeli laetare« cum versiculis et collectis, som synges oppe i høje Kor.«

Fundatsen slutter med en vidunderlig køn Henvendelse til den allersaligste Jomfru Maria, hvori han erklærer sig for hendes Kapellan og nedbeder alt godt over hele Kirken[45]).

---

3. SALVE REGINA.

(Melodien: Bäumker II Nr. 1).

Salve regina misericordiae; vita, dulcedo et spes nostra salve. Ad te clamamus exules filii Hevae. Ad te suspiramus gementes et flentes in hac lacrimarum valle. Eja, ergo advocata nostra, illos tuos misericordes oculos ad nos converte. Et Jesum, benedictum fructum ventris tui, nobis post hoc exilium ostende[1]*). O clemens, o pia, o dulcis Maria.*

[Breviarium Windechimense fol. LX verso: in festis IX lectionum et infra ferialibus diebus; Breviarium Aarhusiense f. VVIII v.; Breviarium Nidrosiense fol. h. IIII recto: in sabbatis; Breviarium Slesvicense fol. 325 (nyt); 238 (nyt); Q. III (Teksten findes fol. MXVIII (325 nyt).]

»Vi[2]) læse i en Bog, i hvilken beskrevne ere mange gode Brødres Levned af Sorte Brødre Orden, at der var en ung Broder af samme Orden udi et af deres Konvent og Kloster i England, som kaldes Derbia, som levede ganske ydmygelige og gudelige og øvede sig idelig i Guds Tjeneste. Han gik til en By ikke langt derfra og havde med sig tvende af sine Ordens Brødre og gæstede udi et Graabrødre Kloster. Der blev han straks dødssyg, og var derinde hos hannum i det Kammer, han ligge skulde, to Brødre af samme Kloster. Som han laa paa Sengen, saa holdt han sin Haand for sine Øjen og lo sagtelige. Thi spurgte den, som var Superior i Klosteret, ad, hvi han lo. Han svarede: »Fordi at Sanctus Eadmundus, vor Konge og Martyr, kom nu ind til mig, og Huset er fuldt med skinnende Engle.« Liden Stund derefter lo han fast mere og sagde: »Lader os nu alle hædre denne Himmeriges Dronning Jomfru Maria med »Salve regina«, som nu kom.« Den Tid de hende havde læst, da sagde han: »O hvor taknemmelige og kærlige annammede Jomfru Maria denne Bøn; hun lo gladelige derved.« Nogen Stund derefter vendte han sig mod Døren og blev bleg og sort i hans Øjen og sagde: »Nu kom den alsommægtigste Gud at dømme mig.« Saa svedtes han saa svarlige, skalv og bævede, at de alle, som nærværendes vare, gruede derfor. Og han talte, ligervis som han havde staaet paa en Verdsens Dom (for en verdslig Domstol). Stundom sagde han: »Nej, det er ikke saa.« Stundom sagde han: »Jeg staar det til, at saa er.« Siden sagde han: »O Jomfru Maria, gak ikke nu fra mig i denne min Død.« Fremdeles sagde han: »O milde Jesu, forlad

mig denne føje Synd!« Da sagde fornævnte Superior: »Kære Broder, regnes ogsaa smaa naadelige Synder iblandt store og dødelige Synder?« Han svarede grædelige: »Ja, visselige regnes de.« Da sagde Superioren: »Kære Broder, falder ingeledes i Mishaab; endog at nogen Engel af Himmerige mistrøste eder. Thi at Guds Miskundhed er saa stor, at han overgaar alle Menneskes Synder og Ondskab.« Saa svarede han hannum igen med et mildt og glad Ansigt sigendes: »Sandelige er han mild og barmhjertig; thi han har nu forladt mig mine Synder. Velsignet og benedidet være Jomfru Maria og alle Guds Helgene, som nu vare her tilstede at bede for mig.« Og dermed gav han sin Aand op mildelige i Guds Hænder, som kom straks til Himmeriges Rige. Did at komme og der at blive, det unde os den alsommægtigste Gud til evig Tid.

Mange af Middelalderens Læsere eller Tilhørere har sikkert ved saadanne Eksempler i deres barnlige Tro og Enfold følt sig tilskyndet til ofte at hilse den allersaligste Jomfru med den vidunderlig herlige Bøn: »Hil dig, o Dronning«. Ja, mange tænkte endog i deres Enfold, at det var en Fornærmelse mod den højeste blandt alle, at hun kun skulde hædres med saa ringe en Titel, og kaldte hende derfor »Kejserinde«. »Glædes, Guds Moder, Jomfru Maria, Verdens keyserinde og himmeriges styrerinde,« læses i Anna Brahes Bønnebog[3]); andensteds[4]) siges i den samme Bog: »Her begyndes allerærefulleste himmeriges keyserinde, Jomfru Maries rosenkranz.« »Jeg beder dig, himmeriges keyserinde,« saaledes begynder Marine Ifsdatter sin Bøn[5]). Kendt er Sekventsen »Impe-

ratrix gloriosa, potens et imperiosa,« som findes i Messebøgerne fra København og Lund; og Lage Urne anbefaler sin Sjæl fremfor alt til den himmelske Kejserinde og Jomfru Maria.« Dog de fleste holdt fast ved Kirkens ældgamle Skik og ærede hende med Dronningenavnet. —

Den smukkeste af alle Antifonerne er »Salve regina« — »Hil dig, Barmhjertighedens Dronning;« den nuværende Begyndelse, »Hil dig, o Dronning, Barmhjertighedens Moder«, fik Antifonen først ved Middelalderens Udgang. —

Længe ansaas den hellige Bernard som Forfatter til denne vidunderlig skønne Antifon. De nyeste Granskninger har dog modbevist denne Hypotese[6]). Den ældste troværdige Efterretning om »Salve regina«s Oprindelse findes i Munken Alberichs Krønike. Alberich skrev omkring 1240, altsaa endnu ikke 100 Aar efter Bernards Død. For ham er Helgenen ikke Forfatteren til denne Antifon. »Meget kønt,« saaledes talte, ifølge hans korte Notits, den hellige Bernard til Munkene i Djion, »har I i denne Nat sunget Antifonen af Puy ved Gudsmoders Alter.« — »Den kaldtes saaledes, fordi Biskop Naymerus af Puy havde forfattet den.«

Vel har vi en endnu ældre Kilde. Johannes Eremita, der omkring 1180 skrev sin Bog »vita S. Bernardi,« fortæller, hvorledes den hellige Bernard om Natten, medens alle andre sov, havde hørt Englesang. Øjeblikkelig begav han sig til Kirken; der saa han Guds Moder, omgivet af en Engleskare, og her hørte han for første Gang Antifonen »Salve regina« og det af Englemund.

Desværre er alt, hvad Johannes Eremita har

skrevet, mer eller mindre legendarisk, saa at denne Fortælling heller ikke kan betegnes som troværdig.

Vi er derfor nødt til i Biskop Naymerus eller Ademar af Puy[7]) at se Forfatteren til »Salve regina.« »Vor Frue af Puy« var i det ellevte Aarhundrede et meget søgt Valfartssted, og det har sikkert bidraget sit til, at denne Antifon saa hurtig blev udbredt. Endvidere var Naymerus Urban II.s Legat under Korstogene. Han har sikkert ofte paa Marschen bedt Antifonen, og da Korsfarerne atter var kommet hjem, vilde de ikke mere give Afkald paa den skønne tilvante Sang.

Dog snart blev Naymerus glemt, og et Par hundrede Aar derefter dannede der sig hele Myter om »Salve regina«s Oprindelse, idet nogle med Durandus og Ricobaldus betegnede Biskop Petrus af Compostella som Forfatter, og andre fuldt ud troede Johannes Eremita og tilskrev den hellige Bernard Antifonen. Med det femtende Aarhundrede forøgedes denne Forvirring endnu mere, idet fra dette Tidspunkt af ogsaa Hermannus Contractus nævnes som Forfatter.

Selv om den hl. Bernard ikke kan anses som »Salve regina«s Forfatter, saa har en from Legende dog tilskrevet ham Slutningsordene: »O clemens, o pia, o dulcis Maria.« Almindelig kendt er Legenden om, hvorledes den hellige Mand i Speyer overværede de kirkelige Dagtider; og da »Salve regina« istemmedes, blev Bernard saa grebet af Begejstring, at han i Extase tilføjede ovennævnte Ord.

En lignende Fortælling findes i to Münchener-Haandskrifter fra det 15. Aarhundrede.

Selv om den hl. Bernard sikkert ofte

har brugt disse Ord, stammer de alligevel ikke fra ham. Thi de ældste Haandskrifter før eller fra St. Bernards Tid, der meddeler os Antifonens Tekst, har allerede disse Ord, saaledes Kodeks 390 i St. Gallen fra det 12. Aarhundrede, en Kodeks fra Einsiedeln, en Kodeks fra Cambridge o. s. v.

Det gik med »Salve regina« som med forskellige andre Bønner, hvis Forfattere blev glemte, og som senere blev tilskrevet saadanne Helgener, der med Forkærlighed havde bedt dem. Et talende Bevis herpaa er »Anima Christi,« der af mange er blevet tilskrevet St. Ignatius af Loyola endskønt man længe før hans Tid har kendt denne Bøn. Ogsaa i vore danske Bønnebøger fra Middelalderen findes den allerede, f. Eks. i Marine Ifsdatters Bønnebog[8]):

»O Jesu Kristi Sjæl helliggør mig,
Jesu Kristi Legeme hele mig,
Jesu Kristi Blod drukkengør mig o. s. v.[9]).«

Allerede i den første Halvdel af det 13. Aarhundrede var Bønnen »Salve regina« almindelig brugt. Omkring 1240 forordnede Pave Gregor IX., at denne Antifon skulde bedes af alle Præster. »Chronica Urspergense« siger i de tilføjede »Paraleipomena rerum mirabilium«: »Paa hin Tid bestemte Gregor IX., at »Salve regina« skulde tilføjes visse kirkelige Dagtider, og at der skulde ringes med Klokkerne til Forvandlingen og til den allersaligste Jomfrus Lov.« Endnu tidligere siger Tübinger-Provsten Johannes Nauclerus det samme[10]). »Salve regina,« skriver derfor en senere Forfatter[11]), »blev alle-

rede foreskrevet af Konciliet i Penafiel i Spanien 1202 og af Pave Gregor IX. 1239. De forskellige Ordener, som Cistercienserne, Dominikanerne under deres anden Ordensgeneral Jordan af Sachsen, Franciskanerne (som det fremgaar af et Brev fra Generalen i 1249), Karmelitterne etc., var de første, der indførte denne Skik.«

Det vilde være interessant i de enkelte Ordener at efterspore og følge »Salve regina«s Historie og Udvikling. Her skal som Eksempel i al Korthed kun gengives Dominikanernes og Ciscterciensernes forskellige Bestemmelser om Antifonens Brug ved Gudstjenesten.

Dominikanerne sluttede allerede i Ordenens første Dage deres »officium divinum« med denne Antifon; og i det syvende Generalkapitel i Paris 1226 blev det under den salige Jordan af Sachsen bestemt, at »Salve regina« hver Aften skulde synges højtideligt og under Procession efter Kompletoriet. Men i Aaret 1254, da Brødrenes Ritus i det saakaldte »Prototypon« under den femte General, den salige Humbert, blev ordnet, hedder det, at der efter Kompletoriet skal bedes enten »Salve regina« eller »Ave regina coelorem«, en Bestemmelse, der blev fornyet i 1465 af Generalkapitlet i Novara [12]). Men Kapitlet i Milano 1505 vendte tilbage til den oprindelige Skik [13]). Denne Forordning gjaldt først kun for Kompletoriet, men traadte senere i Kraft ogsaa for de andre Dagtider, saa at »Salve regina«, samt Antifonen til den hl. Dominikus nu skal bedes efter hver »terminatio horarum«. Endelig bestemte et Generalkapitel i Rom, at Ordet »Jomfru« skulde tages med ved Slutningen [14]).

Det er klart, at der ogsaa ved Ordenens forskellige Provincialkapitler blev givet lignende Forskrifter, eller at de allerede bestaaende blev skærpet. Saaledes blev det i 1253 i Ribe bestemt, at der skulde bedes 50 »Salve regina« for en Mængde Personer, som havde staaet i et nærmere Forhold til Dominikanerordenen, deriblandt for Helena, Erik X.'s Datter, Richissa, Kong Valdemars Datter, Johanna de Monte, Priorinde af Skovklostret, Biskopperne Thomas, Nikolaus og Gunnar[15]). I 1291 blev det ved et Provincialkapitel, som i August Maaned holdtes i Aarhus, bestemt, at der efter Non skulde bedes et »Salve regina« for Ærkebiskoppen af Upsala, der var i Rom for at hente Palliet[16]).

Ingen har maaske været mere begejstret for denne Antifon end den hl. Bernard. Derfor kan vi godt forstaa, at hans aandelige Sønner har arvet denne Forkærlighed. Første Gang møder »Salve regina« os i Cistercienserne Historie i 1218[17]). To Aar senere blev det bestemt, at »Salve regina« i Fremtiden kun skulde bedes privatim[18]); fra 1221 blev det angivet, for hvem Antifonen skulde bedes[19]). Denne Intention fik i 1228 en ny Udvidelse[20]); blandt andet skulde den ogsaa bedes for den ulykkelige franske Dronning, hvis Vugge havde staaet i Danmark. I 1231 blev det forordnet, at nævnte Bønner ikke længer skulde forrettes[21]). Men »Salve regina« blev ikke for stedse slettet af Ordenens Andagtsøvelser; Antifonen fik kun anvist en anden Plads. Før blev den bedt om Morgenen efter Prim; nu skulde den bedes om Aftenen efter Komplektoriet, som Kapitlet i 1251 foreskriver[22]). De samme Bestemmelser blev fornyet i 1255, 1272 og 1275[23]). Indtil 1463 findes saa intet

nyt om »Salve regina«; dog vil dette Aar stedse huskes i Ciscterciensernes Ordenskrønike[24]). Ved Generalkapitlet i 1601 blev det paany indskærpet, at ingen turde blive borte fra denne Aftenandagt[25]).

Paa »Salve regina«s Udbredelse skal der kun bringes endnu et Eksempel. For Livlands Vedkommende skriver Bruiningk[26]): »Det er højst sandsynligt, at »Salve regina« i Korsfarernes Kampe om Marielandet først rigtig har vist sin Popularitet som Pilgrimssang. Biskop Albert havde, da han flyttede sit Bispesæde til Riga i 1202, indviet dette og hele Livland til Guds Moder og endnu en Gang mundtlig af Innocens III. faaet den højtidelige Forsikring, at han med den samme faderlige Omhu, hvormed han betragtede det hellige Land som Sønnens Land, ogsaa vilde tænke paa Livland som Moderens Land . . , . Vi ved, at Salvesangen, der saa udmærket egnede sig som Folkesang, endnu lød i det 16. Aarhundrede i St. Peterskirken i Riga efter Vesper, og at i Tilslutning til Vesperen »Salve regina« etc. ligeledes blev sunget hver Fredag i Domkirken af den hele Klerus og en uhyre Folkemængde.

Kendt er Luthers Ord om »Salve regina«[27]). Med Luther bekæmpede endnu andre som Heiden, Urbanus Regius, Mathias Bodt denne Andagt. Men den fandt ivrige Forsvarere i Hauer, Dietenberger, Usingen o. s. v.

»Item Nyaars dag oc Fastelaghens syndag oc første dag i May monet skulle the hawe en besynnerlig tiænist met there bøner, eller offer brænnen lyss eller flyet soo the, som thet sømmer eller quæmmer, oc then dag næst efter

Siæle dagh skulle the sey mæsse eller offer eller seye hundert Pater noster . . . . Oc vm nogher ær so skrøpelig eller so siwghe eller so hindret i loflig gerninge, at the hindres stundom aff fornefnde løsling, eller the hawe so hord hiertæ eller vertz hug, at the kunne ey gøre hwert særdeles sosom sagd ær for there vkunnels, tha skulle the seyie 9 Pater noster oc so manne Aue Maria, oc skulle gøre forsagd aminnels. Oc thetta skulle the gøre met there mening infollelig, som the anner gøre atskillelig, oc thet ær nogh. Oc vm nogher vare som ville skifte forsagd Aue Maria i so manne Salue, oc then Pater noster som seyies ower bord, før æn madh taghes, for siæle i then psalm de profundis, tha gøre the væl til ewinnelig visdoms hedher, som ær velsignet ewinnelig«[28]).

Naar vi gennemblader Middelalderens forskellige Bønnebøger, finder vi, at den fromme Susos Opmuntring i rigeste Maal er blevet overført til det praktiske Liv, thi overalt møder vi »Salve regina.«

Meget mærkelig og oplysende i saa Henseende er Marine Ifsdatters Bønnebog[29]), der indeholder en hel Samling af Antifoner. Hvem Bogen har tilhørt, kan vi læse straks i Begyndelsen: »Tænna bøn hørær søstær marine ifsdaatær til, konvænt søstær i maribo.«

Fra Side 148—150 findes en Bøn, som kaldes Jomfru Marias Klædebon og bestaar af henimod 20 Antifoner. Iblandt dem læser vi Side 149: »Salve regina cum prosa Virgo mater.«

Som alle afholdte liturgiske Sange blev ogsaa »Salve regina« interpoleret, troperet. Saa-

danne Tillæg til den liturgiske Tekst karakteriserer den senere Middelalder. De er et interessant Minde om gammel Fromhed og et Bevis paa det umiddelbare Forhold, i hvilket man stod til Liturgien. Men paa den anden Side kan det ikke nægtes, at det Gode, der paa denne Maade indførtes i Kirken, var af en tvivlsom Art, og Officiets og Messeliturgiens ærværdige Bygning blev ikke sjælden overfyldt af den Slags Blomster, saa at den enkeltes Kunst ofte kom mere til sin Ret end den hl. Gregors ældgamle Liturgi. Saaledes blev ogsaa »Salve regina« paa forskellig Maade interpoleret. Den ældste kendte Version findes i Haandskriftet i St. Gallen fra det 12. Aarhundrede. Den i Marine Ifsdatters Bønnebog angivne findes første Gang i et Manuskript fra Dombibliotheket i Salisbury og lyder saaledes:

»Virgo mater ecclesiae,
aeternae porta gloriae,
esto nobis refugium
apud patrem et filium. O clemens.

Virgo clemens, virgo pia,
virgo dulcis, o Maria,
exaudi preces omnium
ad te pie clamantium. O pia.

Funde preces tuo nato,
crucifixo, vulnerato,
et pro nobis flagellato,
spinis puncto, felle potato. O mitis.

Gloriosa dei mater,
cuius natus exstat pater,

ora pro nobis omnibus,
qui tui memoriam agimus. O felix.

Dele culpas miserorum,
terge sordes peccatorum,
dona nobis beatorum
vitam tuis precibus. O dulcis Maria.«

Som saa mange andre Sange skulde ogsaa »Salve regina« blive »kristelig forvendt.« Dette alene viser, hvor kendt og yndet Sangen har været i den katolske Tid. Den Mand, der omskrev Sangen, var Hans Tausen.

I sin »kristelig forvendte« Form lyder Antifonen saaledes[30]):

»Salve, Jesu Christe, vor Frelsermand,
du, som al Guds Vrede overvandt,
at Adam i dig Naade fand.

Du est vort Liv og søde Trøst
baade i Modgang og i Lyst,
paa dig vi haaber, o Jesu Christ!

Vi paakalder dig udi vor Nød,
som ere faldne i evig Død,
med Eva, vor Moder, alle.

Vi raaber til dig af denne grædelige Dal,
vi græder og sukker saadant et Fald,
dog est du fuld af Guds Gunst og Naade,
thi hjælp os o naadefulde Christ!

Eja Christ, vor Talsmand,
est du vorden til vor Fader,
forlad os for din Døds Skyld alle Sager!

Og vend dit naadefulde Ansigt til os usle
og arme,
og lad dig mildelige altid over os forbarme!

O Jesu, lær os nu at kende Fader din,
hvis Naade og Fromhed i dig skin!

Lad os saa kende hannem i ret Tro,
at vi hans blide Ansigt skue,
og siden med dig og hannem bo,
o gode Jesu, o milde Jesu, o søde Jesu.

Første Prosa:

Jesu Christe, Guds Søn,
hør nu vor Hjertens Bøn,
og skil os ved vor fortjente Løn,
du som frelste Adams Køn,
Hør nu vor gudelige Bøn,
og som vi tro dig, du os vel røn.
Træd ned den gamle Slange,
at han os ej maa fange,
som han har gjort ved mange.
O Abrahams Sæd,
du os ikke forgæt,
men del os din Naade med!
O Jomfru Mariæ Søn,
o Kong Davids evige Søn,
o Jesu Christe, du hør nu vor Bøn!
o gode Jesu!

Anden Prosa:

Jesu, du est vor Trøst,
hør vor grædelige Røst
og benaad os i vor Brøst!

Du est Emmanuel,
oplys vor mørke Skel
og optænd Naadens Lys i vor Sjæl!
Du est Jakobs Stjerne og Israels Kvist,
som Bileam sagde forvist,
og Esajas alt mest!
Du est den Kilde,
som Naaden udvældte,
som Profeten før af meldte!
O Jomfru Mariæ Søn,
o Kong Davids evige Køn,
o Jesu Christe, du hør nu vor Bøn!
O milde Jesu!

Tredje Prosa.

Jesu, du est vor Vej
til Himmels og vor Sti,
lad os ej vild fare i Vej!
Du est Paradisets Port,
lad os ej vildes bort
i den bistre Mørke, vild og sort!
Du est en fager Sol, skinnende og klar,
som i Verden skin aabenbar,
hvo den ser gaar uden Fare.
Du est det Guds Lam,
som for os i Nød kom,
skilte os ved den gamle Ham.
O Jomfru Mariæ Søn,
o Kong Davids evige Køn,
o Jesu Christe, du hør nu vor Bøn!
o søde Jesu!

Allerede den Omstændighed, at Hans Tausen saa sig foranlediget »kristelig at forvende« Salve regina, viser os, hvor afholdt Sangen har været,

og at Antifonen ligesom i de andre Lande[31]) ogsaa blev sunget paa Modersmaalet. Fra Island kender man en Vise[32]), der bestaar af 23 Vers, hvis Omkvæd lyder:

»Omnes dicete Salve regina.«

I Anna Brahes Bønnebog læser vi ligeledes Gang paa Gang en Opfordring til at bede »Salve regina«[33]).

Folio 92 begynder det allerede før omtalte »Ave, salve, gaude, vale, o Maria«.... »med en Ave Maria mellem hvert Vers og til Blomsternes Prydelse og Fagrende, da skal læses en Salve regina hvert tiende Vers.«

»Salve regina« møder os ogsaa i alle danske Breviarer og, — saavidt jeg kan se — ogsaa i alle Bønnebøger fra den danske Middelalder, hvor Bønnen har sit gamle Klædebon uden Ordene »mater« og »virgo«, saa at det ikke begyndte: »Hil dig o Dronning, Barmhjertighedens Moder«, men »Hil dig, Barmhjertighedens Dronning«, og sluttede med »o milde, o kærlige, o søde Maria«. Først i de eftertridentinske Breviarer blev den nye Form foreskrevet[34]). Dog findes den allerede i enkelte kirkelige Kildeskrifter før den Tid.

Saaledes opbevares paa Nemzeti Múzeum könyvtárából i Budapest under Signaturen »Codex Latinus medii aevi No. 133« et »Breviarum mauscriptum, codex membran, saec. XIV.«, der folio 64 meddeler os Antifonens Tekst, hvis Slutningsord lyder: »o clemens, o pia, o dulcis virgo Maria«.

Trombelli anfører i sin »Summa aurea de laudibus B. M. V., tomus IV., dissertatio X.« et ganske lignende Eksempel[35]).

I Kardinal Bellarmin fandt den nye, nuværende Form af »Salve regina« en begejstret Forsvarer[36]). —

Den første Stiftelse for denne Antifon paa dansk Jordbund kender vi fra Aar 1300. Præsten Lændi havde skænket sine Besiddelser i Simmersted til Ribekirken paa den Betingelse, at der skulde bygges et nyt Alter, hvert Aar holdes hans og hans Faders Anniversarium og daglig tændes et Lys foran Højalteret, medens der efter Kompletoriet skulde synges »Salve regina«[37]).

Det næste Dokument stammer fra Aar 1319. Pontoppidan[38]) har, som »Repertorium diplomaticum«[39]) beviser, taget fejl, naar han sætter det til 1317. Det er et Afladsbrev til Skaarup Kirke paa Fyn, hvori der gives 40 Dages Aflad til alle, »qui ante altare virginis Mariae eiusdem ecclesiae, cum »Salve regina« cantatur, interfuerint«.

I den katolske Kirke bedes i vore Dage efter hver Messe 3 Gange »Hil dig Maria« og et »Salve regina«. Lignende Bestemmelser[40]) blev for Danmarks Vedkommende allerede truffet paa Provincialkonciliet i Helsingborg den 9. Maj 1345[41]).

Næste Gang møder vi »Salve regina« i Statutterne for Korvikarerne i Aarhus, der den 4. Maj 1388 fik Biskop Niels Billes Approbation; enhver Korvikar, som ikke var til Stede, naar »Salve regina« blev sunget om Aftenen, skulde betale en Obol til Kassen[42]).

Den 30. April 1389 udstedte Provsten i Børglum et Brev; dette oplyser os om, at der hver Dag — baade Lørdag og de andre Dage — skulde læses en Messe af Vor Frue; naar Messen var endt, skulde »Salve regina« synges, og under hele Gudstjenesten skulde to Vokslys brænde[43]).

Ifølge et Brev af 6. Juli 1393 skænker Dronning Margrethe Agatorp med mere Gods i Jylland, som hun havde købt af Henneke og Timme Lembeck, til Hundslunde Kloster, »først at der nu skal genest bygges et Alter i fornævnte Nonnekloster og vies det hellige Kors til, og holdes en sungen Messe af det hellige Kors hver Dag indtil Dommen; og medens Messen synges, skal brændes et Lys, og hver Dag genest efter, at den Messe er sungen, da skal genest derefter synges Vor Frues Lov, som hedder »Salve regina misericordiae«. Dette skal gøres for vor Faders og vore Forældres og vore Venners og vor Sjæles Gavn og Bestandelse, og skal gøres vor Faders og vore Forældres og vor Aartid hvert Aar anden Dag efter Hellig Kors Dag exaltationis, og den samme Dag skal Priorinden pleje Nonnerne, det bedste hun kan, til Mad og Øl«[44]).

Ved et andet Brev fra 6. Juli 1393 forpligter Priorinden og Konventet i Vor Frue Kloster i Aalborg sig til at opfylde Vilkaarene ved Margrethes Donation af Gaarden Egholm til Klostret. »Først at der skal nu genest bygges et Alter i vort fornævnte Kloster og vies Sancte Kristoffer til, og holdes en sungen Messe af Sancte Kristoffer hver Dag indtil Dommen, og medens Messen synges, skal brændes et Lys. Dette skal gøres til fornævnte Dronning Margrethes og hendes Faders og hendes Forældres og hendes Venners Sjæles Gavn og Bestandelse. Og skal gøres hendes og hendes Faders og hendes Forældres Aartid hvert Aar anden Dag efter Sancte »Jægops« Dag[45]), og den samme Dag skal Priorinden pleje Nonnerne, det bedste hun kan, til Mad og Øl; og skal hver Dag synges Vor Frues Lov, som

hedder »Salve regina misericordiae« efter den fornævnte Sancte Kristoffer Messe, som hver Dag skal synges, som tilforn er sagt«[46]).

Ogsaa i Dronning Margrethes Stiftelse og Gave til Esrom af 10. Februar 1400 nævnes »Salve regina«[47]).

Biskop Bo med Aarhus Kapitel bevidner 9. April 1407 Stiftelsen af et nyt Alter i St. Klemens Kirke[48]). »Først at der nu genest skal bygges det fornævnte Alter i fornævnte St. Klemens Kirke i Aarhus og vies St. Klemens til, og holdes en sungen Messe for hver Dag evindelig indtil Dommedag; og medens Messen synges, da skal brændes et Lys, og hver Dag genest efter den samme Messe skal synges et Lov af Vor Frue, som hedder »Salve regina«. Og for denne Messe, som synges skal for St. Klemens Alter, som for er sagt, skal den Messe, som daglig synges i vor fornævnte Aarhus Domkirke, som kaldes Konungsmessen, ikke nedlægges, men at videre skal synges alligevel, besynderlig efterdi som de er funderede, og som foreskrevet staar. Dette skal gøres for fornævnte vor naadige Frues, Dronning Margrethes Faders og hendes Forældres og Venners og hendes Sjæls Gavn og Bestandelse. Og skal gøres fornævnte vor Frues, Dronning Margrethes og hendes Faders og hendes Forældres og hendes Aartid hvert Aar anden Dag næst efter St. Klemens Dag, og paa den samme Dag skal den, som det fornævnte Alter og Gods da ejer, give Kanniker i den samme Stad, som om Dagen er i Sjælemessen og om Aftenen tilforn i Vigiliis, en lødig Mark at skifte iblandt dem efter den vor Kirkes Sædvane, og skal det samme Alters Forstander pleje Kannikerne, det bedste han kan, til Øl og Mad paa

den Dag, og Peblingene skal bedes hellig den Dag, og dem skal da gives en Tønde Øl og hundrede Brød og Mad dertil, og de skal synge det samme Vor Frues Lov, som hedder »Salve regina« den samme Aften i fornævnte St. Klemens Kirke for Vor Frue Alter.«

Den samme Dag bevidner Biskoppen[49]) »af Dronningen at have modtaget 1000 lødige Mark i rede Penge at anvende til Aarhus Domkirkes Bod og Bedring i Tag, Bygning, Ornamenter og Vinduer, og endvidere 600 lødige Mark i Penge til at købe Jordegods, for hvis Rente »Kannikerne skal hver Aften evindelig til Dommen mellem Aftensang og Natsang gøre en højtidelig Procession med Blus og Røgelse og med Klerke og Peblinge, som da hver Aften skal gøres i Aftensangsstunden ud af Koret og til Vor Frue Alter næst sønden ved Korsdøren, derfor at blive standende og synge hjertelige det Vor Frues Lov, som hedder »Salve regina misericordiae«, og det Lov derefter af Vor Frue, som hedder »Ora pro populo, interveni pro clero« og det Versikel »Ora pro nobis sancta Dei genetrix« og tre Collecter, den første af Vor Frue, den anden for Fred, den tredje for alle kristne Sjæle«.

I Kjerteminde skulde der ifølge en Stiftelse af 25. Maj 1487 hver Lørdag synges en Messe af Vor Frue og derefter »Vor Frues Lov«, der vel nærmest maa tydes som »Salve regina« [50]).

Statutterne for Vor Frues Gilde i Flensborg fra 1492 bestemmer: »Item noch schal de scholmester myd alle den scholern alle daghe singhen Salue regina in de ere Marien«[51]).

Ogsaa i Dronning Kristines Dagbog finder vi et Bidrag til Salve reginas Historie, der staar nemlig: »II Mark III ss (skilling) til Knut Kempe for Voxlyus, han haffuer snoedt fore myn Frues Nade till Kyndermøsse Lyuss oc till the Lyus, ther komme til Clostheret og S. Hanss at tændis, naar salve regina syunges«[52]).

Erik af Pommerns og Ærkebiskop Birgers Stiftelser er allerede blevet omtalt.

Det er vel ikke Stedet til nærmere at gaa ind paa Nabolandenes Stiftelser; men til Slut skal der dog henvises til den interessante Form, i hvilken »Salve regina« flere Gange møder os paa norsk Grund, saaledes i forskellige Dokumenter af 4. December 1422[53]), 19. Juni 1452[54]) o. s. v., hvori der tilstedes en »Aflad til alle dem, der knælende beder tre Gange »Hil dig Maria«, medens »Salve regina« bliver sunget.«

---

4. AVE MARIA.

Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui, Jesus Christus. Amen. —

Hil Maria, fuld med Naade, Gud er med dig, hellig est du blandt alle Kvinder, og hellig er din Livs Frugt, Jesus Christus. Amen (Thott 553 in 4to fol. 145 recto).

Hil Maria, fuld med Naade, Herren er med dig, benedidet est du over alle Kvinder, og benedidet er din Livsfrugt, Jesus Christus. Amen (Kristjern Pedersens Tidebog).

(Hil Maria, fuld med Naade, Herren er med dig), velsignet est du blandt alle Kvinder, og velsignet er din Livsfrugt. (Jesus Christus. Amen). [Kristjern Pedersens Tidebog: Responsoriet efter første Lektie].

»Hil Maria, fuld med Naade, Herren er med dig, du est en ædle Violblomst, den himmelske Faders. Hil Maria, du est en Kyskheds Lilje, den Helligaands. Hil Maria, du est din eneste Søns ædle Rosen, og et Spejl, den hellige Trefoldigheds, og et Lys, alle Engles og alt Himmerigs Herskabs. Amen.« Saaledes lyder en gammel Interpolation af Ave Maria, som læses i Gammel kgl. Saml. 1614 in 4to[1]).

Den er taget af en Bøn, om hvem Kristjern Pedersen i anden Del af Tidebogen[2]) siger: »Denne efterskrevne Bøn var aabenbaret Sancto Bernardo af Guds Engel . . . .:

Hil Maria, hellig Trefoldigheds allerydmygste Tjenerinde;
Hil Maria, Gud Faders allerypperste og udvalgte Datter af evig Tid;
Hil Maria, den værdige Helligaands allerkæreste Brud;
Hil Maria, Jesu Christi, Guds levende Søns allerværdigste Moder;
Hil Maria, alle Engles allerdejligste Søster;

Hil Maria, som af Patriarkerne og Profeterne allermest begærendes var;
Hil Maria, alle Evangelisters allersandeste Mesterinde;
Hil Maria, Apostlenes allerviseste Doktorinde;
Hil Maria, alle Martyres allerstærkeste Trøsterinde;
Hil Maria, Confessores' allermildeste Husvalerinde;
Hil Maria, alle Jomfruers allerhøjtideligste og lysteligste Hæder og Ære.
Hil Maria, som altid er redebon til at hjælpe og husvale alle baade levende og døde, vær hos mig i al min Nød, Sorg og Drøvelse og beskærme mig fra alle mine Fjender og annamme min Sjæl i min Dødstime og ofre hende din allerkæreste Søn, og vore Forældres Sjæle og alle andre, som vi er skyldige at bede godt for. Amen.«

Englens Hilsen var ogsaa i Middelalderen en meget yndet Bøn.

Men i næsten alle danske Mindesmærker møder den os i sin gamle Form uden Slutningsbønnen. Denne tilføjedes paa enkelte Steder først i det sidste Decennium af det 15. Aarhundrede, og findes første Gang paa Mainzer Tavlen[3]), et Manuskript fra 1499, og paa en Klokke fra 1513[4]). I Vehes Psalmebog fra 1537[5]) angives Englens Hilsen endnu i den gamle .Skikkelse; først ved Slutningen af det 16. Aarhundrede fandt den ny Form almindelig Indgang.

I de tyske Bønnebøger tilskrives Slutningsbønnen Pave Aleksander VI. I de danske Bøger: Ærkebiskop Birgers Stiftelse,

Else Holgersdatters Bønnebog[6]) og Kristjern Pedersens Tidebog[7]) tilføjes en anden Slutningsform til Ære for den hl. Anna, og ogsaa denne tilskrives Pave Aleksander VI.[8]). Originalteksten findes i Birgers Fundats: »Et benedicta sit mater tua sancta Anna, de qua sine macula tua caro processit virginea;« Kristjern Pedersen har oversat det: »Velsignet er din benedide Moder sancta Anna, af hvilken du fødtes uden al Synd; og Jesus Christus, Guds Søn er født af dig. Amen.« Else Holgersdatters Oversættelse lyder saaledes: »Og benedidet være din Moder, sancta Anna, af hvilken du, Jomfru Maria, født var foruden Synd og Smitte; af dig er født den levendes Guds Søn, Jesus Christus. Amen.«

Paa de ældste Mindesmærker fra det 12. og 13. Aarhundrede læses Englens Hilsen i Runer, ofte i hele den gamle Form, f. Eks. paa Røgelseskarret fra Ulbølle[9]), Gravstenen fra Allerum i Skaane[10]), Døbefonten fra Pjetteryd[11]) (Smaaland), paa Hastrup Klokke[12]) og paa en anden fra Wrigstad i Smaaland[13a]); ofte er den forkortet, f. Eks. paa Røgelseskarret fra Svinninge[14]), ogsaa paa et andet fynsk Røgelseskar, der blev forfærdiget af Mester Jacobus rufus[15]), paa de svenske Klokker fra Malma[16]), Hjerljunga[17]), Høgsna[18]), Saleby[19]) og Dref[20]), paa Klokken fra Jerpen[21]) i Nedre Tellemarken i Norge o. s. v.

Paa mange af de ca. 100 kendte Klokker, der bærer Guds Moders Navn, og hvormed der blev ringet til »Ave Maria,« staar ligeledes Engelens Hilsen med latinske Bogstaver, i hele Ordlyden eller forkortet.

I hele den gamle uforkortede Form findes

den f. Eks. paa Klokkerne fra Græsted[22]), Butterup[23]), Sjørring[24]). I den forkortede Form staar den, f. Eks. paa Klokkerne i Gjerslev[25]), Drøsselbjerg[26]), Helsinge[27]), Humble[28]), Tostrup[29]), Bara[30]), Maglehelm[31]), Mern[32]), Tiustrup[33]), Kværkeby[34]) og Snødstrup[35]).

»Ave Maria« skulde ifølge Kirkens Forskrifter ogsaa bedes hver Søndag fra Prædikestolen paa Modersmaalet tilligemed »Fader Vor,» Trosbekendelsen og de 10 Guds Bud. Vi kender en saadan Forskrift fra 1493 i Mainz; i Upsala blev der allerede 1441 truffet en lignende Bestemmelse[36]). Af Statutterne fra 1344 ses, at der ofte blev paalagt en daglig Bod af 10, 15, 20 eller 30 »Pater noster« og »Ave Maria«[37]). I Dominikanerkonciliet fra Aarhus — 22. August 1291 — blev det anordnet, at der for visse navngivne Personer af Lægbrødrene skulde bedes 100 »Fader Vor« og lige saa mange »Hil dig Maria«[38]). En lignende Bestemmelse findes hos Augustinerne[39]). Søster Elsbeth Rud fra Mariager begynder alle sine Breve med Ordene: »Ave Maria gratia plena«[40]). I Aarhus paamindes 1443, at alle skal kunde »Fader Vor«, »Hil dig Maria« og Trosbekendelsen udenad.[41]) »Liber Agendarum ecclesiae et diocesis Sleszwicensis« har i Daabsritualet en lignende Forskrift[42]).

Englens Hilsen skulde fremfor alt bedes, naar Klokkerne hørtes at ringe til Ave.

Som saa meget andet maa ogsaa denne Skiks Oprindelse føres tilbage til den stille Klosterkirke, hvor de fromme Brødre ved en lille Klokke efter Kompletoriet opfordredes til Bøn.

Martène beviser det ved at fremdrage forskellige Eksempler fra Frankrig, England og Tyskland[43]).

Vel var det fra først af ikke »Ave Maria«, der blev bedt ved Klokkeringningen; ved den hl. Dunstans Concordia blev det f. Eks. foreskrevet, at 2 af Davids Psalmer (»Usquequo Domine«, »Judica me«), Kyrie eleison, Fader Vor og Bønnen »Averte faciem« skulde synges, naar Klokken lød.

Men det varede dog ikke længe, førend Aftenklokkens Klang betragtedes som en Opfordring til at hilse den allersaligste Jomfru. Graabrødrekrøniken bemærker herom ved Aaret 1263[44]): »Det sker derfor, fordi Vor Frue blev hilset af Engelen i hin Time.« I Bursfelder Congregationen bades 3 Gange »Hil dig Maria[45]).« I Konciliet af Strassburg blev det 1549 anordnet[46]), at Antifonen »Hac est dies, quam fecit Dominus,» »Hil dig Maria« og Orationen »Deus qui de beatae Virginis utero« skulde bedes.

En meget udbredt Bøn ved Klokkeringningen meddeles af den berømte Domprædikant i Augsburg, Dominikaneren Johannes Fabri (1562), og af den spanske Jurist Navarrus († 1586)[47]).

I den nuværende Form (de 3 »Hil dig Maria« og de 3 Versikler »Angelus Domini«, »Ecce ancilla«, »Et Verbum caro factum est«) nævnes Bønnen første Gang i en italiensk Katekismus af 1560, hvor den betegnes som en almindelig Skik[48]).

Det første Afladsbrev for »Klokkeringning« og »Ave Maria« stammer fra 1239 og blev givet Kirken Treins i Tirol.

Provincialkoncilierne for Køln og Mainz foreskrev i 1423, at der daglig skulde ringes

Morgen og Aften, men om Fredagen ogsaa til Middag[49]).

Angelusringningen nævnes første Gang i den danske Kirkehistorie i et Dokument af 1319 i Skaarup[50]); næste Gang 1345 i Odense[51]), og saa 1359 i Roskilde[52]), 1372 i St. Jørgens Hospital i Svendborg[53]) og 1380 i Unløse[54]). Derefter følger Dokumenterne Slag i Slag. Vi kender saadanne af 1386[55]), 1393[56]), 1397[57]), 1398[58]), 1403[58a]), 1408[59]), 1416[59a]), 1417[60]), 1419[61]), 1424[62]), 1433[63]), 1434[64]), 1435[65]), 1437[66]), 1443[67]), 1445[68]), 1450[69]), 1453[70]), 1465[71]), 1466[72]), 1469[73]), 1476[74]) 1508[75]) og 1513[76]).

Alle disse Afladsbreve taler kun om Aftenringningen; i Aarhus var denne allerede i 1443 blevet til en fast Norm, hvad Biskop Ulrik Stykkes Dekreter beviser[77]), og i Afladsbrevet fra Maribo 1416 kaldes den en almindelig Skik[78]).

Naar der i enkelte Breve af 1403[79]), 1466[80]), 1509[81]) etc. kun tales om, at der skal ringes, uden at nogen Tidsbestemmelse angives, maa der ligeledes kun være tænkt paa Aftenringningen.

Antallet af »Ave Maria« er forskelligt i de anførte Afladsbreve; det sædvanlige er 3 »Ave Maria«[82]), men der nævnes ogsaa 3 »Fader Vor« og 3 »Hil dig Maria«[83]), 3 »Fader Vor« og 4 »Hil dig Maria«[84]) og et eneste »Hil dig Maria«[85]).

Morgenringningen kendes mindst af 9 Dokumenter.

I Juli 1386 anbefalede Ærkebisperne af Lund og Nidaros, samt Biskopperne af Ribe, Viborg, Børglum, Roskilde og Garda Morgen- og Af-

tenringningen til 5 Kirker: Ribe[86]), Stenstrup[87]), Snøde[88]) Brenderup og »Harby«[89]).

Den 14. Oktober 1435 undertegnede 10 danske, svenske og norske Biskopper et lignende Afladsbrev[90]). Det næste kendes fra 1476[91]), og det sidste stammer endelig fra 25. Juli 1513[92]).

Derfor er det intet Under, at denne dobbelte Ringning ligefrem blev befalet i Lunde Stift[93]).

Om Ave-Ringningen ved Middagstide læser vi i en gammel dansk Aarbog fra 1286—1549 følgende:

»MCCCCLV: Samme Aar døde Pave Nikolaus, den femte af det Navn. I hans Sted blev udvalgt Calixtus den tredje, hvilken som var en god, from Mand og havde mange gode Vilkaar. Han skikkede, at der skal ringes i Middagsstund, naar Klokken slaar 12, at man skal deraf paamindes at bede godt for de Kristne, som strider imod Tyrkerne og andre Hedninge«[94]).

Den første kendte Stiftelse for Middagsringningen i Danmark findes hos Niels Skave (1486—1500), der havde funderet den til Ære for den helligste Trefoldighed, Kristi Pinelse og Vor Frues Drøvelse i Roskilde Domkirke, hvortil han blandt andet ogsaa havde afstaaet en Gaard i Reerslev[95]).

Ogsaa Hans Pedersen bestemte i sin Fundats af 31. Oktober 1495, at der til Ære og Hukommelse af Jesu Christi bitre Pinelse skulde ringes med den største Klokke i St. Olafskirke i Helsingør, naar Klokken slor tolv[96]).

Endelig kendes Middagsringningen af Ærkebiskop Birgers Brev fra 25. Juli 1513, hvori der, foruden Morgen- og Aftenringningen,

omtales en anden efter Højmessen (»post summam missam«)[97]). Men desuden kender vi en anden Middagsringning i Lunde Domkirke. Thi den 25. April 1524 ved vi fra et Pavebrev, at Lunde-Kanniken Kristjern Pedersen har indført, at Domkirkens Klokker ringer ved Middagstid, og han faar bevilget 10 Aars Aflad til dem, der paa den Tid besøger Kirken og beder »Fader vor« og »Ave Maria«[97a]).

Paa Næsby Klokken fra 1502 kunde der staa med Rette:

»Stolte Klokke er mit Navn, og i Næsby bommer
Pater-Noster, Ave-Maria Klang Høst, Vinter, Vaar og Sommer«[98]).

Som Antifonstiftelse maa anses et Brev fra 2. Febr. 1396, hvori Biskop Peder fra Roskilde og hele Kapitlet forpligter sig til at opfylde de Vilkaar, hvorunder Dronning Margrethe til Biskoppens Bord i Roskilde havde skænket Gaarden Saltø ved Næstved[99]).

»Først, at det Alter, som nu bygget er i Roskilde Kor hos vor Broders Grav skal genest vies Fader og Søn og den Helligaand til, og for det samme Alter skal holdes en sjungen Messe af Fader og Søn og den Helligaand genest efter Sakristi-Messen hver Dag indtil Dommen. Og medens den samme Messe synges, skal brændes et Lys, og hver Dag efter den samme Messe skal synges et Lov af Vor Frue, som hedder »Ave Maria, gratia plena, dominus tecum etc.« Dette skal gøres til fornævnte Dronning Margrethes Faders og hendes Forældres og Venners og hendes Sjæles Gavn og Bestandelse. Og skal

gøres hendes Faders og hendes Forældres og hendes egen Aartid hvert Aar den næste Dag efter Trinitatis Søndag. Og den Dag skal Biskoppen i Roskilde give Kannikerne, som den Dag er i Sjælemessen og om Aftenen tilforn i vigiliis, som Sædvane er i den samme Kirke, en lødig Mark at skifte imellem dem, og skal Biskoppen i Roskilde pleje Kannikerne, det bedste han kan, den Dag til Mad og Øl, og Peblingene skal bedes den Dag hellig og skal gives dem en Tønde Øl og et hundrede Brød og Mad dertil, og de skal synge det fornævnte Vor Frues Lov, som hedder »Ave Maria gratia plena etc.« den samme Aften i Roskilde Domkirke for Vor Frue Alter.«

Den anden Stiftelse bevidnedes den 19. Sept. 1407 af Ribebiskoppen[100]):

»Vi Eskild, med Guds Naade Biskop i Ribe, og alt Kapitel i den samme Stad, kendes med dette aabne Brev, at højbaarne Fyrstinde, vor naadige Frue, Dronning Margrethe i Guds og Vor Frues Hæder har undt og givet 500 lødige Mark til at stifte og fundere med et Alter og en evig Messe i vor Domkirke i Ribe i saadan Maade, som herefter følger:

Først at der skal nu genest bygges det fornævnte Alter i fornævnte Vor Frue Kirke i Ribe og vies Vor Frue til, og holdes en sjungen Messe for »de anuntiatione« hver Dag evindelig indtil Dommedag, og »officium« til den samme Messe skal altid være »Rorate coeli desuper etc.« Og medens Messen synges, da skal brændes et Lys, og hver Dag genest efter den samme Messe skal synges et Lov af Vor Frue, som hedder »Ave Maria gratia plena etc.« Og for denne Messe, som synges skal for Vor Frue Alter, som

for er sagt, skal ingen anden Messe nedlægges, som tilforn stiftet er i fornævnte Vor Frue Kirke i Ribe, som vor Domkirke er, men at hver deraf skal alligevel besynderlig synges, efterdi som hver deraf er stiftet og funderet. Dette skal gøres for vor naadige Frues, Dronning Margrethes Faders og hendes Forældres og Venners og hendes Sjæles Gavn og Bestandelse, og skal gøres fornævnte vor Frues Dronning Margrethes, Faders og hendes Forældres og hendes Aartid hvert Aar anden Dag næst efter Vor Fruedag anuntiantionis i fornævnte Vor Frue Domkirke i Ribe; og paa den samme Dag skal den, som det fornævnte Alter forstander, give vore Kanniker i den samme Stad, som om Dagen er i Sjælemessen og om Aftenen tilforn i vigiliis, en lødig Mark at skifte iblandt dem efter den samme vor Kirkes Sædvane, og skal den samme Messes og Alterets Forstander pleje Kannikerne, det bedste han kan, til Øl og Mad paa den Dag. Og Peblingene skal bedes hellig den Dag, og dem skal da gives en Tønde Øl og et hundrede Brød og Mad dertil. Og de skal synge det samme Vor Frues Lov, som hedder »Ave Maria, gratia plena etc.«, den samme Aften i fornævnte Vor Frue Kirke for Vor Frues Alter, som bygges skal og vies Vor Frue til, som for er sagt.«

Ogsaa i »Sanctuarium Birgerianum« indtager Antifonen »Ave Maria« en fremragende Plads.

---

5. GAUDE MARIA.

Gaude Maria virgo, cunctas haereses sola interimisti,
Quae Gabrielis archangeli dictis credidisti,
Dum virgo deum et hominem genuisti,
Et post partum virgo inviolata permansisti.
Gabrielem archangelum scimus divinitus te esse affatum,
Uterum tuum de spiritu sancto credimus impraegnatum.
Erubescat iudaeus infelix, qui dicit Christum ex Joseph semine esse natum.

[Breviarium Aarhusiense folio rr III v; Breviarium Ottoniense o. s. v.].

I vore Missaler findes flere Hymner, som begynder med Ordene »Gaude Maria.«

Der staar f. Eks. i alle 3 danske Messebøger følgende Hymnus*):

»Gaude Mariae templum summae majestatis,
Gaude Maria speculum virginitatis,
Gaude Maria lex testamenti gratiae,
Gaude Maria lux ornamenti gloriae,
Gaude Maria vera spes veri gaudii,
Gaudium nobis sit dulcis vultus filii,
Ubi sanctorum contemplantur oculi,
Salva nos et serva in saeculum saeculi.«

Den Tilføjelse, som flere af Stiftelsesbrevene har faaet, udelukker imidlertid enhver Tvivl om, hvilken Sang der er ment med den. »Det er,« saaledes forklarer Franciskanerguardianen Esbern Jensen det, »thet responsorium ok sang aff hendes glædæ ok ære, hvilken som paa la-

*) Melodien findes i Bäumker »Das katholische deutsche Kirchenlied« II Nr. 75, S. 136.

tine saa begyndes: »Gaude Maria virgo« met de samme proser ok sang, som ther tilhører, som er Inviolata«[1]).

»Gaude Maria virgo« er et ældgammelt Responsorium, som allerede — dog uden de tre sidste Vers — findes i Gregor den Stores »Responsale«[2]). Hvornaar de tre sidste Vers er kommet til, kan vanskelig afgøres. Baade »Mariu Saga«[3]) og de danske Breviarer har dem.

De første »Gaude Maria« Stiftelser kan føres tilbage til Kristiern I.s Tid. I en Revers, som Biskoppen og Kapitlet i Bergen den 9. Sept. 1450 har udstedt, læses:

»Vi Thorlav[4]), med Guds Naade Biskop i Viborg og postulatus i Bergen, og vi Findbo Ærkedegn og ganske Kapitel sammesteds gøre vitterligt med dette aabne Brev, at vi have nu optaget og begyndt en daglig Messe synge lade af Sancte Olaf for det Alter, som staar norden ved Kors-Døren med disse Collecter de sancta Trinitate, Vor Frue og sancta Anna, og efter Messen skulle vi lade synge Jomfru Mariæ Lov, som er »Ave regina coelorum, mater regis angelorum« cum collectis de eadem sancta Anna, pro rege et pro pace, og siden hver Aften skulle alle Kanniker, Vicarii, Korpræster og Degne synge højtideligen for Vor Frue Alter »Gaude Maria« med prosis »Inviolata« og collectis af Vor Frue, sancta Anna og de reliquiis. Og skulle vi og vore Efterkommere hver Dag og Aften lade ringe med en stor Klokke, som dertil kvemmelig er, til den fornævnte Messe og Jomfru Mariæ Lov, og fire gode Vokslys skulle altid paa Alteret brænde, medens Messen synges.«

Kongens Læge, Magister Nikolaus fra Polen, stiftede den samme daglige Sang i Domkir-

ken i Roskilde, hvorfor han blandt andet forærede Kirken en meget kostbar Bog[5]).

At Responsoriet allerede var stiftet i Vor Frue Kirke i København 1450, viser Vikarernes Statutter[6]).

Men de fleste Gaude Maria Stiftelser skyldes dog Rigshofmester Paul Laksmand, der 1502 blev myrdet ved Højbro. Han havde ogsaa Raad til sligt; thi en rigere Mand fandtes næppe i hele Landet. Han ejede 5 Herregaarde, 900 Bøndergaarde, 7 Købstadgaarde, 14 Møller og 4 store Skibe[7]).

Paul Laksmand har fortjent et særligt Kapitel i Antifonernes Historie; thi næst efter Dronning Margrethe, Erik af Pommern og Ærkebiskop Birger findes der ingen, der saaledes har ivret for Vor Frues Lov end netop han. Og overalt er det de samme Antifoner »Gaude Maria« med »Inviolata«, som han lod synge af Brødrene. Vi kender 6 saadanne Stiftelser, 3 i Helsingør (Karmelitter-[8]), Dominikaner-[9]), Franciskaner-[10])), og de andre i Lund[11]), Landskrona[12]) og København[13]).

Kun Stiftelsesbrevet for det sidste Sted skal meddeles her:

»Alle Mænd, dette Brev se eller høre læse, hilser jeg, Broder Esbern Jensen af Graabrødre Orden, Guardian i Københavns Kloster, med ganske Konvents Brødre i samme Sted, evindelig med Gud.

Og gør jeg vitterligt for alle nærværende og tilkommendes, at Aar efter Guds Byrd MCDLXXXII haver med alle fornævnte Brødres Samtykke bebundet mig og mine Efterkommere at holde en evig Tjeneste Gud til Lov og Jomfru Maria, som er det Responsorium og Sang af hendes

Glæde og Ære, hvilken som paa Latine saa begyndes »Gaude Maria virgo«, med de samme Proser og Sang, som dertil hører, som er »Inviolata.«

Og skulle vi holde dette fornævnte Jomfru Mariæ Lov for hæderlig og velbyrdig Mand Paul Laksmand, saa at hver Dag straks efter Aftensang skulle Brødre gange i Vor Frue Kapel og synge, som før skrevet staar.

Item sker det ogsaa, det Gud forbyde, at fornævnte hæderlig Jomfru Mariæ Lov nederlades og ej bliver holden, da binder jeg mig, fornævnte Brødre, som nu er, og med alle Brødre, som tilkommendis er, igen at give fornævnte hæderlig Mand Paul Laksmand eller hans Arvinge C Mark i Vare og Penninge, og siden skulle fornævnte Brødre dog synge fremdeles fornævnte Lov til evig Tid.«

Den 8. December 1482 gav Ville Thomsen og Hustru Karine Nielsdatter Helligaandsklostret i Aalborg 1 Gaard i Ejerstad og 1 Gaard i Snevre »med saa Skel, at fornævnte sanctae Annae Messe skal fremdeles synges og holdes og efter Messen skal synges »Gaude Maria cum prosis »Inviolata«« til evig Tid«[14]).

Den 29. Juli 1483 bevidnede Johan Okse, at han havde stiftet en daglig Messe i Sogne kirken i Helsingør, og at der hver Aften skulde synges Vor Frues Lov »Gaude Maria« cum memoria de sancta Trinitate et sancta Anna«[15]).

Jens Iverssøn Lange († 9. Maj 1482) havde stiftet den samme Sang i sin Domkirke for alle Vor Frue Fester[16]).

Endelig findes Responsoriet omtalt i Odense Rosenkransbroderskab.

6. INVIOLATA.

(Melodien: Bäumker II., S. 73 Nr. 6).

Inviolata, integra et casta es Maria,
Quae es effecta fulgida coeli porta,
O mater alma Christi carissima,
Suscipe pia laudum praeconia,
Nostra ut pura pectora sint et corpora.
Te[1]*) nunc flagitant devota corda et ora*
Tua per precata dulcisona
Nobis concedas veniam per saecula,
O benigna, o regina, o Maria[2]*),*
Quae sola inviolata permansisti.

[Daniel »Thesaur. hymnol.« II 326.]

»Inviolata« var oprindelig Verbeta, det er Breviartropus til Responsorier (»Gaude Maria«); senere benyttedes denne Tropus selvstændig som Sekvents. Den stammer fra Frankrig, hvor den ogsaa i vore Dage synges hyppigt, og den findes allerede i det 11. Aarhundrede.

Som det er blevet vist i det foregaaende, var »Inviolata« ogsaa her i Landet næsten altid knyttet til »Gaude Maria«; fem Gange optræder Antifonen (Tropusen) dog selvstændig uden Responsoriet.

Ogsaa i Bønnebøger fandt den Indgang, som Gammel kgl. Samling 1614 in 4to beviser[3]).

Allerede den 11. Oktober 1397 taler Biskop Peter af Roskilde om en daglig Antifon »Inviolata« til Ære for Vor Frue og en anden »Gloriosus« til Ære for den hl. Laurentius i Roskilde Domkirke[4]). Denne Antifon var blevet stiftet af hans Formand Niels Jepsøn (1368—1395) »qui praeter multa alia laudabilia instituit laudem B. M. V., quae intitulatur »Invi-

olata« omni die in ecclesia Roskildensi decantanda.[5])« Biskoppen havde funderet Stiftelsen med 3000 Nobele; ogsaa Vor Frue Kirke i København blev betænkt med en lignende Stiftelse af den samme Biskop[6]).

Magister Otto Bosen, Kannik i Ribe, Slesvig og Lybæk, bestemte 1429 i sit Testamente, at der i Slesvig ligesom i Ribe hver Lørdag skulde afholdes en Procession, medens Antifonen Inviolata blev sunget[7]).

Endelig forordnede Johannes Laksmand (1436—1443), at der efter Vesperen skulde synges »Inviolata« i Lunds Domkirke[8]). Huitfeldt tager fejl, naar han mener, at det er en anden Antifon »Beata immaculata«, der blev stiftet af Laksmand[9]).

---

7. O FLORENS ROSA.

O florens rosa, mater domini speciosa,
O virgo mitis, o foecundissima vitis.
Clarior aurora pro nobis iugiter ora[1]).

[Breviarium Upsaliense: pro feria III; Breviarium Nidrosicnse fol. h IIII recto: pro feria III; Breviarium Slesvicense fol. 388 (nyt), Q III (gammelt); Breviarium Aarhusiense fol. K.]

Denne i leoninske Hexametre skrevne Antifon blev ogsaa uden for Landets Grænser meget hyppigt brugt i Marias Rimofficier[2]). At Antifonen var meget yndet i Danmark, ses endnu af en Del Indskrifter. Fra St. Pederskirken i Næstved kender vi følgende Vers[3]):

»O flos florum, o electissima mulierum,
O florens rosa, mater Domini speciosa,
Ave rosa sine spina, aegrotorum medicina,
O virgo candens lilium, placa tuum filium.«

Hos Hofman læser vi[4]): »I Sakristiet er en Del Skabe og et katolsk Alter med Barnet etc. og følgende Inskription:

»Sancta Maria ora pro nobis!
Ave rosa sine spina, contritorum medicina,
Lilium, placa tuum filium,
O flos florum, o clarissima mulierum,
O florens rosa, mater Domini speciosa.«

Paa Klokkerne i Hvedstrup[5]) og Farum[6]) staar:

»Salve virgo pia, salve cum prole Maria,
Clarior aurora pro nobis jugiter ora.«

Klokken i Flyng har efter Hofman[7]) følgende Indskrift:

»Salve virgo pia, salve tu pia Maria,
Clarior aurora pro nobis mater (?) ora.«

Paa Klokken i Solbjerg paa Mors staar:

»Maria, o florens rosa, mater Domini speciosa«[8]).

Af et Brev fra 6. Juli 1393 erfarer vi, at Dronning Margrethe skænkede Gaarden Rugtved i Nørre Jylland til Biskoppens Bord i Børglum[9]). »Først at der skal nu genest bygges et Alter i den fornævnte Domkirke i Børglum og vies Fader og Søn og den Helligaand til, og holdes en sungen Messe af Fader og Søn og den Helligaand hver Dag indtil Dommen; og medens Messen

synges, skal brændes et Lys. Dette skal gøres til fornævnte Dronning Margrethes Faders og hendes Forældres og hendes Venners og hendes egen Sjæls Gavn og Bestandelse. Og skal gøres hendes Faders og hendes Forældres og hendes egen Aartid hvert Aar anden Dag efter Sanctae Trinitatis Søndag. Og paa den Dag skal Biskoppen pleje Provsten og Kannikerne, det bedste han kan, til Mad og Øl. Og Peblingene skal bedes hellig den Dag, og skal gives dem en Tønde Øl og hundrede Brød og Mad dertil, og de skulle synge Vor Frues Lov, som hedder »O florens rosa, mater Domini speciosa« den samme Aften i den fornævnte Domkirke i Børglum for Vor Frue Alter. Og det samme Lov, som hedder »O florens rosa, mater Domini speciosa« skal og hver Dag synges efter den fornævnte Messe, som hver Dag skal synges af Fader og Søn og den Helligaand, som tilforn er sagt.«

Denne Stiftelse omtales atter i et Dokument af 21. April 1408 af Provst Jens og Kapitlet i Børglum, hvori de bevidner at have mageskiftet de til Stiftelsen hørende 21 Bøndergaarde og to Boel[10].

Den 17. April 1408 erklærer Biskop Peter af Børglum[11]), at Dronningen havde skænket og afhændet Gaarden Rugtved med 36 Bøndergaarde i Skouboherred (hvoriblandt 7 øde) foruden en Del Boel, samt 3 Gaarde (hvoraf 2 øde) i Hærherred. »Dog saa, at vi fornævnte Biskop Peter af Børglum og vore Efterkommere, Biskopper i den samme Stad, ville og skulle for dette foreskrevne hvert Aar indtil Dommedag paa den Mandag næst efter ottende Dag efter Vor Frue Dag Assumptionis gøre fornævnte vor naadige

Frues Faders Konning Valdemars og hendes Forældres og hendes Venners og hendes Aartid paa en bekvem Stad i vort fornævnte Børglums Bispedømme med 33 Præster og med 33 Messer med Vigiliis, Almisser, gudelige Bønner, Mad og Øl og andre Godgerninger, som dertil høre, og synge Vor Frues Lov, som hedder »O florens rosa, mater Domni speciosa«.«

Fra samme Aar daterer Stiftelsen i Odense sig, som opviser de tilsvarende Bestemmelser[12]), at der skulde oprettes et nyt St. Knuds Alter i Domkirken, hvor der daglig skulde holdes en Højmesse af St. Knud, efter Messen skulde synges Vor Frues Lov »O florens rosa, mater Domini speciosa«, og anden Dag efter St. Knuds Fest skulde Anniversariet for hende og hendes Slægt holdes. »Og den Dag skulle Brødrene og Vicarii i Kirken vel plejes til Mad og Øl og gives en lødig Mark i rede Penge hvert Aar at skifte iblandt dem. Og Peblingene skulle bedes den Dag hvert Aar hellig, og dem skal gives en Tønde Øl og hundrede Brød....den Dag. Og Peblingene skulle synge det fornævnte Vor Frue Lov »O florens rosa« den samme Aften hvert Aar i den fornævnte St. Knuds Domkirke for Vor Frue Alter«. Heraf fremgaar, hvor meget Henry Petersen tager fejl, naar han mener, at Dronningen ikke har gjort en eneste Stiftelse for Odense[13]).

Ogsaa Kirken i Eskildstuna havde faaet 5 Gaarde af Dronningen paa de sædvanlige Betingelser; som Antifon nævnes ligeledes »O florens rosa[14]).

Den 10. Februar 1400 skænkede Dronning Margrethe Egebjerg til Esrom Kloster[15]). »Og vi ville, at Abbeden og Konvent i fornævnte Esrom

Kloster, de som nu er, og alle de, som herefter komme, skulle uppeholde en evig Messe hver Dag at synges for det Alter i det samme Klosters høje Kor, som vor Moder ligger for begraven, for hendes Sjæl, og et Lys....og »Salve regina« hver Dag at synges efter Højmessen i det samme Kor....og at Brødrene plejes desbedre hvert Aar paa den samme Aartids Dag over Bord, og at de synge paa den samme Aartids Dag efter Ædende hvert Aar det Vor Frue Lov »O florens rosa« i Koret for Vor Frue Billede«. Denne Stiftelse tilbageviser Kinchs Paastand: »Dronning Margrethe stiftede mange Aartider for sig selv, sin Fader og sine Forfædre; men sin Moder nævner hun aldrig«[16]). Derfor skriver Erslev[17]): »Mærkeligt er det, hvor sjældent Margrethe mindedes sin Moder. I Esrom, hvor Helvig laa begraven, stiftedes der en daglig Messe for hendes Sjæl; til Aas Kloster i Halland skænkede Margrethe en forgyldt Tavle med Helgenlevninger, og til Gengæld skulde der holdes Sjælemesse baade for Kong Valdemar og Dronning Helvig«.

---

8. REGINA COELI.

(Ipso die resurrectionis usque ad sabbatum Trinitatis).

(Melodien: Bäumker II., S. 81 Nr, 9).

Regina coeli laetare, alleluja,
Quia, quem meruisti portare, alleluja,
Resurrexit, sicut dixit, alleluja,
Ora pro nobis Deum, alleluja.

Ora pro nobis sancta Dei genetrix, alleluja,
Ut digni efficiamur, alleluja.

Prosit nobis semper, omnipotens pater, el praecipue inter haec paschalia filii tui solemnia continuata Dei genitricis Mariae memoria, quae et astitit vulnerata caritate in cruce pendenti et adstat a dextris regina in coelo regnanti eidem Domino nostro Iesu Christo filio tuo.

[Breviarium Nidrosiense fol. h IIII verso; Breviarinm Windechimense fol. LX verso: Vers.: Post partum; Collecta concede; Breviarium Upsaliense (næstsidste Blad).]

Ogsaa denne Antifon var en yndet Folkesang, og i det 15. Aarhundrede findes den i forskellige Lande oversat eller bearbejdet paa Modersmaalet [1]).

Hans Thomissøn har ogsaa optaget Antifonen med dens omarbejdede Proser i sin Psalmebog af 1553 [2]):

Menighed:
Ærens Konning, o Christe, Alleluja!

Kor: O Fader udi Himmelen,
ved din Søn hør vor Bøn,
han er os født og given vist
til alles vor Hjælp og Trøst,
vær os mild, o Fader. Alleluja.

Men.: Hvilken som var død og for os given.
Alleluja!

Kor: O Christe, Konning i Evighed,
vi bede dig, vær os blid,
du, som Døden haver fordærvet
og Salighed os forhvervet,
bønhør os, o Herre. Alleluja!

Men.: Han er opstanden, som han sagde,
han er opfaren, som han sagde.
Lover Herren!

Kor: Helligaand, vor Bøn er til dig,
o Gud, vor Trøstermand.

Samvittighedens Trøst, Hjertens Lyst,
afslet alle Christnes Brøst,
Fred og Glæde giv os!
Lover Herren!

Men.: Bed Gud for os, Alleluja!
Lover Herren, Alleluja, Alleluja!

Kor: Kongens Datter af Evighed,
Christi Brud glæder sig,
for den, hun haver i Aanden undfangen,
han er, som han sagde, opstanden,
(han er, som han sagde, opfaren),
hun sig paa Gud forlader,
Alleluja!

Den sidste Del, den egentlige Antifon, stammer vistnok fra katolsk Tid.

Antifonen »Regina coeli« er en af de ældste og tilskrives Pave Gregor den Store. Den findes i næsten alle Breviarer, dels som Slutningsantifon, dels ved Magnificat og i Bønnebøgerne[8]).

Da Antifonen var bestemt for Paasketiden og uden for denne Tid ikke turde benyttes, kan man forstaa, hvorfor vi møder den saa sjældent i Stiftelsesbrevene og kun finder den i Kong Eriks Stiftelser for Kalmar[4]) og for Vadstena[5]) og i Ærkebisperne Birgers[6]) og Magnus'[7]) Fundationer.

Ellers bliver den kun nævnt en eneste Gang i et defekt Dokument fra 1442[8]).

Om »Regina coeli«s Oprindelse og Tekstvarianter findes ogsaa forskellige Eksempler i »Mariu-Saga«[9]). Luthers Agitation imod Antifonen er kendt[10]).

---

9. AVE REGINA COELORUM.

Ave regina coelorum,
Mater regis angelorum.
O Maria, flos virginum
Velut rosa vel lilium,
Funde preces ad filium
Pro salute fidelium.

[Breviarium Upsaliense, Breviarium Roschildense o. s. v.]

eller *Ave regina coelorum,*
Ave domina angelorum,
Salve radix sancta,
Ex qua mundo lux est orta,
Gaude[1]*) gloriosa*
Super omnes speciosa
Vale valde decora
Et pro nobis semper Christum exora.

[Brev. Upsaliense (næstsidste Blad); Breviarium Slesvicense, fol. 238 (nyt), Q III (gammelt); Daniel »Thesaurus hymnol. II 319; Breviar. Windechimense I, x (v); Brev. Aarhusiense fol. K; Brev. Nidrosieuse fol. h IIII.]

Som Citatet viser, har Antifonen »Ave regina coelorum« to Ordlyd. Det er ofte vanskeligt at bedømme, hvilken Antifon der egentlig menes, da begge har den samme Begyndelse.

Men skønt den sidste brugtes langt hyppigere og i Slesvig blev sunget om Lørdagen, i Trondhjem om Søndagen, i Upsala om Onsdagen og i Windesheim-Breviaret var fastsat for alle »festis duplicibus«, viser dog den Tilføjelse, som flere Stiftelsesbreve har, at der i Reglen tænkes paa den første, der i Upsala var fastsat for Mandagen, og i Roskilde daglig skulde bedes efter Sekst.

Vi finder den udtrykkelig nævnt i Erik af

Pommerns Stiftelse for Vadstena og i Kristiern I's Fundats for Bergen. Der fortælles, at den hl. Kunigunde med stor Forkærlighed har bedt Antifonen[2]); den findes allerede ved Slutningen af det 12. Aarhundrede og anvendtes hyppigt som Tropus i Messen ved Offertoriet eller Kommunionen.

Den første Stiftelse daterer sig fra Dronning Margrethe, 6. Juli 1393, da hun skænkede Gaarden Hald i Nørrejylland til Biskoppens Bord i Viborg imod, at Gaardens Bygning nedbrydes, og et Alter og en Messe stiftes[3]). »Først at der skal nu genest bygges et Alter i den fornævnte Vor Frue Kirke i Viborg og vies Vor Frue til og holdes en sjungen Messe af Vor Frue hver Dag indtil Dommen, og medens Messen synges, da skal brændes et Lys. Dette skal gøres til fornævnte Dronning Margrethes Faders og hendes Forældres og hendes Venners og hendes egen Sjæls Gavn og Bestandelse. Og skal gøres hendes Faders og hendes Forældres og hendes egen Aartid hvert Aar anden Dag efter Vor Frue Dag Assumptionis. Og paa den Dag skal Biskoppen pleje Provsten og Kannikerne, det bedste han kan, til Mad og Øl. Og Peblingene skal bedes hellig den Dag, og skal gives dem en Tønde Øl og et hundrede Brød og Mad dertil, og de skulle synge Vor Frues Lov, som hedder »Ave regina coelorum« den samme Aften i fornævnte Vor Frue Kirke for Vor Frue Alter. Og det samme Lov, som hedder »Ave regina coelorum« skal og hver Dag synges efter den fornævnte Messe, som hver Dag skal synges af Vor Frue, som tilforn er sagt.«

Fra samme Dato (6. Juli 1393) er Margrethes Gave til Vor Frue Kloster i Roskilde kendt[4]):

»Først at det Alter, som Vor Frues Billede staar paa hos høje Alter i Koret i fornævnte Vor Frues Klosters Kirke, skal saa til gøres, at det skal vies Vor Frue til, om det er ej end dertil viet. Og skal holdes en sungen Messe af Vor Frue i alle Maader med officio »Gaudeamus« og med collecta og med epistola og evangelio og alle andre Stykker, som man plejer at synge paa Vor Frue Dag Assumptionis for det samme Alter hver Dag indtil Dommen; og medens Messen synges, skal brændes et Lys. Og hver Dag efter den samme Messe skal synges et Lov af Vor Frue, som hedder »Ave regina coelorum«. Dette skal gøres til fornævnte Dronning Margrethes Faders og hendes Forældres og hendes Venners og hendes egen Sjæls Gavn og Bestandelse. Og skal gøres hendes Faders og hendes Forældres og hendes egen Aartid ethvert Aar anden Dag efter Vor Frue Dag Assumptionis. Og den Dag skal Priorinden og fornævnte Klosters Forstander pleje Nonnerne, det bedste de kan, til Mad og Øl; og skulle Nonnerne synge den samme Aften for det fornævnte Vor Frue Alter det fornævnte Lov af Vor Frue, som hedder Ave regina coelorum.«

Den tredje Stiftelse af samme Dato findes endelig for Nonneklostret i Gudhem [5]).

Erik af Pommern havde 1430—1432 stiftet den evige Psalterlæsning i Vadstena [6]), Kalmar [7]), Trondhjem [8]), Lund [9]), København [10]), Roskilde [11]) o. s. v. Udtrykkelig nævnes »Ave regina coelorum, mater regis angelorum«, som en af Antifonerne, der ogsaa af Kristiern I. blev stiftet for Bergen [12]).

---

10. MISSUS GABRIEL DE COELIS.

(Sekvents,)

Missus Gabriel de coelis,
verbi bajulus fidelis,
sacris disserit loquelis
cum beata Virgine;
verbum bonum et suave
pandit intrans in conclave
et ex Eva formans Ave,
Evae verso nomine.

Metum pellit, dat solamen;
nam: »Per sacrum«, inquit
»Flamen
et virtutis obunbramen
Dei gravidaberis.« —
»Mater fiam«, inquit illa,
»cuius vere sum ancilla;
salva tamen sint sigilla
pudoris, ut loquris.«

Consequenter iuxta pactum
adest Verbum caro factum;
semper tamen est intactum
puellare gremium:
marem pariens ignorat
et, quam homo non deflorat,
non torquetur nec laborat,
quando parit filium.

Signum audis novitatis:
crede solum, et est satis;
non est tuae facultatis
solvere corrigiam.
Grande signum et insigne
est in rubo et in igne;
ne appropiet indigne
calceatus quispiam!

Virga sicca sine rore
novo ritu, novo more
fructum potrulit cum flore:
sic et Virgo peperit.
Benedictus talis fructus
fructus gaudii, non luctus!
non erit Adam seductus,
si de hoc gustaverit.

Iesus noster, Iesus bonus,
piae matris pium onus,
cuius est in caelo thronus,
paritur in stabulo.
Qui sic est pro nobis natus,
nostros deleat reatus,
quia noster incolatus
hic est in periculo!

[Missale Nidrosiense f. B. XXI; Missale Lundense XXXIIII; Missale Hafniense 278 (nyt).]

Denne Sekvents er blomstret frem i dansk Jordbund og har faaet sin faste Plads i den danske Liturgi, selv om der kun kendes en eneste Sekventsstiftelse, hvor »Missus Gabriel« udtrykkeligt bliver ønsket som Sekvents.

Men da Sekventsen er knyttet til alle Rorate- og Marie-Bebudelses-Messer, er alle disse stiftede Messer samtidig ogsaa Sekventsstiftelser.

Saaledes bevidner f. Eks. Ærkebiskop Birger paa Søndagen Jubilate 1502, at han har modtaget 800 Mark af Kong Hans med Forpligtelse til hver Lørdag i Lunde Domkirke at lade afsynge den Messe, der ellers bliver sunget paa Mariæ Bebudelsesfest[1]).

Biskop Bo havde 1420 stiftet den samme Messe for Aarhus[2]). 1387 stiftede Dronning Margrethe en daglig Messe »Rorate coeli desuper« i Ribe og bestemte, at den skulde læses ved Rorate Altret[3]).

Den 9. Maj 1492 bevidner Præmonstratenser-Abbeden Torer fra Dragsmark[4]), at han skal lade afsynge en Rorate Messe for Dronning Dorothea, Kong Kristian o. s. v.

I 1479 gav Bernt Hardenberg til Helligaandsklostret i København en Gaard, to blaa Messehagler, en forgyldt Sølvkalk og 100 Mark lybsk[5]). Derfor skulde der om Søndagen læses en Messe af den helligste Trefoldighed, om Mandagen for de afdøde, om Tirsdagen af den hl. Anna, om Onsdagen af alle Helgener, om Torsdagen af Christi Legeme og om Fredagen af de fem hl. Vunder. »Men om Lørdagen skulde der synges en Messe af den allersaligste Jomfru, som begynder »Rorate coeli«, med Sekventsen »Missus Gabriel«[6]).

I Johannes Frederiksens danske Oversættelse lyder Sekventsen saaledes:

Gabriel paa Straalevinge
kom fra Himlen til den ringe,
rene Mø fra Gud at bringe
Bud om Bod for alle Savn;
og der lød i stille Stue
Ord, Alverdens Ve maa kue;

Ave hilste han vor Frue,
vendte om paa Evas Navn.

»Ræddes ikke for din Lykke!
Dig vil Aanden overskygge
og Guds Kraft for Sønnen bygge
Tabernaklet i dit Skød.«
Tugtig svared hun i Ære:
»Vil jeg da min Herre bære,
mens min Jomfrustand kan være
lig et Segl, som ingen brød.«

Og der Møen gav sit Minde,
blev Guds Ord alt Kød i hende;
Mø dog var og blev den Kvinde,
som Guds Søn blev Mand udi.
Moder blev hun uden Lige,
vidste ej af Mand at sige;
derfor og den naaderige
fødte Sønnen kvidefri.

Lad din Tro paa Undret agte
og i Billed det betragte,
thi Guds Løndoms Tvinge magte
hverken Ævne eller Sans.
Som et Billed staar i Skæret
Tornebusken ufortæret.
Blot din Fod, kun ubesværet
tør du nærme dig dets Glans.

Uden Saft og uden Væde
Blomsterpragt og Frugter klæde
Aarons Stav, og Moderglæde
svulmede i Jomfrubarm.
Herlig Frugt, hvori vi kende
Glædens Ophav, Sorgens Ende!

Havde Adam spist af denne,
var han fri for Synd og Harm.

Og vor Jesus, vor Forsoner,
som blandt Engles Millioner
ved Gud Faders højre troner,
født han blev i ussel Stald.
Han, som vilde friste dette,
al vor Syndeskyld udslette;
thi, hvor end vi Foden sætte,
overalt staar vi for Fald[7]).

---

11. AVE PRAECLARA MARIS STELLA[1]).

(Sekvents.)

(Melodien: Bäumker II., Nr. 8 S. 76).

---

1. *Ave praeclara maris stella, in lucem gentium, Maria, divinitus orta.*
2. *Euge coeli porta, quae non aperta; veritatis lumen, ipsum solem iustitiae, indutum carne, ducis in orbem.*
3. *Virgo decus mundi, regina coeli, praeelecta ut sol, pulchra lunaris ut fulgor: agnosce omnes te diligentes.*
4. *Te plenam fide, virgam almae stirpis Iesse nascituram priores desideraverant patres et prophetae.*
5. *Te lignum vitae, sancto rorante*) pneumate parituram divini floris amygdalum, signavit Gabriel.*
6. *Tu agnum, regem terrae dominatorem, Moabitici de petra deserti ad montem filiae Sion traduxistii**).*
7. *Tuque furentem Leviatham, serpentem tortuosumque et vectem collidens, damnoso crimine mundum exemisti.*
8. *Hic gentium nos reliquiae, tuae sub cultu memoriae mirum in modum, quem es enixa, propitiationis agnum, regnantem coelo aeternaliter, devocamus ad aram, mactandum mysterialiter.*
9. *Hinc Manna verum Israelitis veris, veri Abrahae filiis admirantibus quondam Moysi quod typus figurabat: iam*

**) Missale Lundense: rorem. **) l. c.: transduxisti.*

nunc abducto velo datur perspici. Ora virgo, nos illo pane coeli dignos effice.

10. *Fac fontem dulcem, quem in deserto petra praemonstravit, degustare cum sincera fide, renesque constringi lotos in mari, anguem aeneum in cruce speculari.*
11. *Fac igni sancto patrisque verbo, quod, rubus ut flammam, tu portasti, virgo mater facta pecuali pelle discinctos pede, mundos labiis cordeque propinquare.*
12. *Audi nos, nam te filius nihil negans honorat.*
13. *Salva nos Iesu, pro quibus virgo mater te orat.*
14. *Da fontem boni visere, da purae mentis oculos in te defigere.*
15. *Qua hausto sapientiae saporem vitae valeat mens intelligere.*
16. *Christianismi fidem operibus redimire, beatoque fine ex huius incolatu, saeculi auctor, ad tre transire.*

(Missale Lundense f. XLVIII verso; Missale Nidrossiense; Daniel »Thes. hymn. II 32-34.)

»Ave praeclare maris stella« var Eggert Frilles Yndlingssekvents. I Kristian I.'s Tid beklædte denne Mand en meget indflydelsesrig Stilling. Han var en stor Ven af Kirken, hvad man endnu kan se af flere Stiftelsesbreve. Hans Datter blev med Urette antaget for en Datter af Odensebispen Jens Andersen Beldenak[2]). I 1468 stiftede han Sekventsen for St. Hans Kirke i Odense[3]): »At hver Søndag fra Pinsedag og til Advent før Jul under Vor Frues Messe skal den Sekvents siunges: »Ave praeclara maris stella«. Og der skal 2 Peblinge udi Røkkelin være saa betinde rede med 2 tændte Blus, standende for fornævnte Vor Frue Alter og begynde saa fornævnte Sekvents. Og siden skal Koret tages af dem og siunge fremdeles, saalænge de kommer til de Ord: »Ora, virgo, nos illuminatione[4]) coeli ignos effice«. Dette skal fornævnte Peblinge fra fornævnte Vor Frue Alter siunge standende paa deres Knæ. Og saa skal Koret siunge det samme efter dem flexis genibus; siden skal Koret siunge

fremdeles saalænge, til de kommer til det Vers: »Audi nos, quia[5]) te Filius nihil negans honorat«. Det skal og fornævnte Peblinge siunge standende paa deres Knæ, og det samme skal Koret siunge efter dem flexis genibus og siden sammeledes udi det Vers: »Salva nos Domine propitius, Virgo nostra te orat[6])«. Og siden siunger Koret den Sekvents ud, og fornævnte Peblinge skulle stande Tjenesten ud med fornævnte 2 Blus, saa længe Præsten har begyndt Credo o. s. v.«

Af et Brev, dateret 27. Marts 1460, faar vi Oplysning om en lignende Stiftelse for Ribe-Domkirke[7]). Under Lørdagsmessen skulde »Ave praectara maris stella« synges; samtidig skulde der ringes med Marieklokken. Som i Odense bestemte Frille ogsaa her nøjagtigt, hvorledes de to Gradularii eller to andre Peblinge »udi Røkkelin klædde« under hele Sekventsen havde at forholde sig. Og naar Sekventsen var forbi, skulde Peblingene have 2 Penninge af Sakristanen.

---

12. AVE MARIS STELLA.

(Hymnus).

(Melodien: Bäumker II., Nr. 7 S. 74).

Ave maris stella,
Dei mater alma,
atque semper virgo,
felix coeli porta.

Sumens illud Ave
Gabrielis ore,
funda nos in pace,
mutans nomen Hevae.

Solve vincla reis,
profer lumen caecis,
mala nostra pelle,
bona cuncta posce.

Monstra te esse matrem,
sumat per te preces,
qui pro nobis natus
tulit esse tuus.

Virgo singularis,
inter omnes mitis,
nos culpis polutos
mites fac et castos.

Vitam praesta puram,
iter para tutum,
ut videntes Jesum,
semper collaetemur.

Sit laus Deo patri,
summo Christo decus,
spiritui sancto,
tribus honor unus. Amen.

[Breviarium Nidrosiense fol. CCVIII; Breviarium Slesvicense fol. 248; Breviarium Aarhusiense fol. VVIII; Daniel »Thesaurus hymn.« I 199—201.]

Blandt alle »Stjernehymner« indtager »Ave maris stella« den første Plads i Liturgien. Hymnen danner saa at sige en integrerende Del af Guds Moders Vesper. Før har den ogsaa været brugt ved Kompletoriet. Mariu-Saga fortæller nemlig[1]): »Wor frv segir honum: »I fyrstu skalltu vpp hefia, sem sidr er til, Conuerte nos, Deus salutaris noster ok Deus in adiutorium, antiphonam Completi sunt dies Marie, psalmus Cum inuocarem, In te domine speravi, Qui habitat, Ecce nunc, capitulum Ecce uirgo concipiet, sesponsorium Sancta dei genitrix, vers Intercede pro nobis, ymnus Virgo singularis, vitam praesta puram, Sit laus deo o. s. v.« Den her omtalte Hymne er ikke noget andet end de 3 sidste Vers af »Ave maris stella.«

Vesper bestaar af en Indledning, 5 Psalmer, Capitulum, »Ave maris stella,« Magnificat og en Oration. Her maa det være tilstrækkeligt kun at henvise til Vesperens 4. Del, Hymnen »Ave maris stella«, som — foruden i Breviarerne — findes i Johanne Nielsdatters, Karen Ludvigsdatters, Ingeborg

Preybiørnsdatters og Kristjern Pedersens Tidebog og i Codex Arn. Magn. 419.

Det andet Vers sluttede i den førtridentinske Tid i Reglen med »mutans nomen Evae,« hvad man kan overbevise sig om ved at kaste et Blik i Breviarium Slesvicense[2]), Aarhusiense[3]) og Nidrosiense[4]); dog findes ogsaa ofte den nuværende Variant[5]). Det er en Selvfølge, at man møder Hymnen i de forskellige Andagtsbøger; som Eksempel skal her kun anføres Anna Brahes og Marine Ifsdatters Bønnebog. I Kristjern Pedersens Parafrase lyder den saaledes[6]):

»Hil Maria, Jesu Kristi milde Moder, som kaldes Havets Stjerne, du est en ren Jomfru til evig Tid og en Port, formedelst hvilken syndige Mennesker indgaa skulle i det himmelske Paradis. O Maria, som ydmygeligen annammede Gabriels Engels Hilsen, med hvilken du omvendte Evas Ve til vor Salighed, stadfæste os nu i et renligt og roligt Levned. O Jomfru Maria, løs vore Synders Baand og giv os Understandelse, som længe have været forblindede i Synden. Og bortriv nu vor Sorg og Drøvelse. Forhverv os af din Søn alt, det er os nytteligst baade til Liv og Sjæl. O Jomfru Maria, lad nu kende, at du est Jesu Kristi Moder, og bed for os til ham, som vilde værdiges at være din Søn, at han nu for din Skyld vil annamme vor Bøn og Bevægelse. O Maria, allerreneste Jomfru og Moder mild og ydmyg over alle Kreatur, skil os nu ved vore Synder og gør os høviske, kyske og ydmyge, som du altid er. Giv os et godt og bekvemmeligt Levned og skikke os ret Vej igennem denne syndige Verden, at vi efter dette forgængelige Liv maa se din benedide Søn

Jesum Christum og glædes med ham evindelig. Lov være Gud Fader, Hæder og Ære være Gud Søn og den værdige Helligaand, som ere trefoldige i Personer og en evig Gud. Amen.«

»Item[7]) skal og forskrevne Prior og Konventsbrødre i forskrevne Kloster synge eller lade synge i forskrevne Kapel hver Tirsdag Aften tvende Lovsange »Ave maris stella etc.« med Versikel og Collecta af Jomfru Maria, medens jeg lever, og siden paa hvilken Dag, som Gud vil mig her af Verden kalde.« Saaledes bestemte Erik Ottesen Rosenkrans i sin Fundats af 29. August 1495 for St. Anna Kapel ved Helligaandsklostret i København, efter at han allerede 20 Aar i Forvejen havde stiftet en daglig Messe ved denne Kirke[8]) . . . . . .

Paa Aarhus Altertavle ser man forneden til venstre Stifteren, Biskop Jens Iversen Lange (1449—1482), i fuldt Ornat. Hans Navnepatron, den hl. Evangelist Johannes, anbefaler ham til Guds Moders Varetægt. Biskoppen har selv henvendt sig til hende, medens han folder sine Hænder til andægtig Bøn.

Jens Iversen Lange, som havde besøgt Universitetet baade i Rostock og Erfurt, udmærkede sig ved en stor Andagt til den allersaligste Jomfru, hvilket man ser af hans Alter- og Messestiftelse for Domkirken i 1477. Hymnen »Ave maris stella« stiftede han ikke blot for sin egen Hovedkirke[9]), men ogsaa for Kirken i Ribe 1471[10]). I Aarhus skulde den synges om Lørdagen, i Ribe hver Onsdag.

I Erik af Pommerns »Psalterlæsning« nævnes denne Hymne ligeledes flere Gange. »Efter Ottesangen«, hedder det i Stiftelsen for Vadstena 1430[11]), »skal de samles og synge »Ave maris

stella« og andre Collecta for hans afgangne Hustru, Forældre og efterkommende Konger og Dronninger, levende og døde.«

Og i Stiftelsen for Kalmar læser vi[12]: »Sammeledes skulde de og synge efter Aftensang »Ave maris stella.««

---

13. VOR FRUES DRØVELSE.

(Ubestemt Antifon eller Sekvents).

»Planctus anta nescia, planctu lassor anxia,« med disse Ord begynder den rørende Klagesang, som Subprioren i St. Victor Klostret, Godfred, har digtet[1]). Sangen blev oprindelig ikke brugt som Sekvents; dog har forskellige Messebøger optaget den som saadan, f. Eks. Missale Lundense.

Det er dog langtfra den eneste Salme til Ære for Jomfru Maria Drøvelse. Den poesirige Middelalder har skabt en Mangfoldighed af disse Klagesange.

»Stabat iuxta Christi crucem
Videns pati veram lucem
Mater regis omnium« o. s. v.

er saaledes en anden Sekvents, der findes lige saa hyppigt, hvilket Missale Hafniense beviser. At »officium compassionis« ogsaa har fundet Plads i Breviarerne, følger af sig selv.

Af Breviarium Roschildense skal kun nævnes Antifonen:

»Jesu nate de virgine
Sine virili semine,
Qui mortem crucis pateris
Suffossus plagis asperis
Amore matris anxiae« o. s. v.

og Hymnen: »Gloriosa domina,
Cum Judaeorum agmina
Videres Christum ducere,
Cor tuum coepit tremere« o. s. v.

I Breviarium Slesvicense findes følgende skønne Antifoner og Hymner:

»Sion sancta gratulare« og »Adsunt probra matris« eller »Multo lassati crimine« o. s. v.

Disse eller lignende Sekventser og Hymner findes i alle Messebøger og Breviarer og blev derfor sunget ved de mange stiftede Messer til Ære for Vor Frues Drøvelse.

Paven tilstod 1521 en fuldkommen Aflad til dem, der paa Mariæ Kyndelmisse besøger det Alter for Jomfru Marias Lidelse (»compassio beatae Mariae«), som Kong Kristjerns Raad, Hans Mikkelsen, havde stiftet i St. Petri Kirke i Malmø, hvor der hver Dag skulde afholdes »officium compassionis beatae Mariae.« Afladen skulde ikke bortfalde i Anledning af Jubelaars- eller Peterskirkens Aflad[2]).

En Messe var ogsaa stiftet[3]) til Ære for Marias 7 Smerter[4]) ved St. Nikolajkirke i København, hvor Atzer Thygesen funderede to ugentlige Messer ved Hellig-Kors-Alteret. Den ene »af Jesu Christi Pinelse« skulde læses om Fredagen, medens Messen »af Jomfru Marias drøwelse« skulde holdes om Lørdagen. Ogsaa Vor Frue Kirke havde et Alter »compas-

sionis«[5]), blandt hvis Vikarer nævnes Franciskaneren, Viebiskop Vincentius Kampe; til Altret var der knyttet 3 Messer: om Søndagen af den helligste Trefoldighed, om Lørdagen af Guds Moder, om Fredagen en Requiemsmesse. Ikke blot i Danmark, men ogsaa i Nabolandene æredes den smertefulde Jomfru; kendt er »Mariae Dolorum Præbende« i Bergen[6]). Den 13. Januar 1508 stiftede Jon Jönsson og Hustru en daglig Messe i Gudsberga; den skulde synges »om mårgonen klåckan slår siw;« og en Lørdagsmesse af Marias Smerter med Kollekten af den hellige Anna findes ogsaa[7]); »serdelis«, hedder det i den interessante Stiftelse videre, »med it clenodium som ær Jomfru Marie belaetae[8]) om X lödiga marcker silffuer, hulket med tilborlig heder och wördning[9]) siungande inbæras skal med kalkin och sættias pa altarit saa længe the sogne messor holles om sonnedagen oc om lögerdagen och thesliges om alla worfrudage swa ofta the falla om aarit skole the forne mæssor siwngas högtidelige aff dagen oc högtidenæ aehwad dag i wekan worffrvdagae falle kunne oc efter maessom bæras . . . med wördning siungande ad sacrarium igen . . . . . item hwar lögerdag it melchisedech efter worfrwmesso och om aftonen eth salve regina, med liws-blos-taker och all tillbörlig wördning til ewig tid.« . . . .

At Sange — Antifoner eller Sekventser — til Ære for vor Frues Smerter bliver stiftet uden for Messen, viser ogsaa Randers Klosterhistorie; thi der blev testamenteret Gods til

Helligaandsklostret, for at der efter Messen skulde synges[10]) »aff Jomffru Marie bedrøffuelse gaude mea og aue domina«[11]). Desværre er Stedet saa uklart, at det vanskeligt kan tydes.

Enten har det været »Stabat mater« eller en anden af de fornævnte latinske Sekventser eller Hymner, eller der kunde ogsaa være en svag Mulighed for, at det har været en dansk Marieklage.

Som før vist, blev den ypperligste af disse Sekventser, »Stabet mater« oversat paa Modersmaalet. Men i alle Sprog finder vi ogsaa selvstændige Klagesange, som den allersaligste Jomfru skal have holdt under Korset. Wackernagel kender 7 tyske, Bowoski[12]) en polsk o. s. v. At saadanne Klagesange ogsaa fandtes her i Landet, viser Arn. Magn 418[13]).

En af de allerældste Marieklager, der overhovedet eksisterer, fandtes i en Runebog i Wallentuna Kirke i Upland. Den bestaar af 6 Blade og indeholder en Samtale mellem en bedende Kristen og Guds Moder og blev udgivet af Peringskøld[14]).

---

14. DE TE, VIRGO, NASCITURUM.

De te, virgo, nasciturum, mundi Salvatorem patres suspiraverunt, praedixerunt prophetae, figuraverunt figurae, tandem ille paranymphus coelestis Gabriel salutando nuntiavit, Spiritus sanctus obumbrando foecundavit. O quando veniet ille desideratus, o quando ex te nascetur tam diu exspectatus. Veni, veni Domine, iam veni per viscera virginis visitans nos oriens ex alto.

Vers.: Egredictur virga de radice Jesse.
Resp.: Et flos de radice ejus ascendet.
Collecta: Deus, qui de beatae Mariae virginis utero verbum etc.

[Breviarium Lundense fol. CX: »Antiphona de Domina nostra dicenda post completorium; Breviarium Nidrosiense fol. h. III. verso; Breviarium Upsaliense (næstsidste Blad) begynder med denne Antifon: »Isto modo fiant memoriae de Domina post completorium per annum. Ab adventu Domini ad nativitatem exclusive in dominicis et in festis sanctorum »De te virgo« et etiam ad primam »O.«; Breviarium Nidrosiense har i sin Rubrik: »In adventu Domini, donec incipiatur »O sapientia« in sabbatinis diebus et profestis festorum celebratorum, quae tunc occurrunt, ut puta in vigilia beati Andreae et profestis beati Nicolai et Conceptionis Mariae: memoria de beata virgine post completorium habeatur per annum »De te, virgo, nasciturum«].

Til denne Antifon, der findes baade i Breviarium Lundense og Nidrosiense som Slutningsantifon, knytter der sig en Stiftelse af Dronning Margrethe i Ringsted, hvorom Abbed Peter den 8. December 1411 bevidner[1]): »Og paa den Aarstids Dag vil og skal fornævnte Abbed Peter og mine Efterkommere i den samme Stad, en efter den anden, pleje Brødrene desbedre, og at Brødrene genest efter Ædende paa den samme Dag gaa i Kirke og synge dette Vor Frues Lov for Vor Frues Alter: »De te, virgo, nasciturum, mundi Salvatorem etc.« for fornævnte Vor Dronnings Sjæl.«

---

15. AVE BEATISSIMA CIVITAS.

Ave beatissima civitas, divinitatis aeterno felix gaudio, habitaculum iustitiae, caritatis lilium, mater nobilis, obsecra plasmatorem, quatenus redemptos sanguine tueatur, ut viventes Christum hymnisemus; azyma antiquum expurgat ipsius oraculo vitae mediatrix, reparatrix, illuminatrix, adjutrix, veni, juva reos, genitrix Omnipotentis.

Vers.: Benedictum sit nomen Domini Jesu Christi Dei, et nomen gloriosissimae virginis matris Mariae et nunc et ultra. Amen.

Collecta: Omnipotens sempiterne Deus, qui beatae et gloriosae virginis et matris Mariae o. s. v.

[Breviarium Aarhusiense, f. K.; Breviarium Lundense f. CX.: »Antiphona de nostra Domina in sabbatis diebus dicenda post completorium«].

Denne Antifon staar i Breviarium Lundense under Overskriften: »Antifona de nostra domina in sabbatis diebus dicenda post completorium.«

Ærkebiskop Magnus funderede den d. 4. April 1386 for Lunde Domkirke. Naar Kompletoriet var endt, skulde Gejstligheden i Procession »cum ceroferariis et thuriferario« forlade Presbyteriet og gaa ned til Mariebilledet, hvor »praemissa thurificatione«, »Ave beatissima civitas« eller ogsaa »Regina coeli« skulde synges [1]).

Ogsaa Ivar Munk havde i St. Birgittas Kapel i Ribe Domkirke, hvor Jens Iversen Lange havde stiftet sine Antifoner, den 5. Maj 1514 gjort en lignende Fundats med den Bestemmelse, at der hver Onsdag, efter at Aarhusbispens Antifon var sunget, skulde synges »Ave sanctissima«, hvormed der kun kan være tænkt paa denne

Antifon[2]). Deraf kan man med temmelig stor Sikkerhed drage den Slutning, at »Ave beatissima civitas« ogsaa har haft sin Plads i Breviaret for Ribe som Slutningsantifon, skønt vi ikke kender Stiftets Ritualbøger[3]).

---

16. ORA PRO POPULO.

Sancta Maria, succurre miseris, juva pusillanimes, refove flebiles, ora pro populo, interveni pro clero, intercede pro devoto femineo sexu; (sentiant omnes tuum juvamen, quicumque celebrant tuam sanctam commemorationem).

[Brev. Slesv. fol. 388 (nyt), Q III (gammelt). Brev. Aarhusiense f. K.].

O Maria, bed for den hellige Kirkens Stat og al Verdens Stat, baade Mænd og Kvinder; (og lad dem alle fornemme din Hjælp, som dig ære og højtideligen love). (Kristjern Pedersens Tidebog: Versikel efter tredje Lektie).

De gamle Breviarer kender kun denne Antifon i den kortere Form.

Den nævnes — foruden i Kong Eriks Psalterlæsning — i to Fundatser. Den 9. April 1407 bevidnede Biskop Bo af Aarhus, at Dronning Margrethe havde stiftet den i Aarhus, hvor den skulde synges efter »Salve regina«[1]); og Biskop Jens Iversen Lange skænkede 1471 noget Gods til Kirken i Ribe, at der hver Onsdag efter Vesper skulde synges »Ave maris stella« og »Ora pro populo«[2]).

---

17. FELIX NAMQUE.

Felix namque es, sacra Virgo Maria, et omni laude dignissima, quia ex te ortus est sol iustitiae, Christus Deus noster.

[Gl. kgl. S. 1614 in 8vo.; Officium beatae Maria Virginis i forskellige Breviarer].

Salig est du, Jomfru Maria, og værdig at loves af alle Engle og Mennesker, thi at Retvishedens Sol, Jesus Christus, Vor Herre er født af dig [Kristjern Pedersens Tidebog: Responsoriet efter tredje Lektie].

I Ribe stiftede Jens Iversen Lange 1471 »Ave maris stella« med Antifonen »Ora pro populo«, der hver Onsdag skulde synges efter Vesperen.

Samme Aar, den 10. Januar 1471, stiftede Thomas Lange Antifonen »Felix namque«, der til Ære for Guds Moder og den hl. Anna skulde synges hver Tirsdag i Domkirken, mens en Procession skulde holdes i Kirken[1]). Den 8. Aprll 1482 forpligtede Kapitlet sig til samvittighedsfuldt at holde denne Procession[2]).

18. AVE STELLA MATUTINA.

Ave stella matutina,
Peccatorum medicina,
Mundi princeps et regina,
Sola virgo digna dici.
Contra tela inimici
Clipeum pone salutis
Tuae titulum virtutis.
O sponsa dei electa,
Esto nobis via recta
Ad aeterna gaudia. Amen.

[Breviarium Upsaliense: pro feria V.; Breviarium Nidrosiense fol. h. IIII. recto: pro feria V.].

Denne Antifon, der ofte tjente som »Tropus« til »Benedicamus«, var ligeledes yndet og brugt uden for Landets Grænser; det ses af »Analecta hymnica medii aevi« [1]) eller hos Mone [2]).

Ogsaa i Ærkebiskop Birgers Stiftelse har den sin Plads som »Tropus« til »Benedicamus«: »Og hver Dag, naar »Benedicamus« og »Deo gratias« siunget er efter fornævnte Jomfru Maries Ottesang i fornævnte Crafft, da skal straks synges »Ave stella matutina« cum Collecta.«

---

19. ALMA REDEMPTORIS MATER.

Alma redemptoris mater, quae pervia coeli
Porta manes et stella maris succurre cadenti,
Surgere qui curat populo, tu quae genuisti,
Natura mirante tuum sanctum Genitorem,
Virgo prius ac posterius Gabrielis ab ore
Sumens illud Ave, peccatorum miserere.

[Breviarium Windechimense fol. LX. verso; Breviarium Upsaliense (nœstsidste Blad); Breviarium Nidrosiense fol. h. IIII.; Breviarium Slesvicense fol. 388 (nyt), Q III (gammelt); Daniel »Thesaur. hymnol.« II. 318].

Breviarium Upsaliense foreskrev denne Antifon for Søndagen, Breviarium Slesvicense for Torsdagen, Breviarium Nidrosiense »pro summis festivitatibus«, Breviarium Windichemense siger i den Antifonen vedrørende Rubrik: »In majoribus duplicibus festis et supra per annum.«

»Statuta synodalia et provincialia reverendi in Christo patris domini Egerdi« 1497 meddeler,

at Antifonen »Alma redemptoris mater« skulde synges før Messen, og at dertil var knyttet en Aflad paa 40 Dage[1]). I Ærkebiskop Birgers Stiftelse finder vi den samme Forordning: »Og hver Dag, førend Messen begyndes, skal synges »Alma redemptoris mater«.«

---

20. MUNDI DOMINA, COELI REGINA.

Mundi domina, coeli regina,
Virgo et mater Christi, Maria,
Audi clamantes, juva te rogantes,
Et pro quibus tuus filius fudit sanguinem,
Tu pro illis funde incessanter
Thymiamata precum.

[Breviarium Slesvicense fol. Q III.; Breviarium Nidrosiense f. h. IIII.; Breviarium Upsaliense].

Om denne sidste Antifon hedder det i Statutterne for Rosenkransbroderskabet i Slesvig[1]):

»Alle jar deseülven dages vorgescreven, wenn de vigilie gesungen is, schölen thosammen kamen des avends thovören in eyn huss, dat den vorstendern deser bröderschopp allerbequehmest dünket to wesen. . . . . Vnd wenner se alle versamlet syn, so schall men mit brennenden waslichtern singen van vnser leven vrouwen, de prester mit etlichen schölern vppe latin: Mundi domina.« . . . . »Mundi domina, coeli regina« var en meget hyppig brugt Slutningsantifon, som Breviarium Slesvicense foreskrev for Mandagen[2]), Nidrosiense[3]) og Upsaliense[4]) for Fredagen.

---

21. SLUTNING.

Saaledes lød Sangene til Ære for Vor Frue. I de danske Breviarer findes kun tre Slutningsantifoner, for hvilke der ikke kan paavises nogen Stiftelse. Det er den kendte Antifon fra Roskilde Breviaret »Beata viscera Mariae virginis« og de to slesvigske Antifoner »O lucis luminum« og »Speciosa facta«.

De latinske Sange har ogsaa haft Indflydelse paa den danske Digtning og fremfor alt skabt de herlige Julesange, der blev sunget »i Kirker, for Døre og i Huse«. Det er Franciskanerne, vi kan takke for deres Tilblivelse; thi overalt i deres Kirker blev der sunget paa Modersmaalet i Juletiden[1]), og snart fandt saadanne Sange Indgang i den hele Verden[2]).

De latinske Sange har ogsaa inspireret til selvstændig Digtning. Det kan vi maaske bedst spore i Peder Ræffs Litanisang eller »Leis«.

Der gaves i alle Lande en hel Mængde saadanne Sange, der endte med »Kyrie eleison«. Den bedst kendte af disse danske »Leissange« var den gamle Paaskeantifon »Resurrexit Christus«:

Christ stod op af Døde
og frelste al Verden af Nøde,
thi maa vi alle glade være
og synge Christi Lov med Hæder og Ære,
Kyrieleis.

Peder Ræff Litle har hentet Motivet til sin Sang fra Litaniet og fra Paaskehymnen »Rex sanctorum angelorum totum mundum adjuva«, der kendes af Ritualbøgerne fra Slesvig[3]), Lingköpping[4]) og Åbo[5]):

Ora primum tu pro nobis
virgo mater germinis
et ministri patris summi,
ordines angelici.

Supplicate Christo regi
coetus apostoloci
suplicetque per magnorum
sanguis fusus martyrum.

Implorate confessores
consoneque virgines,
quo donetur nobis magnae
tempus indulgentiae.

Omnes sancti atque iusti
nos precamur cernui,
ut purgetur omne crimen
vestro sub oramine o. s. v.

Ved Hjælp af disse Motiver har Peder Ræff digtet sin herlige Litanisang:

Gud Fader og Søn, den Helligaand,
han signe os med sin højre Haand,
og løse os ud af Djævelens Band,
baade læg og lærd i dette Land,
Kvind og Mand,
de dig vel and*),
Maria, Moder og Jomfru klare,
hjælp os at komme til Himmerigs Skare.
Da synge vi Alleluja, Alleluja synge vi alle,
den mægtigste Gud ville vi paakalde,
han lader os ej saa svarlig falde,
at vi smage Pinens beske Galle,
Kyrieleis, Christeleis,
den Helligaand hjælp os i al vor Rejs.

---

*) som dig vel under, som dig elsker.

Jesu Christe, Gud Faders Søn,
du lod dig dertil møde,
thi du vast Menneskens bedste Ven,
for hannem paa Korset døde:
i Faders Haand,
befol du din Aand,
Maria, som stod dig nær,
hun gør os det i Hjertet kær.
Da synge vi Alleluja, Alleluja vi synge maa,
at vi kunde dertil Naaden faa,
styre os efter Guds Vilje saa,
at vi maa Æren i Himmerig naa.
Kyrieleis, Christeleis,
den Helligaand hjælp os i al vor Rejs.

I hellige Engle i højeste Chor,
vi beder eder og fuld gerne,
som med Gud i Himmerig bor,
I os beskærme og værne
fra Last og Skam,
den lede Gram;
Maria bede vi tilmed,
af din Søn forhverve os det,
at synge Alleluja, Alleluja af Hjertens Grund,
at blive til Sjælen baade salig og sund,
saa tjene vi Gud i al vor Tid,
at han bliver os baade mild og blid,
Kyrieleis, Christeleis,
den Helligaand hjælp os i al vor Rejs.

Sancte Johannes Baptistae
med Patriarcher og Profete,
Christi Fødsel med Lyste
I længe bespaaede og ledte;

du glædedes ved
i Moders Kvid*),
at Jesus var inden Maria,
os bør dennem bue og neje,
der vi synge Alleluja, Alleluja, den lystelige Sang
at forhverve Retvisheds Gang,
Guds Budord ret at høre,
dem fuldkomme og gøre.
Kyrieleis, Christeleis,
den Helligaand hjælp os i al vor Rejs!

Apostel og Evangelist,
Discipel med Guds Tjener,
uskyldige Børn, som ere med Christ,
og alle Guds særdeles Venner,
I bede for os!
Den rene Ros'
Maria, hun os bevare,
at vi ej komme i Djævlens Snare.
Da synge vi Alleluja, Alleluja med Hjertens Glæde,
at vende fra os vor Herres Vrede,
naar vi komme for den strenge Dom,
i Himmerigs Rige at fange Rom.
Kyrieleis, Christeleis,
den Helligaand hjælp os i al vor Rejs!

Martyres, for eders Pine og Død
I lader eder dertil sømme,
frelse os ud af al vor Nød,
i Ære og Tugt os gemme!
Mod Djævelens Kraft
I fly os Magt.
Maria, for den Angest du fik,
det saarfulde Sværd igennem dig gik,

*) Liv.

lad os synge Alleluja, Alleluja med
Ynkelighed,
dertil saa Fornumstighed,
lyde Guds Revsel med Taalmod,
vel forvinde det os er imod.
Kyrieleis, Christeleis,
den Helligaand hjælp os i al vor Rejs!

Bisper, Præster, Confessores
og Munke og Eremitae,
som Guds Venskab efterfare,
som kaldes Anachoretae,
al ond Vilje
I fra os skilje.
Maria lad os den Lykke ske,
vorde kvitte baade for Angest og Ve;
da synge vi Alleluja, Alleluja den Sang saa væn,
at leve foruden Skænsels Men,
saa styre vore Ord og Sinde,
at vi Guds Venskab finde.
Kyrieleis, Christeleis,
den Helligaand hjælp os i al vor Rejs!

Jomfruer, Møer og Vidue,
I hellig, værdig Skare
at vi Guds blide Andled maa se,
I os dertil bevare,
vær os til Vilje,
det gør os ilde;
hjælp Maria, rene Mø,
lad os ej i Synden dø,
da synge vi Alleluja, Alleluja med Hjertens
Fryd,
et godt ret Levned med andre Dyd;
Uskikkelighed maa vendes os fraa,
som Sjæl og Liv ligger Magt oppaa.

Kyrieleis, Christeleis,
den Helligaand hjælp os i al vor Rejs!

Alle Hellige i Himmerig kalder vi paa,
de lade os ej forvorde,
at vi ej i Synden forgaa,
der Kroppen stunder til Jorde.
Mod vor Fjende
de lade os vinde;
hjælp, Maria Moder, da snart,
Med dem i Himmerig at fange Part!
Da synge vi Alleluja, Alleluja med gudelig Bøn,
med dem i Himmerig at fange der Løn,
som han jættede sine Venner,
der hannem med Troskab tjener.
Kyrieleis, Christeleis,
den Helligaand hjælp os i al vor Rejs!

I selge*) Sjæle i Skæresild**),
som pines for eders Brøde,
Jesus Christus blive eder mild,
for eder paa Korset døde;
hans hellige fem Saar
han teede sin Fader,
Maria hun teede sine Spener,
at frelse af Pine al vore Venner.
Da synge vi Alleluja, Alleluja den Sang saa bold,
at de maa løses af Djævelens Vold,
komme der de faa Hvile og Ro,
siden med Gud i Himmerig bo.
Kyrieleis, Christeleis,
den Helligaand hjælp os i al vor Rejs.

Syndige Menniske i Verden leve,
som øves i Syndens Vaade;

*) usle, fattige. **) Skærsild.

Gud han vil eder Venskab give
og alle eders Synder forlade.
Med Magt og Mue
I Synden rue,
at I maatte høre den glædelige Røst,
som Røveren paa Korset gav til Trøst.
Da synge vi Alleluja, Alleluja til Jesum vor Broder,
dertil hjælp Maria Moder,
dem ville vi paakalde,
de lade os ej i Mistrøst falde.
Kyrieleis, Christeleis,
den Helligaand hjælp os i al vor Rejs!

Denne Vise I have nu hørt,
den skulle I kærlige lære,
de hende have gjort og fremført,
Gud lade dem leve med Ære,
med Sind og Skel
regere sig vel.
Maria ville vi tilseje*),
hun gør os fri vor Herres Veje,
da synge vi Alleluja, Alleluja med yndelig List,
ville vi synge baade først og sidst,
til vi faa Ærens Krone
i højeste Himmerigs Trone.
Kyrieleis, Christeleis,
den Helligaand hjælp os i al vor Rejs!

»Reformatorerne« førte en haard Kamp imod disse Viser og Sange. Peder Plade formaner Folk[6]):

»Dernæst æde I og drikke med hverandre og sidde tilsammen og taler god Snak om Gud

*) tilsige.

og det, som godt er, om Ægteskabshandel, giver hverandre eders Børn og Døtre til Ægte, lærer og underviser hverandre, de gamle de unge, at pløje, saa, høste, at sætte Bo, med andre nyttige Snak og Tale, for hvis alt saadant Samkvem er skikket. Ja, somme give ogsaa tilkende, at de er gladhjertige, og synge eller kvæde en dejlig Vise, giver en Vise for i Dansen, drikke hverandre til med et Ærende (= Vers) af en Vise, som vi maa, dersom vi ellers kunne fare vel dermed. Djævelen skikker os saa mange onde Stunder dertil. Vi maa vel stjæle os en glad Stund til og drikke en Skaal Øl med hverandre, endogsaa over vor Tørst, om vi ellers ikke slemme og demme eller fortale hverandre eller bruge nogen anden Ugudelighed med løsagtige Noder, Boleviser eller ugudelig Gildminde og Helgens Paakald og anden Ubelejlighed, som Djævelen kommer af Sted mange Steder; som Tidende gaar om en Udø, hvor de skulle sunget i deres Gilde:

Hjælp os nu det hellige Kors
og saa den blakkede Hors
og den Aaleglib,
som Gilden gjorde rig,
Kyrieleis!

hvoraf vi kunne tage og føle paa, hvad Blindhed og Vildfarelse vi have været udi under Paven og Munke[7]).

I maa ingen anden Gildminde synge udi eders Gildehuse, end som I synge udi eders Sognekirke; ikke maa I heller bruge Lys om Dagen derinde for dem, som afdøde ere, efterdi at de er ikke udi nogen løgnagtig Skærsilds Pine, men enten udi det evige Pine eller udi det evige Glæde,

hvilke de have tiltjent med deres Tro og Vantro. Findes det, at I bruger noget saadant udi eders Gildehus, da skulle I faa vor naadigste Herres Brev, at eders Gilde skal ødelægges; det er jo bedre, at en Djævelens Gilde er aflagt, end Gud og Mennesken skal deraf længer fortørnes og forarges!«

Om disse Gildeminder skriver Jón Þorkelsson: »Om Digtningen paa Island i det 15. og 16. Aarhundrede« S. 113: »I katolsk Tid har det været Skik ved Bryllupper og sandsynligvis andre Gilder at drikke forskellige Helgeners Skaal, (minni) ledsaget af et Sangvers. Vi er saa heldige endnu at have et Vers, der blev afsunget eller fremsagt til St. Cæcilias Skaal. Endnu i det 17. Aarhundrede synes denne Skik at have vedvaret; i det mindste plejede man, som det synes, endnu at drikke Vor Frues Skaal:

einn með öðrum syngur,
Andra rímur og stef há
þá Maríu minni fá.

Vi finder ogsaa i den lille Bog om Bryllupsskikke, som beror ved den arnamagnæiske Samling 438, 12mo, Vers anførte, som skulle synges eller fremsiges, naar Vor Frues Skaal blev udbragt, saaledes følgende:

Frú María fegri en sól,
fruktuð heilögum anda,
græðarinn, som hún gat fyrir jól,
gafst fyrir oss í vanda.«

Endnu værre gik det med de latinske Sange. Peder Plade skriver derom[8]): »Derfor maa eders Sognedegn intet Latine synge her paa Landsbyen uden paa Paaske-, Pinse- og Juledag.... Han

maa ingen danske Sange synge med Latins Noder eller Kornoder.«

Lignende Forordninger gaves ogsaa for Island. F. Eks. hedder det i Forordningen om Husbesøgelser paa Island[9]) af 27. Maj 1746, § 18: »Præsten skal paa det Alvorligste formane Husfolkene at vogte sig for unyttige Historier og urimelige Fabler og Digt, som i Landet have været brugelige, og ingenlunde tilstede, at de blive læste eller sungne«. Og i »Anordning om Hustugt paa Island[10]) af 3. Juni 1746 læser vi: »Hvorimod de alvorligen er at paaminde, under Straf, at vogte sig for usømmelig Snak og Skemt, Sværgen og Banden, forfængelige Historier eller saakaldte Søger og letfærdige Digte og Rim, som ikke sømmer en Kristen, og hvormed den Helligaand bedrøves, at fremføre«.

Hvor vanskeligt det var at udrydde de katolske Sange, viser Biskop Brynijólfur Sveinsson († 1675), da han skrev et Psalterium Marianum til eget Brug og forfattede 8 latinske, helt igennem katolske Sange til Ære for Vor Frue[11]).

Heller ikke i Danmark forstummede Vor Frues Lov helt, idet i det mindste nogle Viser har overlevet Reformationen og gennem mundtlig Tradition blev forplantet fra Slægt til Slægt og sunget for Døre og i Huse ligesom i gamle Dage.

EPILOG.

O mater Creatoris
regina martyrum,
o mater Salvatoris,
speculum virginum,
o virgo gloriosa,
audi sanctissima!
mystica coeli rosa
exaudi piissima!

Maria, te rogamus,
audi, exaudi nos!
Maria, te laudamus!
dixisti: luvo vos!
Refugium peccatornm,
o mater, clemens, pia,
auxilium Christianorum,
ora pro nobis Maria!

Regina immaculata,
benigna esto nobis!
a Christo tam amata,
fac serviam semper vobis!
O virgo intemerata,
laudamus te Maria!
Ave rosa beata!
Ave regina Maria!

Vor Skabers Mor, du kære,
Martyrers Herskerinde,
Vor Frelsers Mor med Ære,
du Spejl for hver en Kvinde,
ærværdige og fromme;
o hør os, herligste Mø!

Du Himlens Rosenblomme,
bønhør os, kærligste Mø!

Maria, dig vil vi kalde,
hør og bønhør vor Røst!
Dig vil vi prise alle,
du har os lovet Trøst.
Du, som hver Synder bjærger,
du Fromheds rene Kilde,
du, som de Kristne værger,
bed for os, Maria milde!

O Dronning, rene, skære,
du naadig mod os dig vise!
Du Christi Moder kære,
lad mig dig altid prise.
Du Jomfru med al Ære,
vi lover dig, Maria!
Dig, Rose, Ære være,
Hil dig, Dronning Maria[12])!

NOTER OG HENVISNINGER.

I. Del. Danske Sange.

1. Indledning.

1) Arn. Magn. 790 in 4to (Afskrift: Ny kgl. Saml. 134 c in 4to).
2) Svend Grundtvig »Danmarks gamle Folkeviser« II 560.
3) l. c. II. 593. 4) l. c. II. 295. 5) l. c. II. 570.
6) læs: »Compassio Philomenae ad passionem Domini Jesu Christi«. — Ny kgl. Saml. 134 in 4to, der foruden den her nævnte Sang ogsaa indeholder »Salutatio ad sacra Christi membra«. At Bogen er skrevet her i Landet, ser man af det dansk skrevne Raad »contra podagram« foran i Bogen.
7) Carl S. Petersen »Illustreret dansk Litteraturhistorie« I, 109.
8) »Dansk Psalmedigtning« II. Side II.

2. Peder Ræff Litle.

1) Jón Þorkelsson »Om Digtningen paa Island i det 15. og 16. Aarhundrede« S. 57.
2) l. c. 237. 3) l. c. 249.
4) Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie« 1871 S. 228.
5) Jón Þorkelsson l. c. 185.
6) Carl S. Petersen »Illustreret dansk Literaturhistorie« I, 109.

Peder Ræffs Litanisang Kyrieleis, Christeleis, den Helligaand hjælp os i al vor Rejs; jævnfør det sidste Kapitel, S. 184 ff.

En anden af hans Marieviser lyder:

Myth hierthæ thz brenner saa heth som boll,
then werdighæ guth berothæ worth moll,
thz munnæ ganzæ sorligæ fictæ,
hwor thz skall konst oc nathen faa,
ther lathæ ick gernæ all wyn vppaa,
en vysæ aff all venestæ ath dictæ.

All edhlestæ bloster paa hemmelsens gren,
oc frucsomb korn foruthen all men,
myth hierthæ lister thegh ath lowæ,
thy alnestæ som ere eller væreth hauer till,
thz vyll iek syæ oc bewisæ mz skell,
them bør thegh neyæ oc bøwæ.

Rakell hun mundhæ saa sorliga klykkæ,
for hennæ mz thegh mathæ ske then likkæ,
thz hun kunnæ hussswaleth worthæ,
all hennes affkom thz glether sekk,
priser oc louer oc hethrer thegh,
ath thu thz noghen tydh spurdhæ.

Johannes oc gamlæ symeon,
the vare fulglathæ then sammæ stundh,
ther thee till tegh mundhæ spøræ,
Johannes gleds lenghæ før en han vort fødh,
oc symeon i alderdom mødh,
ther thu then gledhen førdhæ.

Apostoli, martires, confessores,
virgines, vidue oc doctores,
mz all hymmærighess iherarchia,
thee glethæ thz blomster vppaa sin gren,
hwes fructh ther løstæ all verden aff men,
hennes naffn kallæ wy maria!

Guth father almecticstæ ynnen syth woll,
guth søn mz then helliganz trennæ foll,
gyuæ allæ worss moll goth endhæ.
hvo thennæ wysæ hauer giordh,
han hether per reff lyllæ, so hauer ick spurd,
han vell syth naffn ey wendhæ.

3. Majvisen.

1) Rosenberg »Peder Palladius's Visitatsbog« (Folkeudgave) S. 86.
2) l. c. 84.
*3) »En Ræffue Bog fordansket af Herman Weigere« (København 1555).
4) Metzler »Die Marien-Maiandacht in ihrer historischen Entwicklung und Ausbreitung«, Der Katholik I, 1909.
5) Metzler l. c. 117: »Arborum præterea loco, excitati imitatione sancti illius Apostoli Philippi, qui pro Dei

gloria cruci affixus est, sacrosanctam arborem crucis, in qua auctor humanae redemptionis pependit Christus Dominus, tanto religiosius locis conspicuis publice erigant, quanto inutilius olim profanas eas arbores frondescentes erexerint.«

6) Metzler l. c. 117.
7) Rosenberg »Nordboernes Aandsliv« II 584; Vilhelm Malling »Fra Holberg til Chr. Richardt« I S. XXI.
8) Sv. Grundtvig »Danmarks gamle Folkeviser II, 525; III 887.

4. Julesange.

1) I 79—83 (C. I. Brandts Udgave).
2) »Fra Holberg til Chr. Richardt« I S. XXV. Versenes Antal varierer baade i den latinske Originaltekst og i forskellige Oversættelser.

Mone (I 47) meddeler Teksten fra et Haandskrift fra det 15. Aarhundrede, som har følgende Vers;

1. Dies est laetitiae.
2. Mater haec est filia.
3. Orto Dei filio.
4. Angelus pastoribus.
5. Ut vitrum non laeditur.
6. In obscuro nascitur.
7. Orbis dum describitur.
8. Christum natum dominum.
9. Christus qui nos etc.

Versenes Rækkefølge er meget forskellig.

Leisentrit (1567): 1, 3, 2, 6, 4, 5, 7, 8, 9.
Münchener Psalmebog (1586) og Mainzer Cantuale (1605): 1, 7, 3, 2, 4, 6, 5, 9.
Münchener Codex (1435): 1, 2, 4.
Kloster Neuburger Haandskrift (16. Aarh.): 1, 2. 3, 4.
Koler'ske Haandskrift (1601): 1, 2, 4, 3.
Vehes tyske Psalmebog (1537): 1, 2, 4, 3, 5.
Witzel (»Psaltes eccl.« 1550): 1. 2, 4, 3.
I den protestantiske Erfurter Psalmebog (1531): 1, 2, 4. 3.

Af Sekventsen opstod allerede før Reformationen en egen Sang »Ein Kindlein so löbelich«. Luther og hans samtidige omtaler kun »Ein Kindlein so löbelich« og aldrig »Der Tag, der ist so freudenreich«.

Melodien var meget kendt. Den findes f. Eks.

i et Haandskrift fra Hohenfurt (1410). (Dreves »Cantiones Bohemicae« Leipzig 1886, Anhang No. XIII.)

I et Wischehrader Haandskrift fra det 15. Aarh. Midte bruges den samme Melodi til »Evangelizo gaudium«. (Kirchenmusikalisches Jahrbuch 1888 S. 30.)

Tyske Oversættelser fra det 14. Aarhundrede findes ogsaa hos Wackernagel »Deutsches Kirchenlied« I, 206; polske hos Bobowski »Afhandlinger udgivne af Krakauer Vidensk. Akademi filol. Klasse 1893, 2. Serie, 4. Bind S. 139. Sekventsens forskellige Melodier findes hos Bäumker I No. 43 S. 286 ffl.

3) »Fra Holberg til Chr. Richardt« I p. XXIV.

4) l. c. I p. XXIV.

5) »Puer natus in Betlehem« (8 Vers) fra et Prager Haandskrift (1320) meddeles af Dreves i »Cantiones Bohemicæ« 1886 No. 178 (Melodien findes Anhang No. XVI. og XVII,).

Melodierne findes hos Bäumker I 312.

Sangen blev ogsaa sunget paa følgende Maade (Brandt og Helveg »Dansk Psalmedigtning« I No. 156 S. 121):

Et Barn er født i Betlehem,
i Betlehem,
thi glæder sig Jerusalem,
Halleluja.

Han lagdes i et Krybberum,
et Krybberum,
uden Ende er hans Herredom,
Halleluja!

En Okse og Asen der hos stod,
der hos stod,
oc saa der denne Herre og Gud,
Halleluja.

De Konger af Saba komme der,
komme der,
ofrede Guld, Røgelse og Mirrh,
Halleluja!

Han fødtes af en Jomfru skær,
en Jomfru skær,
Foruden Mand hans Fødsel er,
Halleluja.

Vort Kød og Blod han paa sig tog
han paa sig tog,
uskadt af Djævelen blev han dog,
Halleluja!

I Kød og Blod er han os lig,
er han os lig,
I Synden er han os ulig,
Halleluja!

Dermed gør han os alle sig lig,
os alle sig lig,
og førte os saa til Himmerig,
Halleluja!

For denne samme naadelig Tid,
naadelig Tid,
ske Herren Lov i Evighed,
Halleluja.

Lov, Pris og Ære i Evighed,
i Evighed,
ske den hellige Trefoldighed,
Halleluja!

Brandt regner ogsaa Sangen om de hellige tre Konger til den forprotestantiske Tid og siger: »Vi kunne vel ikke føre noget Bevis for, men tro næppe, at nogen, der kender lidt nøjere til vore Psalmer, vil tvivle derom (»Dansk Psalmedigtning« II, Side IV). Sangen er følgende:

De hellige tre Konger saa lystig og glad,
de rejste og drog til Betlehems Stad,
den Rejse paatog de sig vel lang,
at finde Jesum i Krybben trang.

Den Stjerne dem viste til Jødeland,
og til al Verdsens Frelsermand,
de funde den Herre dejlig og bold
for Okse og Asen udi en Stold.

De fulde der ned paa deres Knæ,
da de fik der det Barn at se,
som Hedningens Lys da blevet var,
og dennem til Troen kaldet har.

Røgelse, Myrrhe med røden Guld
de ofred den Herre saa frydefuld,
at han dem af sin Gunst og Naade
vilde frelse fra Helvedes Nød og Vaade.

Saa droge de hjem til deres Land,
og priste Gud deres Skabermand;
det bør os Kristne at gøre,
hans Ord adlyde, agte og høre.

Lader os og falde den Herre til Fod,
og ofre et angerfuldt Hjerte og Mod,
det Offer det vil han ej forsmaa,
det maa du visselig lide paa.

Saa kom derfor med Kongerne frem,
din Jesus i Troen du ej forglem.
Han er din Jesus og Saligheds Trøst,
hans Sødhed gem i Hjerte og Bryst.

Han er den Jakobs Stjerne klar,
en Kvist af Israel aabenbar,
en Kilde, som springer af Naade stor,
en Herre over al Englekor.

Han er det Saligheds klare Lys,
der lyser op vore Hjerters Hus,
saa skulle vi alle paa Jorden her
ham elske for alle og have kær.

Vi maa takke, store og smaa.
at han os vilde elske saa,
og sende sin Søn af Himmerig
herned til os paa Jorderig.

Det var jo største Ydmyghed,
Guds Søn til alles Salighed
blev født for os paa Jorden her
og vilde saa vor Tjener vær'.

Thi bør os stedse at være glad,
med Fryde Sang i allen Stad,
til vi hos Gud og synge maa:
»Hellig, Hellig, Halleluja.«

6) »Fra Holberg til Chr. Richardt« I pag. XXII.
7) Brandt og Helveg: »Den danske Psalmedigtning« I 220. Det 4. (3.) Vers lød oprindelig anderledes: »Mater et filia o. s. v.«

Et (nedertysk) Brudstykke findes i Thott No. 130 in 8vo folio 44 (et Haandskrift fra 1370). I det samme Haandskrift findes fol. 240 en anden gammel (nedertysk) Sang:

Crist is vpstanden
van der martyr alle.
Des scholle wi alle vro sin.

Thott No. 32 in 8vo (fra 1423) meddeler os igen en anden nedertysk Psalme.

Om Melodien og Teksten til »In dulci jubilo« jævnfør Bäumker I No. 50 S. 308.

8) Fra Holberg til Richardt I, XXVI.
9) Brandt og Helveg »Den danske Psalmedigtning« I 306; Daniel »Thesaurus hymnol.« I 215; Nehring »Altpolnische Sprachdenkmäler« 182 (Den polske Oversættelse stammer fra 1400—1440).

Bäumker I I, No. 194 S. 441: »Dein König Israel kommt daher.«

Bäumker I 192, 193 S. 438 ffl: »Gloria, laus et honor«.

Ogsaa fra Hans Tausen stammer en Bearbejdelse af Hymnen (Brandt og Helveg »Den danske Psalmedigtning« I S. 33 No. 38):

O Christe Konning med Guddoms Kraft,
som efter Guds gamle Pagt
hid til os vilde komme!

Vi love dig alle af Hu og Agt,
at du vilde bruge din Magt
os alle til evig Gavn og Fromme.

Velkommen benedidet Davids Søn,
som frelst haver os fra Helvedes Vaade
og haver opbygt hans Tempel skøn,
beprydet med guddommelig Naade.

Velkommen Herren indridende
paa Asen Fole, ung vild og utam,
du drager til dig Folk vilde og blinde,
flyer Guds Naade baade Kvinde og Mand.

Vi synge dig Herre i Højeste
Pris og Lov, Tak, Hæder og Ære.
Dyd, Fromhed, Sejr og Velsignelse
og det skal vore Palmer være.

Vi love dig alle af Hu og Agt,
at du vilde bruge din Magt
os alle til evig Gavn og Fromme.

»Liber Agendarum ecclesiae et diocesis Sleszwicensis« (udgivet af Freisen, p. 101) gør os bekendt med Palmevielsen og Processionens Ceremonier.

pag. 111 *(In statione coram cruce velata serico praeter faciem)*: Cum audisset populus, quia Jesus venit Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum et exierunt ei obviam et clamabant pueri dicentes *(Unus scolarium monstrando solo indice)*: Hic est, qui venturus est in salutem populi. *(Alter scolarium monstrando tribus digitis: pollice, indice et medio)*: Hic est salus nostra et redemptio Israel. *(Tertius tota manu erecta pollice)*; Quantus est iste, cui throni et dominationes occurrunt. *(Chorus)*: Noli timere filia Sion, ecce rex tuus venit tibi sedens super pullum asinae sicut scriptum est. Salve rex fabricator mundi qui venisti redimere nos.

Hymnus:

Gloria laus et honor tibi sit, rex Christe redemptor,
Cui puerile decus prompsit Hosanna pium.

Israel es tu rex Davidis et inclyte proles,
Nomine qui in Domini rex benedicte venis.
Cui puerile decus etc.

Coetus in excelsis te laudat coelitus omnis
Et mortalis homo et cuncta creata simul.
Gloria laus etc.

Plebs hebraea tibi cum palmis obviam venit,
Cum prece voto hymnis adsumus ecce tibi.
Cui puerile decus etc.

Hi tibi passuro solvebant munera laudis,
Nos tibi regnanti pangimus ecce melos.
Gloria laus etc.

Hi placuere tibi placeat devotio nostra,
Rex pie rex clemens, cui bona cuncta placent.
Cui puerile etc. Gloria laus etc.

(Quibus finitis sacerdos accedat prope crucem ut ipsam possit tangere et flexis genibus ter cantet: »Ave rex noster«. Chorus etiam ter; Chorus ultimo totaliter:

Ave rex noster, fili David redemptor mundi. Quem prophetae praedixerunt salvatorem domui Israel esse venturum; te enim ad salutarem victimam pater misit in mundum, quem exspectabant omnes sancti ab origine mundi et nunc. Hosanna filio David. Benedictus, qui venit in nomine Domini. Hosanna in excelsis.

Pueri Hebraeorum vestimenta prosternebant in viam et clamabant dicentes; Hosanna filio David. Benedictus qui venit in nomine Domini.

Pueri Hebraeorum tollentes ramos olivarum obviaverunt Domino clamantes et dicentes: Hosanna in excelsis.

(Celebrans submissa voce cantabit semel): Scriptum est enim: Percutiam pastorem et dispergentur oves. Postquam autem surrexero, praecedam vos in Galileam; ibi me videbitis, dicit Dominus.

Post haec sacerdos flexis genibus levando crucem ter cantet sequentem hymnum deponendo velum:)

O Crux, ave, spes unica
hoc passionis tempore
auge piis iustitiam
reisque dona veniam.

(Deinde sacerdos surgat populo prosequente. Te summa, Deus, trinitas. His finitis redeatur ad ecclesiam cum responsorio »Ingrediente Domino«:

Ingrediente Domino in sanctam civitatem Hebraeorum pueri resurrectionem vitae pronuntiantes, cum ramis palmarum Hosanna clamantes in excelsis, cumque audisset populus, quia Jesus venit Hierosolymam, exierunt obviam ei. Cumque etc.)

(Sequitur officium missae »Domine ne longe facias«.)

5. Den smertefulde Moder.

1) P. D. Steidl »Varden« XI, 147 ff.
2) Sv. Grundtvig »Danmarks gamle Folkeviser« II 338.

Om de saakaldte »Marieklager« jævnfør: Latinske Sange, Vor Frues Drøvelse (S. 167 ff.).

Om »Stabat mater« jævnfør Bäumker I No. 211—214 a S. 472 ffl.; II No. 29 S. 101.

6. Paulus Helie.

1) Carl S. Petersen »Illustreret dansk Literaturhistorie« I 258.
2) Monumenta historiae Danicae« I/1, 124.
3) »P. Eliesens danske Skrifter« (ed. Secher) I. Bind S. 300—301 (Cypern — Grækenland — Skandinavien).

7. »Kristelig forvendte« Marieviser.

1) I Val. Bapst's Psalmebog, der udgaves 1545 under Luthers egen Redaktion, findes følgende gamle Sange:

»*Nu folgen elliche geistliche Lieder, von frommen Christen gemacht, so vor unser Zeit gewesen sind*«. (Da H. Thomissøn ordret siger det samme, maa han have benyttet denne Bog):

1. Dies est laetitiae.
2. Der Tag, der ist so freudenreich.
3. Resonet in laudibus.
4. Nunc angelorum gloria.
5. In dulci jubilo. Nun singet und seid vro.
6. Puer natus in Betlehem. Ein Kind geboren zu Betlehem.
7. Christe, der du bist tag und liecht.
8. Christ ist erstanden.
9. Christ fuhr gen Himmel.

De tre »kristelig forvendte« Marieviser findes hos Brandt og Helveg (»Den danske Psalmedigtning« I S. 5 ffl.)

I. Maria bold.

(Kristelig forvendt, Jesu Christo til Lov; efter Hans Sachs Bearbejdelse af »Maria Zart«.)

1) O Jesu bold med meget Vold,
Gud Faders Søn og Ære,
du haver med Magt nu ødelagt
den falske Djævels Snare;
mod Adams Fald fik du det Kald,
som os Gud Fader jette*),

*) forjettede.

paa det han vilde forgette
min Synd og Skyld, du varst mig huld,
der er ej Trøst, hvor du ej est,
Barmhjertighed at forhværve;
hvem ej haver dig og din Naade med sig,
han er evig fordærvet.

2) O Christe mild, du haver stilt
vore Oldefæders Forlange
som Aar og Dag, i Ve og i Umag
udi Helvede laa fangne.
Udaf stor Nød raabte de: »O Gud,
lad op de himmelske Porte
at aabnes i alle Orte;
send os din Søn, som tager os hen
den svare Ve, som du lod ske,
o Christe med din Pine;
derfor est du over Verden nu
en Herre til evig Tide!

3) O Jesu ren, du est all ene
alle Synderes Trøst paa Jorden,
som var forset af Evighed
et Menneske skulde vorde,
os alle til Trøst, foruden Brøst;
du skalt dem alle dømme,
der ej vilde Troen nemme.
O værdige Frugt, al min Tilflugt
haver jeg til dig thi du haver mig
forhværvet evig Glæde;
mit Haab til dig er tryggelig,
som mig kan Naaden give.

4) O Christe god, af Davids Rod,
naadig foruden Ende,
ganske flittelig haver du mig
igen til dig ladt vende,
alt med dit Ord haver du det gjort,
fra falske Profeters Lære.
der røvede mig fra din Ære,
med deres Digt og falske Skrift,
jeg led der paa og mente saa
dermed stor Naade forhværve.
Jeg forlod dig, døm ikke mig,
min Uforstand det gjorde.

5) O Jesu fin, dit Ord giver Skin,
lær os dig ret at dyrke,
og være deres Tolk, dine arme Folk,
som sidde udi det Mørke,
have ingen Frist, men Argelist
alt udaf Menneskens Lære,
i dem dine Ord formere!
O Herre sød, hjælp her af Nød,
giv dem din Trøst, du haver forløst
med Pine og Død all ene.
De haabe paa dig samdrægtelig,
ej paa deres Gerninger urene.

6) O Christe kær, om det saa sker,
dit Ord skal fra mig vige,
saa kom til mig miskundelig
og lad mig ej besvige
af Menneskens Skik og falske Digt.
Hvem kan den List begribe,
hun lader sig hellig skrive,
som dog er Løgn og idel Segn,
din hellige Røst er Livet vist,
dit Ord kan Sandhed lære,
det spise mig, jeg beder dig,
lad mig det ej ombære.

7) O Jesu Christ, sand Gud du est,
ingen Brøst i dig kan være,
han er ej kveg*), der fuldelig
beskrive kan din Ære.
Din Herlighed og Majestæt
er alting undergiven,
ihvad som helst der lever,
alle Kreatur, o Konning pur,
naar jeg skal dø af denne Ø,
mit Hjerte maa da lide.
Da hjælp du mig, at jeg hos dig
evindelig maa leve.

II. Jeg vil mig en Jomfru love

(En gammel Sang om Jomfru Maria, kristelig forvendt Jesu Christo til Lov og Ære af Hans Thomissøn).

1) Jeg vil mig Herren love,
som alle mine Synder bar,

*) levende.

af Tro og al Formoffue,
til hannem mit Hjerte staar,
hans Navn vil jeg der skrive
og bære alt til min Død,
han kan min Sorg fordrive
og skille mig fra al min Nød.

2) Gud give mig det at lære,
som jeg ej selver kan,
dig haves Lov, Hæder og Ære,
alt baade af Kvinde og Mand,
Gud give mig det i Sinde,
at love min Frelser god,
hvad jeg er ude eller inde,
han læsker mit angerfulde Mod.

3) Han lignes ved Solen klare,
som skinner over Verden bold,
hans Naade er aabenbare,
jeg giver mig hannem i Vold,
han kan vel Sorrig udslukke,
det haver jeg fundet med mig,
min Tjeneste vil jeg dig række,
o Jesu, det lover jeg dig.

4) Alle Engles himmelske Skare
de tjene dig ganske nær,
paa dine Bud tage de Vare
og gøre, hvad dig er kært.
Gud satte dig af sin Naade
alt ved sin højre Haand,
bad dig saa styre og raade
dit Rige over alle Land.

5) Naar jeg monne mod dig bryde
med Gerning, Tanke eller Ord,
din Værdskyld lad mig nyde,
for mig du Fyldest gjorde,
jeg beder dig for dine Vunder,
du vorde mig ikke vred,
jeg synder i alle Stunder,
min Synd gøres mig nu led.

6) I Synden mig undfanget
min Moder, det er vist,

jeg haver i Synden ganget,
thi maa jeg vel være tyst,
min Brøst vilt du forlade,
som Magten haver fuld vel,
jeg er nu stedet i Vaade
alt baade til Liv og Sjæl.

7) Nu flyr jeg til din Naade,
jeg giver mig i din Haand,
du maatte vel over mig raade
alt baade til Land og Vand,
den Stund jeg er i Live
jeg trøster mig ved din Pagt,
hos dit Ord vil jeg blive,
til dig stander al min Agt.

8) Saalænge som jeg skal være
paa denne Verdsens Ø,
af dig vil jeg begære,
mine Synder de maatte bortdø,
det sker alt for din Pine
og ved din Helligaand,
naar han med Naaderne sine
fornyer mit Hjerte og Aand.

9) O Jesu, Morgenstjerne,
som Balsam sødeste Lugt,
jeg vil dig tjene saa gærne,
o du velsignede Frugt.
Min Sjæl gør du saa rene,
naar jeg for Dommen staar,
som Guld og ædle Stene,
Legemet som Solen klar.

10) O Jesu, Livsens Herre,
du hør nu, hvad jeg bad,
du vilt stedse hos mig være,
saa vorder mit Hjerte glad,
du giv mig Naaderne dine.
Naar jeg bortsove skal,
frels mig fra Helvedes Pine,
før mig til Himmerigs Sal.

III. Maria hun er en Jomfru ren

(kristelig forvendt Jesu Christo til Lov og Ære, at H. Thomissøn).

1) Maria hun er en Jomfru ren,
som Skriften monne bevise,
hun fødte en Søn foruden Men,
hannem skulle vi love og prise,
han haver os alle af Synden løst,
han give os Trøst
og Himmeriges evige Lise.

2) Vare Verdsens Mestere paa et Sted,
det var saa fager en Skare,
de kunde ej alle med deres Kloghed
hans Godhed aabenbare,
saa er Jesus med Naaden fuld,
han være os huld,
naar vi af Verden skulle fare.

3) Profeterne af den Helligaands Naade
deres Ord med Skel beviste,
at Jesus Christ fra Syndsens Vaade
dem frelser alle, som paa hans Navn
sig til stor Gavn
tror hjertelige uden Tviste.

4) O Jesse Ris og Davids Kvist,
o Jakobs lyse Stjerne,
det est du Herre Jesu forvist,
dit Navn lover jeg saa gerne,
du løste naadelig Verden al
af Adams Fald,
du vilt os styre og værne.

5) O kunde jeg alskens Tungemaal,
og Skriftens dybe Sinde,
o var min Tunge gjort af Staal
og Englemaal derinde,
da vilde jeg paa mine Knæ falde,
Jesum paakalde,
vel hundrede tusinde Sinde.

6) Mine Synder er som Sand i Strand,
mangfoldig som Sol i Strimer,

Gud løse mig nu af Synders Baand
og helst i Dødsens Time,
Gud lade mig aldrig blive fortabt,
som mig haver skabt,
Giv mig af Naaderne sine.

2) Sv. Grundtvig »Danmarks gamle Folkeviser« II 525; III 881.
3) l. c. III 880.
4) Omkvædet i en Optegnelse af Visen, 1858, lød: »Nu være Jesus mit Skjold i hver en Vaande.« I en anden Optegnelse fra det 18. Aarhundrede finder vi Omkvædet: »Den Jomfru hedder Maria.«
5) Brandt og Helveg »Den danske Psalmedigtning« I 54. Da Peder Plades Vise er en poetisk Oversættelse af Psalm XLV, er det umuligt af denne alene helt at rekonstruere den eventuelle middelalderlige Brudevise; thi den var bygget op paa et andet Æmne og grupperede sig om Guds Moder. Dog herved skal ikke nægtes, at ogsaa Davids Psalmer i Middelalderen blev poetisk gengivne paa Modersmaalet, skønt man først i Reformationsaarene rigtig begyndte dermed; Bobowski nævner f. Eks. 5 Psalmer (33, 50, 70, 102, 127), der var oversat paa polsk og muligvis stammer fra det 16. Aarhundredes Begyndelse (Afhandlinger udgivne af Krakauer vidensk. Akademis filol. Klasse, Series 2. 4. Bind 1893). De tyske Psalmer stammer alle først fra Reformationstiden (Bäumker II Nr. 359—390).

8. Maribo Haandskrifter.

1) Rhode og Friis »Samlingen til de danske Øers Laalands og Falsters Historie« I 336.
»Ave, salve, gaude, vale, o Maria«, der ligger til Grund for Maribo Haandskrifterne, blev 1497 i Basel trykt i en tysk Oversættelse: »Der guldin Spiegel des Sunders«.
2) Lignende Paakaldelser fandtes hyppig; i en gammel Bøn hedder det (Pontoppidan: Annales II 323).

Jomfru Maria, rene Mø,
kom til mig, naar jeg skal dø.
Luk mins Øjne, tæt min Mund,
frie mig ud fra Helvedes Grund.

9. Hr. Michael Nicolai.

1) Thor Lange lod i 1897 indsætte en Mindetavle for Hr. Michael i St. Knuds Kirke i Odense. Indskriften lyder: »In memoriam reverendi domini Michaelis Psalmistae, sacerdotis Ottoniensis, obiit circiter MD. Giv ham af himlens høihed fred.« (Se C. Nyrop: Thor Lange (1917), S. 90 ff.).

2) Jfr. Jul. Paludan: Danmarks Literatur I, 118 ff. (1896); Johs. Brøndum-Nielsen: Sproglig Forfatterbestemmelse (1914), S. 88 ff.

3) I Aaret 1500 udkom: »Vnser lieben frawen Rosencrantz in herczog ernsts meladey« af Sixtus Buchsbaum O. Pr. (8. Blade).

Samme Aar udgaves i Nürnberg: »Ein new lied von dem Rosenkrantz und bruderschaft Maria, ym Jorg Schillers ton (4 Blade).

1510 fulgte »Ein rosenkrantz von vnser lieben frawen gar ein hübsches Lied (4 Blade): »Hilf Maria Maria meyd, so mag uns wohl gelingen«.

1513: »Ein lyedt von dem Rosenkrantz, wie man beten sol nach ordentlicher vfsatzung der Bruderschaft in des Schillers don tzu lob ere vn preis der aller erwirdigstenn gotes gebererin Marie, In dem Prediger Closter tzu Hall gesatzt vnnd geordenth Nach Christi geburt 1513: Ave ich grus dich edlen stam von Bruder Jacob Tietz von Freynstadt.«

Hr. Michaels Rosenkrans kan godt synges efter Hertug Ernsts Vise, da den har samme Versmaal som Sixtus Buchsbaum (Bäumker II No. 84 S. 141 ff.).

4) Paa det kgl. Bibliothek findes tre Inkunabler »de Materia Alani«; to blev trykte i Sverrig 1498 i Mariefred; den tredje 1506 i Lübeck.

5) Jfr. Aarsberetninger for Det store kgl. Bibliotek I, 223 ff.

6) Hr. Michael følger Alanus trofast ogsaa i alle Overdrivelser. De, der ikke betaler Tiende, skal f. Eks. lide hundrede og halvtredsindstyve Piner i Helvede. Hr. Michael benytter sin Ret til poetiske Friheder godt og lader Fantasien gaa sine egne Veje. (Mere om Rosenkransen vil findes i min Bog »Rosenkrans-Bønnen i den danske Middelalder«, som vil udkomme til Foraaret 1919.)

II. Del. Latinske Sange.

1. Indledning.

1) I Fr. Nicolaus de Ripis' Bog findes følgende Traktater:

1. Consequentiae Strodi, Doctoris Anglici — pag. 1.
2. Suppositiones Magistri Baptistae de Fabriano — pag. 23.
3. Tria problemata Magistri Pauli Veneti — pag. 23.
4. Pauli Pergolensis tractatus de fallacia compositionis et divisionis — pag. 26.
5. Epistola Leonardi de loco quodam St. Thomae — pag. 29 b.
6. Tractatus de probationibus terminorum cum appendice — pag. 32.
7. Cajetani consequentiae super Strodi consequentias — pag. 35.
8. Magistri Baptistae de Fabriano tractatus de sensu composito et diviso — pag. 55.
9. Tractatus de probationibus terminorum — pag. 69 b.
10. Quaestio Alexandri Simonethae: »Numquid descriptio accidentis a Porphyrio sit bene data« — pag. 74.
11. Quaedam propositiones seu expositiones valde nominales Porphyrii — pag. 75.
12. Tractatus de veritatum principiis juxta textum Porphyrii — pag. 77.
13. Magistri Francisci de Prato tractatus de secundis intentionibus — pag. 77.
14. Tractatus de ente rationis — pag. 105.
15. Tractatus de ente reali et rationali Fratris Stephani de Reate — pag. 112.
16. Magistri C. de Ytesbury tractatus de sensu diviso et composito — pag. 117.
17. Declaratio ejusdem tractatus.

2) Acta pontificum Danica VI 524. 3) l. c. VI 527.

4) Pontoppidan »Annales« II 517: »Virgo venustissima et omnium virtutum floribus insignata, virgo Dei genitrix gloriosa, cuius pulchritudinem sol et luna miratur, cuius precibus iuvatur populus Cbristianus, florem speciosissimam, immarcesibilem et æternum Dominum nostrum Jesum Christum ineffabili sancti Spiritus gratia cooperante produxit.« 5) S. R. D. II. 628.

6) Ogsaa Hymnerne »Quem figurat lex primaeva« og »Salve, salve, sancta parens« (begge hos Daniel »Thes. hymnol.« V) tilskrives ham.

7) Gertz »Hexaëmeron« 377; Daniel »Thesaurus hymnol.« V 332 No. 674.
8) Naar Professor Gertz »Hexaëmeron« pag. II. bemærker: »Sedem archiepiscopalem circiter XII annos usque ad annum 1222 obtinuit«, kunde henvises til »Diplomatarium Svecanum« I 230, hvor han endnu 1223 fungerer som Ærkebiskop.
9) C J. Brandt »Gammeldansk Læsebog« 271.
10) Suhm XI 865.
11) »En Scholastiker og en Bibeltheolog fra Norden S. 193.
12) Hammerich tager fejl. Bogen omtales f. Eks. i Biskop Aslak af Bergens Testamente 1428 (Danske Magazin 2. Række 1. Bind S. 3—8): »Inprimis 1 Pastorale, 1 Graduale notatum. Item 1 Missale, 3 Psaltare . . . Item compendium theologicae veritatis.«
13) Interessant er Borgmester Jens Klausens Stiftelse af 25. April 1476: »og i de sungne Messer straks efter at »Sanctus« er ude, shal den, som tjener til Messen, synge den Lovsang »Jesus Christus, nostra salus« (Københavns Diplomatarium IV, 121).
14) Biskop Olaf Daa's Stiftelse i Roskilde (1452) havde f. Eks. ogsaa den Bestemmelse: »Og naar foreskrevne Messe udsungen er, da skulle de alle nedergange over vor Grav og synge »Libera me Domine« og ende den Sang med en Collecta pro defunctis« (Danske Magazin 3. Række 1. Bind S. 228).
15) P. D. Steidl »Varden«, XI. 4 ffl. 16) fol. 187.
17) fol. 238 (nyt), Q III.
18) Kirkehistoriske Samlinger II/3, 272. Kun med Hensyn til Orationen er en lille Forskel. Lago Urnes Synodalstatuter af 1517 bestemte:

Item. Ad augmentum honoris beatissimae Mariae semper virginis ac eius matris sanctae Annae statuimus, ut quicumque clerici et sacerdotes singulis diebus post lectam tertiam horarum canonicarum devote genuflexi se humiliaverint et legerint antiphonam subsequentem:

(Antiphona:) Beata viscera Mariae virginis, quae portaverunt ad visitationem Elizabeth æterni patris filium. Et benedictus venter, qui portavit virginem Mariam, et beata ubera, quae lactaverunt coeli et terrae reginam.

(Versiculus:) Ora pro nobis, beata mater Anna, ut digni efficiamur promissionibus Christi.

(Collecta:) Deus, qui beatae Annae tantam gratiam

conferre dignatus es, ut beatissimam Mariam matrem tuam in suo glorioso utero portare mereretur, da nobis per intercessionem matris et filiae tuae propitionis abundantiam, ut quarum memoriam pro amore complectimur, earum meritis adjuti ad coelestem Jerusalem pervenire mereamur. Qui vivis et regnas etc.

Similiter post sextam istam antiphonam:

(Antiphona:) Ave regina coelorum,
mater regis angelorum,
o Maria, flos virginum,
velut rosa vel lilium,
funde preces ad filium
pro salute fidelium.

(Versiculus:) Gaudia matris habens cum virginitatis honore.
Funde preces.
Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto.
Funde preces.

[(Item versiculus:) Ora pro nobis sancta Dei genitrix, ut digni efficiamur promissionibus Christi.

(Collecta:) Famulorum tuorum, quaesumus Domine, delictis ignosce, ut qui tibi placere de actibus nostris non valemus, genitricis Filii tui, Domini Dei nostri intercessione salvemur. Per eundem etc.].

Totiens quotiens quadraginta indulgentiarum dies assequi mereantur, quos nos de omnipotentis Dei misericordia illis et eorum cuilibet in Domino elargimur.

I *Breviario Roschildensi* mangler denne i Parentes angivne Passus, og der følger Orationen »Omnipotens sempiterne Deus nos famulos tuos dextera tuae potentiae etc.«. 19) fol. C X.

20) folio p I. verso nævnes: *Suffragia de Domina* in dominicis et etiam in feriis. *Antiphona:* Alma virgo Maria, quae genuisti Christum, intercede pro nobis.

Versiculus: Post partum. *Collecta:* Concede.

folio K nævnes Antifonerne: *»Sancta Maria, succurre miseris«; »Ave regina coelorum, ave domina angelorum«; »Mundi Domina, coeli regina«; »O florens rosa«*; *»Ave beatissima civitas«; »Alma redemptoris mater«.*

21) *»Surge aquilo et veni auster, perfla ortum meum«.* (Breviarium Ottinense ad festum Assumptionis B.M.V.).

22) C. J. Brandt og L. Helveg »Den danske Psalmedigtning« I. Tillæg 12.

23) »*Nos hac die (con)gregatos*
serva Virgo in lucem mundi.«
(Cypraei Annales p. 316; Suhm XII 103; Huitfeldts Krønike I p. 428).

24) Pez »Scriptores rer. germ.« III col. 149 ad annum 1278:
»Mit ainer stim grozen
Der Pischof von Pasel pegan
Diesen ruof heben an:
»*Sant Marei, muoter unde mait*
Alle unsren Not sei dir geschlait.«
Die pehaim auch riefen so:
»*Gospodine pomiloedo.*«

25) Mon. Pol. hist. apud Biel II 901: »omnes unanimiter cum fletu »*Bogarodzycza*« cantare coeperunt et ad bellum processerunt.«

26) »Vespere *patrii cantus ad laudem beatae Virginis Mariae* a diva regina et matre instituti« (Afhandlinger, udgivne af Krakauer Vidensk. Akademi fil. Klasse« Series 2, Tomus IV Side VI).

37) Interessant er »*Crailsheimer Schulordnung*« af 1480:
»Item circa alia festa resurreccionis, ascensionis et corporis Christi habentur plures canciones convenientes cum sequentiis: videlicet in sequentias »*Victimae paschali laudes*«: »*Crist ist erstanden*« circa quoslibet duos versus etc. regulariter fit.
Vel aliud »*Surexit Christus hodie, alleluja,*
humano pro solamine, alleluja,«
vulgus: »*Erstanden ist der helig Christ, alleluja,*
der aller Welt ein Tröster ist, alleluja.« . . .
Item circa sequentiam de ascensione »*Summi triumphum etc.*« canitur vulgaris Prosa: »*Christ fuer gen Himel.*« . . . .

Tnnc sequitur festum sancti Spiritus, ubi in officio missae vel cum placet canitur brevior sequentia scilicet »*Veni sancte Spiritus* etc.«, super quo praecinitur populo vel populus canit: »*Kum heiliger geist, herre got*« . . . . Tunc sequitur laudabile festum corporis Christi, in quo canitur sequentia scilicet illa: »*Lauda Sion Salvatorem* etc.« super qua sequitur ille cantus vulgaris sive popularis: »*Got sei gelobet vnd gebenedeyet*« (Bäumker »Das katholische deutsche Kirchenlied« II 12).

28) »*Ordinarium inclitae ecclesiae Sverinensis*« af 1519 foreskriver, at der skulde synges Julesangen »*Gelobet seist du, Jesu Christ*« (Bäumker II 11).

Hosius »*Confessio fidei catholicae*« (Viennae 1560 fol. 3 r): »in privatis etiam cuiusque aedibus, non ab adultis modo, verum et a pueris, ac tantum non ab ipsis lactantibus atque infantibus *natus nobis puerulus, datus nobis filius* decantatur. Cursitatur per vicos et plateas, in singulis aedibus annuntiatur cum jubilo gaudium illud magnum, quod natus est nobis hodie salvator, qui est Christus Dominus.«

29) Koch »Geschichte des Kirchenliedes und Kirchengesanges« Stuttgart 1866. I. 177.

30) Brandt og Helveg »Den danske Psalmedigtning« I 298.

2. Antifonstiftelsernes Historie.

1) P. D. Steidl »Varden« XI, 5 ffl.

2) Jævnfør Margrethes Brev til Urban VI af 30. Okt. 1389, om at kanonisere Birgitta (Acta pontificum Danica VI. 527).

3) Johanne Skovgaard »Dronning Margrethe og hendes Samtid« 84.

4) Silfverstolpe »Historiskt Bibliothek« I 14.

5) l. c. 23. 6) l. c. 17. 7) l. c. 16.

8) Kirkehistoriske Samlinger 2/II, 675.

9) Pontoppidan »Annales« II 514—516.

10) Pontoppidan II 551; Huitfeldt I 744.

11) J. Skovgaard 75. 12) Repertorium diplom. 1/3, 171.

13) Suhm XIV 495. 14) Repertorium dipl. III 91; Pontoppidan II 505. 15) Erslev »Margretha« 339. 16) I, 335.

17) Danske Magazin 2. Række 6. Bind S. 1—8.

18) eller det hl. Kors, Guds Moder, Knud Konge, den hl. Klemens, den hl. Kristoffer o. s. v. 19) eller »O florens rosa« o. s. v. 20) eller til hvem Altret ellers var indviet. 21) eller Priorinden Nonnerne, Prioren Brødrene.

22) eller en af de nævnte Antifoner. 23) Repertorium dipl. II 332. 24) Utrykte danske Diplomer 26; Suhm XIV 576.

25) Utrykte danske Diplomer 33; Samlinger til jysk Historie og Topografi VII 180; Stenholm »Aalborg Klosterhistorie« I 27.

26) Utrykte danske Diplomer 93, Codex Esromensis 198.

27) Utrykte danske Diplomer 316, 312; Erslev »Margaretha« 336 (»Salve regina« findes her i Forbindelse med »Ora pro populo, interveni pro clero«.)

28) Utrykte danske Diplomer 29, 365. 29) Utr. d. D. 360.

30) Danske Magazin 1/3, 187.

31) Silfverstolpe I 302, 304; S. D. 396, 415, 493.
32) Utrykte danske Diplomer 44; Danske Magazin I/4, 297; Suhm XIV 578, 609.
33) Utrykte danske Diplomer 332; Kinch I 270.
34) Utrykte danske Diplomer 34; Huitfeldt I 593.
35) Utrykte danske Diplomer 34. 36) Suhm XIV 311.
37) Danske Magazin I/4, 323; Margarethas Gaver til Trondhjem (S. D. n. 168), Strengnæs (l. c. n. 161), Vadstena (i. c. n. 349), Risinge (l. c. n. 1003) og Aabo (l. c. 348, 444) skal ikke omtales her.
38) Historisk Tidsskrift V/3, 731.
39) Monumenta historiae Danicae II/2, 150.
40) Københavns Kirker og Klostre, Tillæg 35, 36.
41) Lagerbring IV 574; Repertorium dipl. III 453 (6671); Monumenta historiae Danicae II/2 150; »Eodem anno (1434) Ericus Archiepiscopum Lundensem Petrum Lukium, Decanum Johannem Laxmannum et reliquum capitulum Lundense coegit, ut se obligarent ad cantandum incessanter singulis diebus et noctibus psalmodiam in ipsa ecclesia Lundensi, de qua coactione, quod vi metuque compulsi onus eiusmodi legendi psalterium singuli in se suscepissent, publice protestantur illi, sicut licet ex ipsa protestationis forma, quae exstat, in qua Regis tyrannis maxime in personas ecclesiasticas et πολυπραμοσυνη in ordinandis ritibus et ecclesiis gubernandis expresse accusantur et damnantur.«
42) Diplomatarium Christierni I S. 38; Danske Magazin 2. Række 6. Bind S. 39—41.
43) »De 3 nordiske Rigers Historie« III, 2. Afd. k. 66; S. R. D. 623, 638, 648; Pontoppidan »Annales« II 394, 397, 398, 717; »Monumentae historiae Danicae« II/2 269. 44) »Saml. til den danske Hist.« l. Bind S. 1—88.
45) »O tu inquam benedictissima mater misericordiae ac purissima et sanctissima virgo Maria, ego, Birgerus supradictus altissimi Dei et dileetissimi tui Filii gratia Archiepiscopus Lundensis, Sveciae Primus et Apostolicae Sedis Legatus, ipsius tui carissimi Filii et tuus capellanus humillimus, minime licet dignus, etiam nunc ut prius ad laudem et gloriam et honorem sanctae et individuae Trinitatis. Patris et Filii et Spiritus sancti, et ad nomen et memoriam tuam etc.«

3. Salve regina.

1) I Breviarium Slesvicense fol. 325 (nyt) sluttes Antifonen her, og det følgende (o clemens, o pia, o dulcis

Maria) mangler. 2) Kristjern Pedersens danske Skrifter I. Postillens Vinterpart I 46.

3) Thott 553 in 4to fol. 122 vers. 4) l. c. fol. 92 verso.

5) Gl. kgl. Saml, 1614 in 4to fol. 54 recto.

6) Af de Lærde, der skrev om »Salve regina«, skal nævnes Mabillon i sin Udgave af den hl. Bernards Værker; Gerbert »de cantu et musica sacra«; Brambach »Die verloren geglaubte Historia de S. Afra und das Salve regina des Hermannus Contractus«, Karlsruhe 1892; Gabriel Meyer O. S. B. fra Einsiedeln paa Historiker Kongressen i München (Kongressens Akter 160); Dom Pothier i »Revue de Chant Grégorien«, Grenoble 1902; Wagner i Gregorianische Rundschau« 2. Aargang.

7) † 1098. 8) fol. 72 recto.

9) »Anima Christi« tilskrives ofte ogsaa Bernardin af Feltre († 1494), men Bønnen er vistnok ældre.

10) »Eo tempore Pontifex decrevit, ut illa praecellens et dulcis Hermanni Contracti monachi antiphona »Salve regina« certis divinae rei horis adderetur, campanasque ad Christi corporis et sanguinis confectionem pulsari et laudes Virginis speciali oratione in matutinalibus celebrari,«

11) Die »Marienverehrung« (Paderborn 1853) Side 108.

12) Ordine primo: »Ob reverentiam, quam ad Beatam Virginem Mariam a prima Ordinis institutione nostri Patres habere soliti sunt, decernimus, ut post Completorium »Salve regina« aut alia ipsius Virginis antiphona cum processione extra sedes chori devote et alta voce cantetur.«

13) Ordine primo; »Ad Completorium sequitur »Salve regina,«, quae antiphona semper cantari debet post Completerium .... et nulla alia antiphona dicatur nisi illa, quae in revertendo ad chorum dici debet.«

14) Ordine secundo: »Ordinamus, ut in fine antiphonae »Salve regina« dicatur »O dulcis Virgo Maria«.

15) Kirkeh. Saml. 1/I 554; men jeg tvivler meget om den gængse Forklaring af V^t s^u, at det betyder 50 Salve. Jeg vilde hellere foreslaa at læse »ut supra«.

16) Et in quolibet conventu regni Sveciae dicatur pro eo post nonam in choro »Salve regina« cum collecta »Concede nos« etc. K. S. 1/I 562—565.

17) »Omni die finito Capitulo incipiat cantor Responsorium »Aspice Domine« sub mediocri voce eundo in Oratorium usque ante altare, sicut itur in sexta feria

ad septem Psalmos: finito Responsorio dicatur versus cum »Gloria« et repetitione Responsorii et *post incipiat cantor »Salve regina« sub mediocri voce, quam cum inceperint omnes veniam petant et sic maneant usque ad »misericordiae« et tunc surgant stantes, donec tota finiatur.«*

18) »Antiphona videlicet »Salve regina« de cetero non cantetur sed privatim dicatur a singulis quotidie cum collectis consuetis.«

19) »Antiphona »Salve regina« cum collectis dicatur a singulis, dicatur etiam »Verba mea« et »Pater noster« et »Ave Maria« pro Domino Papa et Domino Portuensi.«

20) »Pro Domino Papa, pro pace Romanae ecclesiae et imperii, pro Domino Rhemensi Apostolicae sedis legato et negotio Albigensium et pro statu Ordinis nostri et totius s. ecclesiae, pro rege Franciae et *regina uxore quondam Philippi regis,* omni sexta feria dictis septem Psalmis in ecclesia voce mediocri cantetur Responsorium »Aspice Domine«, antiphona *»Salve regina«*, vers. »Ora pro nobis« cum collectis anno praeterito constitutis.«

21) »Aspice Domine«, »Salve regina« cum tribus collectis et »Deus venerunt gentes« amplius non dicantur.«

22) Finito ex toto Completorio et orationibus consuetis cantor incipiat »Salve regina« et finita antiphona dicatur a praesidente Vers. »Ave Maria« cum genuum flexione collecta.«

23) Dicatur »tam in conventu quam extra conventum, tam in Abbatiis quam extra a singulis personis tam monachis quam monialibus Ordinis universi.«

24) »Praeterea ad uberiorem gratiae portionem impetrandam, et ut ipsa Virgo piissima ab unigenito Filio suo singulis noctibus in pace in idipsum nos dormire et requiescere pro sua pietate nobis impetrare dignetur .... certa campana pulsetur, ad cuius pulsum omnes et singulae personae ad ecclesiam veniant et devotissimum iucundissimumque ipsius misericordissimae Virginis canticum, videlicet »Salve regina« omnes pariter congregati exultantibus animis alacrique spiritu devotissime decantent et persolvant.«

25) Ad »Salve regina« omnes semper convoniant fratres tam officiarii quam claustrales, conversi, donati et ipsi servitores, si fieri potest, quod in iudicio superioris sit.« Jævnfør »Cistercienserchronik« 1890 Side 185.

26) »Stimmen aus Maria Laach«, 66. Jahrgang S. 239.

27) W, XI. 3147: »Nun, das Gebet singet man durch die ganze Welt und läutet grosse Glocken dazu und ist leider dahin kommen, dass schier keine Kirche, es ist der Salve regina zu singen reichlich gestiftet.«

28) Brandt »Henrik Susos gudelig Visdoms Bog i dansk Oversættelse fra det 15. Aarhundrede« (1858) S. 199.

29) Gl. kgl. Samling 1614 i 4to.

30) Brandt og Helveg »Den danske Psalmedigtuing« I 30.

Første Gang blev »Salve regina« i »kristelig forvendt« Form sunget 1525 i Bartholomæuskirken i Erfurt (Bäumker II. 70).

Men allerede i katolsk Tid fandtes der Contrafacturer til »Salve regina«, Saaledes staar f. Eks. i »*Hymnarius durch das ganntz Jar verteutscht nach gewöndlibher weisz vnnd Art zu syngen*« Siegmundslust 1524, følgende:

Salve Jesu Christe, misericordia, vita, dulcedo et spes nostra, salve; ad te clamamus exules filii Hevae, ad te suspiramus, gementes et flentes in hac lacrimarum valle. Eja ergo, advocate noster, illos tuos oculos ad nos converte et teipsum benedictum Filium Dei Patris nobis post hoc exilium ostende, o clemens, o pie, o dulcis Jesu, fili Mariae (Tysk: Bisz gegruest, du khünig Christe, vnser barmherzigkeit).

31) For Eks. kendes 7 polske Versioner fra det 15. Aarhundrede, hvoraf den første stammer fra 1406 (Bobowski »Die polnische Dichtung des XV. Jahrhunderts. I. Mariengedichte S. 49.)

32) J. Þorkelsson »Om Digtningen paa Island« S. 47:

Heyr mig dýrust drottins frú,
dasamlegri er eingi en þú,
vísur vil eg þér vanda nú.
Omnes dicite salve regina o. s. v.

33) F. Eks. folio 92 v., 92 v., 94 v., 97 r., 98 v., 147 v., 148 v., 149 r., 149 v., 150 r., 150 v.

34) At denne nye Form imidlertid var kendt her i Landet viser Overskriften, som Hans Tausens »Salve regina har faaet: »Salve regina mater misericordiae«.

35) »Servamus apud nos Breviarium Romanum, quod saeculo XIV. aut si vis sub initium XV. conscriptum est. In eo porro statim post Completorium antiphonae, de quibus agimus, hoc ordine ac ratione conscriptae concurrunt. . . . Salve regina mater misericordiae etc.«

36) »De controversiis«, Milano 1862, Tomus IV. »De bonis operibus in particulari«. Liber I., caput XV., p. 663—

665: »*Antiphona Salve regina ab haereticorum calumniis asseritur*«: »....Secundo dicitur mater misericordiae, tum, quia Christi mater est, per quem misericordiam a Deo consecuti sumus; tum quia nobis quotidie misericordiam a Deo precatur et impetrat; tum denique phrasi ebraica dicitur mater misericordiae, quasi mater valde misericors etc.«

37) Kinch I 130; Geh. Arkiv: Supplement til Ribe Stiftsk. Dok. No. 4.

38) Originalen er tabt. Bircherods Afskrift findes »Rostgaard 4to 107, Ny kgl. Saml. 737« og er trykt hos Pontoppidan »Annales« II 118. Bartholins Afskrift — K 40 — findes ligeledes paa Universitetsbiblioteket.

39) Repertorium diplomaticum I 204 (1264).

40) S.R.D. VI 490 efter »Aarhusbogen«. Originalen for Aarhus er tabt, ligesom for Lund og Ribe; Afskriften findes i »Lundebogen« og i Bartholins »Collectanea K. 498«. Originalen for Slesvig opbevares paa Rigsarkivet »Gottorpske Membran. Fasc. 13«, trykt i Diplomatarium Svecanum V 446; Repertorium diplom. I 338 (2048); Suhm XIII 795—804; Huitfeldt »Bispers Krønike« I 73.

41) »ut post quamlibet summam missam cantatam in singulis ecclesis nostrae provinciae accensis torticiis aut cereis pro pace a Deo impetranda et tribulatione ecclesiae removenda ante majus altare antiphona »Salve regina« per totum clerum tunc praesentem solemniter decantaretur....privatis vero missis finitis dicta antiphona cum versiculis et collectis supradictis a celebrante similiter flexis genibus perlagatur«.

42) S.R.D. VI 444; Suhm XIV 218.

43) Repertorium diplomaticum II 232.

44) Utrykte danske Diplomer 26; Suhm XIV 576.

45) Den hl. Kristoffers Fest fejres samme Dag som den hl. Jakobs (25. Juli).

46) Utrykte danske Diplomer 33; Stenholm »Aalborg Klosterhistorie« I 27; Samlinger til jysk Historie og Topografi VII 180.

47) P. D. Steidl Varden XI 54.

48) Utrykte danske Diplomer 315.

49) l. c. 312; Erslev »Margrethe« 336.

50) Aktstykker I 151. Aaret 1437 er en Trykfejl (i »Aktstykkerne«); jvf. Repertorium diplomaticum III 504.

51) Nyrop »Danmarks Gilde- og Lavskraaer for Middelalderen I/1, 225.

52) »Bidrag til Odense Bys ældre Historie« 2/1 92.
53) Diplomatarium Norvegicum VIII 299. 54) l. c. I 598.

4. Ave Maria.

1) fol. 122 r,; en Forklaring af Ave Maria findes f. Eks. ogsaa i Anna Brahes Bønnebog fol. 142.
2) S. 405 No. 16.
3) »Mainzer Katholik« April 1903 S, 334. 4) l. c. 333—335. 5) l. c! 1904 S. 77 ff.
6) Gl. kgl. Saml. 1613 f. 186. 7) S. 410 No. 24.
8) Andagten til den hl. Anna var i det 15. Aarh. meget udbredt; ofte blev Ave Maria ligefrem anvendt paa den hl. Anna, saa at man bad: »Ave Anna, gratia plena, Dominus tecum« o. s. v., som det f. Eks. hedder i Thotts 5amling f. 157 r.
9) Monumenta runica. Tillæg til svensk Diplomatarium I. Stockholm 1834 S. 93 No. 1961.
10) l. c. 83 No. 1825. 11) l. c. 93 No. 1969.
12) Uldall 21—23.
13) Monumenta runica 95 No. 1989. 14) l. c. 93 No. 1956. 15) l. c. 93 No. 1960. 16) l. c. 94 No. 1980. 17) l. c. 95 No. 1987. 18) l. c. 95 No. 1988. 19) l. c. 95 No. 1985. 20) l. c. 95 No. 1991. 21) l. c. 95 No. 1998.
22) fra 1400; Kirkehistoriske Samlinger I/2, 82. 23) fra 1425; l. c. 476. 24) fra 1478; l. c. III/4, 215. 25) l. c. I/2, 82. 26) l. c. 27) l. c. 475. 28) l. c. 477.
29) Hofman »Fundationer« VIII 274.
30) Kirkehistoriske Samlinger III/4, 239. 31) l. c.
32) Hofman »Fundationer« VIII 486.
33) Kirkehistoriske Samlinger I/2, 86. 34) l. c.
35) Hofman »Fundationer« VII, 51.
36) »Scondia illustrata« III 73: »Symbolum fidei cum oratione Dominica et salutatione angelica vernacule redditum festis et dominicis diebus coram populo a parocho pronuntiatur.«
37) Diplomatarium Svecanum V 338.
38) Kirkehistoriske Samlinger I/1 562—565.
39) S.R.D. V 639: »Sciendum est, quod omnis conversus ordinis S. Augustini nostrae congregationis tenetur legere 60 »Pater noster« pro matutinis, 20 pro Prima, 30 pro Missa, 10 pro Tertia, (10 pro Sexta), 10 pro Nona, 20 pro Vesperis, 10 pro Completorio. Item in horis. . . .quinquies Ave Maria dicat cum totidem genuflexionibus ad horum beatae Mariae Virginis.«
40) Daugaard 403.

41) »Item quilibet plebanus frequenter moneat parentes et patrinos parvulorem, ut Pater noster, Ave Maria, Credo adminus scire tenenter ex debito« (Thorkelin »Samling af danske Kirkelove« 62).

42) udgivet af Freisen, S. 45: »Deinde dicat sacerdos vulgariter ad levantes puerum sic laica lingua:

Ick gebede Iu by iuwer Zelen salicheyt Wen dat kind komet to synen iaren der vornuft, dat gy dat suluighe kindt vnderwisen in den rechten christen louen. Dat Pater noster, Ave Maria und tuchnisse ghewen dat id hebbe de hillighen cristlicken dope untphangen.«

43) Esser »Das Ave Maria Läuten und der Engel des Herrn« i Historisches Jahrbuch XXIII 782 (1902).

44) »Chronica XIV Generalium Ord. Minorum«: »statutum fuit....quod fratres in sermonibus populum inducerent, ut in Completorio pulsante campana beatam Mariam aliquibus vicibus salutarent, quia aliquorum solemnium doctorum est opinio, quod illa hora ipsa fuit per angelum salutata.«

45) Martène »De antiquis Monach. ritibus« I c. 12, n 18, 19. Antifonens Tekst findes i Breviarium Bursfeldiense f. XXXII recto.

46) Esser l. c.

47) Esser, l. c. 781, 785: »O gloriosissima regina misericordiae, saluto venerabile templum uteri tui, in quo requievit dominus meus, Ave Maria.

O gloriosissima regina misericordiae, saluto cor virginium tuum, quod purissimum fuit ab omni contagione peccati. Ave Maria.

O gloriosissima regina misericordiae, saluto nobilissimam animam tuam, quae ornata fuit omnibus pretiosis ornamentis donorum, virtutum et gratiarum. Ave Maria.«

48) Esser l. c.

49) »Der Katholik«, Mainz, April 1903, 335—337.

50) Repertorium diplomaticum I 204; Pontoppidan »Annales« II 118.

51) S.R.D. I 306; Vedel Simonsen II 39.

52) Repertorium diplomaticum II 62.

53) Annales II 220. 54) l. c. II 226.

55) Diplomatarium Norvegicum IV 339; Annales II 229; Rep. dipl. II 287; Terpager »Ripae Cimbr.« 87; Kinch I 239.

56) Annales II 241; Samlinger til Fyens Historie og Topografi VIII 317.

57) Annales II 252.
58) Dipl. Norv. XV 34; Rep. dipl. II 460, 461.
58a) Repert. dipl. III 31.
59) Repert. dipl. III 110; Carlsen »Efterretn. om Gammel-Køgegaard og Omegn« I 31.
59a) Annales II 517. 60) l. c. II 519.
61) Københavns Dipl. IV 23.
62) Monumenta historiae Danicae II/2, 520; S.R.D. I 322.
63) Monum. hist. Dan. II/2, 530.
64) Rep. dipl. III 460; Annales II 555; Terpager 389.
65) Dipl. Norv. II 644.
66) Rep. dipl. III 503; Carlsen »Efterr. om Gammel Køgegaard og Omegn« I 31.
67) Rep. dipl. III 615, 623; Thorkelin »Saml. af danske Kirkelove« 55.
68) Annales II 593; Københavns Kirker og Klostre 224.
69) Dipl. Norv. IV 677.
70) Københavns Dipl. IV 51; Københavns Kirker og Klostre 225.
71) Terpager 390; Kinch I 362.
72) Dipl. Norv. II 644; Københ. Kirker og Klostre 226.
73) Dipl. Dal. I 123.
74) Køb. Dipl. IV 124; Annales II 669; Terpager 390.
75) S.R.D, I 320; Monum. hist. Dan. II/2 519.
76) Dipl. Norv. IV 781.
77) Thorkelin »Samlinger af danske Kirkelove« 55: *Quo libet sabbato, profestis et vigiliis et praecipuis festis terrae* ministri ecclesiarum pulsant majorem campanam ad aliquantulum spatium circa horam vesperarum et pulsatione facta trina vice faciant pulsationem brevem in honorem beatae Mariae Virginis«.
78) Annales II 518: »Qui in serotina pulsatione campanae, quae *communiter* vocatur *memoria beatae Maria* Virginis.«
79) Repert. dipl. III 31.
80) Københ. Dipl. IV 95. 81) l. c. IV 307.
82) »ad pulsum campanae in vesperis more curiae Romanae flexis genibus angelicam salutationem dixerint trina vice« eller lignende.
83) »vel sub pulsu campagnae serotinae 3 Pater noster et Ave Maria devote dixerint« eller lignende.
84) »vel pulsu campanae, serotinae aut pro pace et tranquillitate ter Pater noster et quater (maaske Skrivefejl for ter!) Ave Mariae devote dixerint«.
85) »ad pulsum campanae serotinae pro pace ecclesiae una vice flexis genibus Ave Maria dixerint«.

86) Terpager 388.
87) Monum. hist. Dan. 2. R. II 524.
88) Repert. dipl. II 287.
89) Pontoppidan »Annales« II 229.
90) Dipl. Norv. II 540.
91) Københ. Dipl. IV 124.
92) Diplom. Norv. IV 781: »et qui matutinali ac serotina pulsatione etiam post summam missam secundum morem Romanae ecclesia flexis genibus ter Ave Maria dixerint.«
93) Thorkelin »Samling af danske Kirkelove« 113: »Incipiunt Statuta Synodalia Johannis Archiepiscopi Lundensis .... De pulsatione. Item praecipimus omnibus curatis et vicecuratis, ut *quotidie* faciant ministros more Romanae ecclesiae *trinies* pulsare campanam *horis matutinalibus* et *vespertinis,* populum flexis genibus beatam Viginem cum angelica salutatione inducendo salutare; quod si omiserint, mulctentur poena trium marcarum totiens, nisi forte legitimum impedimentum obstiterit.«
94) Monum. hist. Dan. I/1, 309.
95) Behrmann 35.
96) Aarsberetninger fra det kgl. Gehejmearkiv IV 5.
97) Dipl. Norv. IV 781.
97a) Acta pontificum Danica IV 431.
98) Kirkehist. Samlinger I/1, 531; Hofman »Fundationer« VIII 438.
99) Utrykte danske Diplomer 44; Danske Magazin I/4, 297; Suhm XVI 609.
100) Kinch I 270; Utrykte danske Diplomer 332.

5. Gaude Maria.

1) Københavns Diplomatarium IV 186.
2) Migne LXXVIII, 746.
3) Unger »Mariu Saga« 203, 779.
4) Diplomatarium Christierni I 32; Dipl. Norv. I 591.
5) Suhm »Samlinger« I/3, 206.
6) Københavns Diplomatarium IV 43; »Københavns Kirker og Klostre«, Tillæg 50.
7) Dansk Atlas III 585.
8) Aarsberetninger fra det kgl. Gehejmearkiv III 13. 9) l. c. III 14. 10) l. c.
11) Daugaard 144. 12) l. c. 149.
13) Københavns Diplomatarium IV 186; Københavns Kirker og Klostre 86.

14) Danske Magazln 5. Række 2. Bind S. 204.
15) Aarsberetninger fra det kgl. Gehejmearkiv III 15.
16) Huitfeldt »Bispers Krønike« I 102.

6. Inviolata.

1) eller »Quae«.
2) eller »O benigna, o benigna, o benigna«.
3) fol. 149 recto.
4) Suhm XIV 426. 5) l. c. IV 353; S.R.D. VII 161.
6) Københavns Diplomatarium II 6.
7) Kinch I 293—297.
8) S.R.D. VI 633.
9) Bispers Krønike I 84.

7. O florens rosa.

1) Mange Antifoner minder om denne, f. Eks. i Breviario Roschildensi fol. CCCCXLV:

»O fons hortornm, flos florum,
gemma polorum, gloria sanctorum,
vas morum, spes miserorum,
splendor coelorum, nos duc ad culmen eorum.«

eller fol. CCCCXI:

»Flos in floris tempore,
ad locum floris mittitur,
sic de floris corpore
gloriose concipitur.«

2) Analecta hymnica medii aevi V 50; XXIII 6 etc.
3) Pontoppidan »Annales« II 324.
4) Fundationer VIII 435.
5) Kirkehist. Saml. I/2, 94; Hoffman VII 16.
6) Hofman VII 51. 7) l. c. 230.
8) Aarbøger for nord. Oldkynd, og Hist. 1882 S. 4.
9) Utrykte danske Dipl. 29. 10) l. c. 365. 11) l. c. 360.
12) Danske Magazin I/3, 187.
13) Aarb. for nord. Oldk. og Hist. 1885 S. 35.
14) Silfverstolpe I 302. 304.
15) Codex Esromensis 198; Utrykte danske Dipl. 93.
16) Kinch I 270.
17) Erslev »Margaretha« 337.

8. Regina coeli.

1) Wackernagel 94; en polsk poetisk Oversættelse kendes fra 1522 (Afhandlinger udgivne af Krakauer vidensk. Akademis fil. Klasse series 2, tomus 4, Side 68).
2) Brandt og Helveg »Dansk Psalmedigtning« I 117.

3) f. Eks.: Gl. kgl. Samling 1614 in 4to, fol. 148 v.
4) Huitfeldt I 744. 5) l. c. 746.
6) Suhm »Samlinger« 1. B. 3. Hæfte 1—89.
7) Repert. dipl. II 282.
8) l. c. III 595: 11. Sept. 1442 (Slesvig).
9) Unger »Mariu Saga« 1173; 225.
10) »Dass man aber singt im Regina coeli laetare: Den du hast verdient zu tragen schleusst nicht. Singet man doch auch vom heiligen Kreuze dieselben Worte, das doch ein Holz war und nichts verdienen konnte. Es darf auch wohl ein Maass, dass man nicht zu weit treibe den Namen, dass man sie eine Königinn der Himmel nennt; wiewohl es wahr ist: aber doch sie dadurch keine Abgöttin ist, dass sie geben oder helfen möge« (W. VII p. 1271).

»Also ist es auch mit dem Regina coeli, dass ist auch nicht viel besser da man sie eine Königinn des Himmels nennt. Ist das nicht eine Unehre Christo gethan. — Darum lasse man von den ungöttlichen und unchristlichen Worten. Gerne will ich Mariam haben, dass sie für mich bitte, aber dass sie soll mein Trost und Leben sein will ich nicht (W. XI p. 3147).

9. Ave regina coelorum.

1) Breviarium Aarhusiense fol. K; Nidrosiense fol. h IIII; Breviarium Slesvicense fol. 238 (nyt) recto: *ave gloriosa.*
2) Damberger X. Kritik 4. Side 3, a 6.
3) Utrykte danske Diplomer 31; Huitfeldt I 593.
4) Utrykte danske Diplomer 34.
5) Suhm XIV 311.
6) Huitfeldt I 744. 7) l. c. 746.
8) Nye danske Magazin I 39.
9) Monumenta historiae Danicae II/2, 150.
10) Københavns Kirker og Klostre, Tillæg 35, 36.
11) Kendt af Kristjern I.s Stiftelse for Hellig-Tre-Kongers Kapellet i Roskilde.
12) Diplomatarium Christierni I 32; Diplomatarium Norvegicum I 591.

10. Missus Gabriel de çoelis.

1) Danske Magazin I/1, 103.
2) S.R.D. VI 515—518.
3) Kinch I 244.

4) Dipl. Norv. II 713; VI 796; Lange »De norske Klostres Historie« 476.
5) Københavns Diplomatarium IV 130; Københavns Kirker og Klostre, Tillæg 75.
6) P. D. Steidl; »Missus Gabriel de coelis« i Varden V, 301 ff.
7) Johannes Frederiksen »Digte og Oversættelser« 31.

11. Ave praeclara maris stella.

1) *»Ave praeclara maris stelta«* er en meget gammel Sekvents og findes allerede i Haandskrifter fra det 12. Aarhundrede. Den blev oversat paa Tysk af den bekendte Jurist, Digter og Humanist Sebastian Brant (født i Strassburg 1457, død 10. Maj 1521), hvis Hovedværk »Das Narrenschiff« udkom 1494, og som har forfattet en hel Mængde Digte til Ære for den allersaligste Jomfru.

I Aaret 1520 blev hans latinske Digte samlet af Petrus Parvus Rosaefontanus (Roschildensis) og trykt af Poul Ræff i København. Det mest interessante Digt findes maaske folio B i verso: »*Rosarium* ex floribus vitae passionisque Domini nostri Jesu Christi consertum, sanguinolentis quoque rosis compassionis, quinque gladiorum virginis intemeratae intextum cum singulis anglicis salutatioibus continuandum.«

Sekventsen tilskrives Heinrico Monacho; om Hermannus Contractus' eller Albertus Magnus' Forfatterskab kan der dog næppe være Tvivl.

Man har 7 tyske Oversættelser af Sekventsen:

1. en fra det 12. Aarhundrede;
2. en af Munken Johannes fra Salzburg fra det 14. Aarhundrede;
3. en af Heinrich fra Laufenberg (Begyndelsen af det 15. Aarhundrede);
4. den før omtalte af Sebastan Brant (Slutningen af det 15. Aarhundrede);
5. en nedertysk fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede (Mone II S. 538);
6. en af Edingius 1572;
7. en af Quentel 1599.

Sebastian Brants blev 1520 trykt i Tübingen under Titlen »Aue praeclare getutst durch Sebastianum Brant: »Aue durcleuchte, stern des meres« mit Melodi«.

2) Historisk Tidsskrift VI. Række 6. Bind 527—530.
3) Hofman »Fundationer« V 191.
4) Missale Lundense: illo pane.
5) l. c.: nam.
6) l. c.: Salva nos Jesu, pro quibus virgo mater te orat,
7) Kinch II 348; Terpager 257—258; Kirkehistoriske Samlinger 1. Række 2. Bind 385—387.

12. Ave maris stella.

1) Mariu Saga 770. Fr. Paasche »Kristendom og Kvad« 76 f.
2) fol. 248.
3) fol. VVIII r.
4) fol. CCVIII.
5) Daniel »Thesaurus hymnologicus« I 199—201.
6) Kristjern Pedersens Tldebog: *»Ad Vesperas; til Aftensang: Hymnus Ave maris stella«.*
7) Københavns Diplomatarium IV 232; Københavns Kirker og Klostre, Tillæg 113, 114.
8) Københavns Diplomatarium IV 119; Københavns Kirker og Klostre, Tillæg 69.
9) Huitfeldt »Bispers Krønike« 102.
10) Kinch I 329; Stiftsk. Dokum. i Gehejme Arkivet No. 320.
11) Huitfeldt I 744. 12) l. c. 746.

13. Vor Frues Drøvelse.

1) Annalecta hymnica XX 156.
2) Acta pontificium Danica VI 379.
3) Københavns Diplomatarium IV 277.
4) Middelalderens fromme Bønner og Sange mindes med Forkærlighed den saligste Jomfrues benedide Glæder og Smerter. I Reglen talte man om Marias 7 Glæder og Smerter. Men Tallet varierer lige fra 5 til 15 (Mone II 161).
5) Københavns Diplomatarium IV 482.
6) Stiftelser og Gavebreve i Bergens Stift I 58.
7) Dipl. Dal. I 205—207.
8) Billede.
9) Ærbødighed.
10) Kirkehistoriske Samlinger 4. Række 1. Bind.
11) Det mest sandsynlige er, at der tænkes paa tre forskellige Sange, en til Ære for Vor Frues Drøvelse, den kendte Lovsang »Gaude Maria« og endelig »Ave regina coelorum, Ave domina angelorum«. Men der findes

ogsaa en Hymne om Marias 7 Glæder, der begynder »Gaude flore virginali« (Daniel »Thesaur. hymn.« I 355), og om hendes 7 Smerter, der begynder »Ave dulcis mater Christi« (l. c. I 336).

12) »Die polnische Dichtung des XV. Jahrhunderts. I. Mariengedichte« 64.

13) Brandt og Helveg »Den danske Psalmedigtning« I:

The VII ordh, som iomffru maria taledhe wndher korsseth, tha henne alsomkæriste søn laa dødh i henne skødh.

O thu owerflydendhe kieldhe,
hwi esth tu nw saa wtflydhæ wildhe.

O thu wisæ mestere ower alle menniskæ paa iordhen,
hwi esth tw nw saa tyendhes wordhen.

O thu klaræ skynnendhe sool,
ower tigh gaar nw saa mørkth eth mwln.

O thu skøneste herræ oc ydmyugh,
hwi er thit antledhe nw saa iæmmerlight.

O thu ædle sødhe søn,
af thin godhedt laghe alle røøn.

O thu alsomkæresthe i mit hiertæ,
hwor store ære thine pyner i smertæ.

O thu ædlesthe af naturæ,
forbarme tigh ower alle creaturæ!

14) »Monumenta runica«, Tillæg til svensk Diplomatorium I. n. 2823 pag. 108 (118).

14. De te, virgo nasciturum.

1) Danske Magazin 1. Række 4. Bind 323.

15. Ave beatissima civitas.

1) »Curiam nostram in oppido Malmöghe, quam emimus de Johanne Helmiks, ecclesiae nostrae Lundensi scotamus, ordinantes ex consensu capituli nostri, quatenus

ad honorem virginis Mariae, quolibet die sabbati immediate post completorium per clericos tunc praesentes processio de majore choro ecclesiae nostrae descendendo inferius ante imaginem beatae Virginis ceroferariis et thuriferario more solito habeatur et praemissa thurificatione »*Ave beatissima civitas*« aut »*Regina coeli*« decantetur, qua finita versiculus »*Benedictum sit nomen Domini nostri Jesu Christi Dei et gloriosae virginis Mariae matris eius in aeternum et ultra. Amen*« cum Collecta »*Omnipotens sempiterne Deus nos famulos tuos etc.*« flexis genibus subjungentur« (Repertorium diplomaticum II 282).

2) Terpager »Ripae Cimbricae« 276; Kinch I 445.

3) Maaske kunde »Ny kgl. Saml.« No. 123 in 4to give os nærmere Oplysninger om Breviaret. Liber Petri Matthiae, curati ecclesiae s. Petri, Ripis (1483) er et ret stort Manuskript; paa dets 348 Blade findes en hel Mængde latinske Afhandlinger f. Eks. de loco inferni, de arte moriendi, de nativitate Domini, de purificatione Mariae, de annuntiatione Mariae, de visitatione Mariae, de assumptione Mariae, de nativitate Mariae. Størst Betydning har maaske det til Indbindingen hørende Pergamentsblad, der eventuelt stammer fra en Ritualbog.

Med Vished kan dette siges om »Gl. kgl. Saml. No. 3424 in 8vo, der blandt andet ogsaa indeholder danske Bønner (»Gaa til Jomfru Marias Billede og bed V Ave Maria«). Paa Pergamentomslaget findes Psalmer med Noder f. Eks. Cognovi Domine, quia aequitas judicia tua et in veritate tua humiliasti me: Mihi autem —; Beatus servus —; Juravit Dominus —; Beati immaculati —; Dilexisti justitiam — etc. Dette Blad er unægteligt af den største Betydning i liturgisk Henseende, men saalænge man ikke kender dets Oprindelse, kan man ikke drage videre Slutninger.

Sikkert fra Ribe stammer »Gl. kgl. Saml. No. 189 Fol.«: Generalia et specialia circa officium Missae per Johannem Bredal, Ripis 1491. Manuskriptet har imidlertid kun rubricistisk Betydning.

16. Ora pro populo.

1) Utrykte danske Diplomer 312; Erslev »Margaretha« 336.

2) Kinch I 329; Stiftsk. Dokumenter i Gehejme Arkivet No. 320.

17. Felix namque.

1) Terpager »Ripae Cimbricae« 250; Kinch I 369. Originalen er tabt; dog jævnfør Stiftsk. Dokumenter No. 316 og 340«,
2) Kinch I 370.

18. Ave stella matutina.

1) »Analecta hymnica« XXXII No. 12 p, 47.
2) Mone II p. 321.

19. Alma redemptoris mater.

1) Thorkelin »Samling af danske Kirkelove« 103.

20. Mundi domina, coeli regina.

1) Nyrop »Danmarks Gilde- og Lavsskraaer« I/1, 439.
2) fol. 389 (nyt), Q III (gammelt).
3) fol. h IV 1ecto.
4) Slutningsantifonerne begynder i Breviarium Upsaliense paa det næstsidste Blad,

21. Slutning.

1) Dictionnaire Encyclopédique de la théologie catholique etc. publié par les soins du Dr. Wetzer et du Dr. Welte, traduit de l'allemand par J. Goschler. Paris 1869. V. p. 418.
2) Cfr. Hosius »Confessio fidei catholicae« Viennae 1560 pag. 100:

   »Nec tamen suis locis et temporibus etiam in templis vernacula lingua cantari prohibuit ecclesia. Jam antea commemoravimus, quemadmodum etiam vulgaribus cantilenis quam maxime voluerit inculcata nobis Christi beneficia, sitiens nostrae salutis mater ecclesia: *quod in festis Christi natalitiis, festis etiam Paschae et Pentecostes dudum recepto more fieri videmus.*«
3) Freisen »Liber Agendarum ecclesiae et diocesis Sleszwicensis« p. 8.
4) Freisen »Manuale Lincopense, Breviarium Scarense, Manuale Aboense p. 110.
5) l. c. pag. 256.

6) Rosenberg »Peder Palladius's Visitatsbog« S. 42.
7) Umuligt er det ikke, hvad Peder Plade siger, da Kyrie eleison brugtes ved alle mulige Lejligheder, paa Slagmarken og paa Valfarter, ved Modtagelsen af høje Personligheder og ved Begravelser, i Værkstedet og bag Ploven. (Bäumker »Das katholische deutsche Kirchenlied«, Freiburg 1886, I. Del S. 6 ffl.)
8) Rosenberg »Peder Paladius's Visitatsbog« S. 61, 62.
9) Jón Þorkelsson »Om Digtningen paa Island i det 15. og 16. Aarh.« 116.
10) l. c. 127.
11) l. c. 112.
12) V. J. Holstein-Rathlou »Svend Fælding« (1912) 118.

RETTELSER.

Side	7	Linie	7	nedenfra	læs:	Compassio.
»	11	»	15	ovenfra	» :	Spejl (»Speyel«)
»	19	»	7	»	» :	Skin.
»	»	»	22	»	» :	Spejl (»Speyel«)
»	32	»	3	»	» :	claruit
»	118	»	9	nedenfra	» :	Chronicon
»	127	»	7	»	» :	manuscriptum
»	161	«	9	»	» :	traduxisti
»	162	»	4	» 1.Ord	» :	dignus
»	»	»	»	» sidste	» :	for
»	»	»	3	» 1.Ord	» :	fornævnte
»	»	»	2	» 1.Ord	» :	deres
»	91	»	17	ovenfra	» :	fratrem
»	178	»	6	»	» :	apostolici

PT
7994
.R4
S74
Steidl,
Vor F

Steidl, P.D.

Vor Frues Sange

PT
7994.
.R4
S74

PONTIFICAL INSTITUTE
OF MEDIAEVAL STUDIES
59 QUEEN'S PARK
TORONTO 5, CANADA